

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

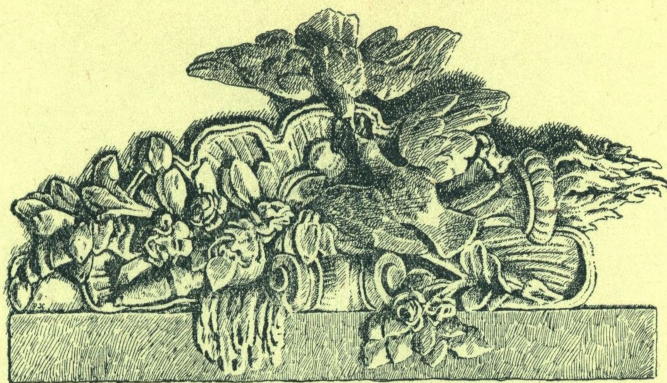
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

EILER NYSTRØM

FREDERIKSBERGS
HISTORIE

GYLDENDAL

FREDERIKSBERGS HISTORIE

FREDERIKSBERGS HISTORIE

AF

EILER NYSTRØM

III

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KØBENHAVN - MCMLIII

COPYRIGHT 1953 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL NORDISK FORLAG - COPENHAGEN

—
PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN

FORORD

Nærværende Bind, der af Forfatteren var tænkt som Afslutningen paa Trebindsværket „Frederiksbergs Historie“, er desværre ikke blevet fuldendt fra hans Haand. Dr. Nystrøms Sygdom og derpaa følgende Bortgang den 13. Oktober 1948 forhindrede Virkeliggørelsen af hans Plan om i dette tredie Bind at fuldende Skildringen af Udviklingen i det frederiksbergske Landdistrikt. Efter Planen skulde denne Skildring falde i fire Hovedafsnit, omfattende henholdsvis Landdistriktets østlige, nordlige, vestlige og sydlige Del, saaledes at Fremstillingen inden for hvert af disse Afsnit skulde samle sig om de vigtigste historiske Lokalteter. Ved Forfatterens Død var de to første Afsnit færdigbehandlet, og Sætningen af dem i Hovedsagen tilendebragt. For den vestlige Dels Vedkommende, hvor Skildringen tænktes grupperet om Lyst- og Avlsgaardene Godthaab, Lykkesholm og Grøndal, forelaa i færdigt Manuskript kun den Indledning, som her er medtaget som Afslutning paa Værket. Fjerde Afsnit, der skulde have behandlet Bakkehusets, Slotskroens og Traktørstedernes Historie, var ikke naaet ud over Stofindsamlingens Stadium.

Ud fra den Betragtning, at det næppe vilde være muligt for andre at føre Fremstillingen videre i det anlagte Spor uden at bryde den for Forfatteren særegne Tone, har vi valgt at afstaa fra at faa Arbejdet ført til Ende, ligesom det desværre heller ikke vil være muligt at opstille det paakrævede Noteapparat.

Landsarkivar Harald Hatt, der har tilføjet det lille Afsnit om Godthaab m. m. (S. 125 ff.), og Bibliotekar Erling Stensgård, som

har skrevet de afsluttende Bemærkninger (S. 129 ff.), bringer vi vor bedste Tak for deres velvillige Hjælp.

At Gyldendals Forlag, uanset alle Mangler, har villet paatage sig Bogens Udgivelse, har været os en stor Glæde, og vi udtaler en hjertelig Tak herfor. Ogsaa Carlsbergfondets Direktion takkes ærbødigst for den Støtte, der i sin Tid er blevet ydet til Bogens Udarbejdelse.

København 1953.

Familien Nystrom.

INDHOLD

	Side
Landskabets Karakter og Vejforhold i ældre Tid	9
Landdistriktets østlige Del	20
I. Ladegaarden efter Hollændernes Indkaldelse ..	20
II. St. Jørgens Sø og Vodrofgaard	48
III. Kapunstopperiet, Raadmand Foghs Gaard og Farverplantagen	68
IV. Forhaabningsholm og Vilhelmineslyst	81
Landdistriktets nordlige Del	89
I. Gaarde og Lokalteter langs Ladegaardsaaen ..	89
II. Landsteder og Landgaarde langs Falkoneralleen	116
Landdistriktets vestlige Del	124
Register	133

LANDSKABETS KARAKTER OG VEJFORHOLD I ÆLDRE TID

EFTER at Kronens Jorder og de tidligere frigivne Arealer tillige med den gamle Solbjerg Fæled var udskiftet, faldt hele det frederiksbergske Omraade af sig selv i to Dele: et Bydistrikt og et Landdistrikt. Bydistriktet var — som udviklet i de foregaaende Bind — opstaaet af den gamle Hollænderby, havde saa at sige rejst sig paa Solbjergs gamle Ruiner, en tætbygget Samling Gaarde og Huse, der indrammede Slotshaven i Øst og Nord, og uden om laa Landdistriktet, der paa alle Sider indkapslede By og Slot, den oprindelige Kærne i Nutidens Frederiksberg. Ogsaa her som paa mangfoldige andre Omraader spiller Kronjordernes Salg og Udskiftningen en afgørende Rolle.

I Landdistriktet var til at begynde med gammelt og nyt blandet sammen. Flere af de Lokaliteter, hvoraf det bestod, gik helt tilbage til den Tid, da Kristian den Fjerde indrettede sin Ladegaard, andre var endnu ældre, opstaaet af Vange- og Vogterhuse, atter andre skabt i Hollændertiden og gaaet uskadt ud af 1689-Kommissionens Skærsild og havde faaet Lov til at ligge som Enklaver i de kongelige Hømarker der etableredes ved Afslutningen af Hollændernes Æra. Endelig opstod det sidste Kuld af Landgaarde og Lyststeder ved Hømarkernes Bortsalg, og samtidig begyndte Bebyggelsen at brede sig langs de gamle Hovedveje.

Det er Udviklingen i denne, blot for et lille Aarhundrede siden helt landlige Del af Frederiksberg, men som nu er vokset sammen med det gamle Bydistrikt, vi gerne i denne sidste Del af Frederiksbergs Historie skulde se at faa nogenlunde anskueligt

udredet. Det er ikke helt let. Landdistriktet som saadant eksisterer ikke mere, alle Skillelinjer fra den oprindelige By er udslettet, og ny Bebyggelse har overgroet de gamle Lokaliteter, kun Navnene har faaet Lov til at leve videre i Gader og Veje. I vor Tids rastløse Udvikling har den moderne Arkitektur- og Ingeniørkunst ikke Stunder til at vogte paa Minderne fra Fortiden — de tekniske og økonomiske Synspunkter gaar forud for alt. Vi maa derfor nøjes med — saa godt det lader sig gøre — at fæstne Fortiden paa Papiret i en fattig historisk Fremstilling, saa kommende Slægter dog kan faa et Begreb om den Idyl der herskede hvor nu Stenmasserne rejser sig i Række og Geled.

Det vilde for den historiske Oversigts Skyld være fristende at dele hele denne Landbebyggelse op i Grupper efter deres Ælde, og behandle Grupperne hver for sig. Men det lader sig daarligt gøre — det vilde føre til alt for mange Gentagelser. Lokaliteterne vokser ud af hinanden i Følge Udviklingens Lov, det nye afløser det gamle og dækker delvis hinanden, kun selve Stedet, Grobunden bliver den samme. Det er derfor nødvendigt at slaa hele Bebyggelsen i Landdistriktet sammen i een Pulje, følge den topografiske Linje og gøre Rede for Udviklingens Vækst.

Forinden vi skrider hertil kan Gruppernes Lokaliteter lige antydes, idet vi her som nedenfor begynder ved Frederiksberg østlige Del ind mod Hovedstaden og svinger hele Omraadet rundt uden om Slottet og den gamle By og ender paa Sydsiden. Følger vi denne Rute har vi som hørende til den ældste Gruppe af Bebyggelse: Ladegaarden, Falkonergaarden, Kalthus (det senere Grøndal) og Bakkehuset. Fra en lidt yngre Periode stammer Ejendommene Vodrofgaard, Farverplantagen og Kapunstopperiet, endvidere Partiet omkring Værnedamsvej samt paa den nordre Side af Landomraadet: Voksblegen, Oprindelsen til Mariendal (senere kaldet Rolighed). Efter Bortsalget af Kronens Jorder 1765 opstaar derefter, Tid efter anden, den lange Række af Land- og Lystgaarde ved Omraadets østre og nordre Del, saaledes Øst paa Forhaabningsholm og Vilhelmineslyst, Mosendal og Svane-mosegaard, hinsides Falkoneralleen et nyt Mariendal og længere ude i Distriktets vestlige Del: Godthaab, Lykkesholm og Flint-

holm; ved selve Falkoneralleen anlægges bl. a. Gaardene Sindhvile og Landlyst, og en Række smukke Landsteder bygges ved Frederiksberg Alle og Gamle Kongevej, medens Mekanikus Winstrup ved Sydgrænsen opfører sin landskendte Mølle og Maskinfabrik. Omkring 1830 er der en spredt landlig Bebyggelse jævnt fordelt over hele Frederiksbergs Landdistrikt, kun den vestlige Del af Omraadet, Vandkrogen og Bakken samt den gamle Fæled faar Lov til at ligge ubebygget som Marktilliggende til de gamle Gaarde i Frederiksberg By.

Vi maa tillige som en Indledning til det nærmere Bekendtskab med Landdistriktets Lokalteter gøre Rede for Vejnettet herude, som det forelaa under den ældre Fase af Distriktets Bebyggelse, inden Udstykningen omkring Midten af det nittende Aarhundrede tog Fart og opdelte Landdistriktet ved nye Vejanlæg paa Kryds og Tvers. De gamle Kongeveje har vi allerede omtalt — vi skal blot fæstne Udviklingen i korte Træk. Ældst var Islev-Vejen, senere kaldet Grøndals- og endnu senere Roligheds- og Godthaabsvej, som fra den kgl. Ladegaard førte ud til Kongens Enghave ved Islev, en gammel Landsby, der allerede i Frederik den Andens Tid blev afbrudt og dens Tilliggende inddiget som Hømark for de kgl. Stalde. Islev-Vejen afløstes af den Kongevej der over Solbjerg By førte til Langvaddam og videre til Roskilde, og som først fik Navn af Gammel Kongevej, efter at Frederiksberg Alle omkr. Aar 1700 var anlagt som Opkørsel til det nye Frederiksberg Slot. Som vi ogsaa ved, var disse Kongeveje lukkede Færdselsveje, men Afspærringen respekteredes ikke af Bønderne, der her som i Nordsjælland skaffede sig falske Nøgler eller kørte ind over Marken forbi de spærrende Bomme. Disse Veje havde nemlig den store Fordel fremfor de alfare Landeveje, at de blev bedre vedligeholdt og mindre benyttet. Men ogsaa Frederiksberg Alle mistede sin Karakter af lukket Kongevej, dels fordi det ved Jordernes Bortsalg 1765 blev nødvendigt at give de nye Lodsere Tilkørselsret til deres Ejendomme og dermed Nøgler til Alleen, dels fordi en ny og endelig Kongevej, den nuværende Roskildevvej, etableredes omkr. 1775, og den kom tillige til at erstatte den ældgamle Alfarvej gennem Valby; den førtes over

Bakkehusets gamle Grund, op mellem Slottet og Søndermarken, gennem Vandkrogen og Bakken til Langvaddam og videre til Roskilde (sml. I, 218 ff.). Ligesom de andre store Konge- og Færdselsveje, der i disse Aar navnlig i Nordsjælland anlagdes af den indkaldte schweiziske Ingeniør Marmillod, aabnedes den for almindelig Færdsel, da det gamle System med lukkede Kongeveje i Længden havde vist sig uholdbart, men kun mod Erlægelse af en Afgift til dens Vedligeholdelse, de noksom bekendte „Bompenge“, og Opkrævningen overlodes Forpagtere, der gjorde hvad de kunde for at faa mest mulig ud af Forretningen.

Alle disse gamle Veje førte gennem Frederiksberg-Området paa langs, fra Øst til Vest. To andre Længdeveje kom til senere i denne første Periode af Landdistriktets Bestaaen, begge i Områdets vestlige Del. Den ene var Lampevejen, som man i 1755 havde været nødt til at anlægge for at faa Adgang til de nye Lodder (jvfr. I, 215), og som oprindeligt endte ved Frederiksberg-Områdets Grænse og kun fortsattes af en Marksti over Bogholdergaardens Jorder; senere blev den ført igennem som en mindre Bivej med et mærkeligt Knæk mod Nord, men først for en god Menneskealder siden reguleret som den yderste vestre Del af Finsensvej. Fra Lampevejen blev vistnok ret tidligt (i 1830erne formentlig) lagt en mindre Vej over Lykkesholm til Godthaab.

Den anden nyere Længdevej var den saakaldte „Klammerivej“, der endte blindt og oprindeligt var en blot og bar Markvej, der gav Adgang til Lodderne paa den udstykkede Fæled. Klammerivejen blev tillige en Erstatning for den Del af den gamle Kongevej, der nedlagdes ved Roskildevestens Anlæg, og som i gammel Tid maa have ført fra Solbjerg By over de Arealer, hvor Frederiksberg Have blev anlagt, og endnu indtil 1775 fra et Punkt udfor Fasangaarden førte forbi „Rødhus“ ud til Langvaddam (sml. Häussers Opmaaling I, 210). Iøvrigt købte Minister Peter Georg Bang, der jo i en Aarrække havde Sommerbolig i Bredegade, de omkring Klammerivejen liggende Jorder, som siden overgik til Sønnen Landinspektør Jacob Bang, og Vejen fik paa den Maade sit nuværende Navn: Peter Bangs Vej.

Ladegaardsaaen og Spadserstien, som senere blev til Aagade (nu den forlængede Aaboulevard). Det kgl. Bibliotek.

I den østlige Del af Omraadet var ogsaa en Længdevej, der vistnok kan føres helt tilbage til den kgl. Ladegaards Tid, nemlig Vejen der løb langs Aaen og bar Navn af Ladegaardsvejen; allerede før Roligheds Jorder begyndte, drejede den imidlertid Syd paa for siden at fortsætte vesterud i Islev-Vejen; denne sydgaende lille Vejstump udgør nu det nordligste Stykke af Bülow-vej. Langs Aaen Vest paa gik Roligheds Jorder helt ned til Vandet, men der synes dog allerede omkr. 1811 at have ført en Sti, muligvis kun privat, ud til Falkoneralleen som en Fortsættelse af Ladegaardsvejen. Aaen er nu rørlagt og den gamle Ladegaardsvej er blevet til Aaboulevarden, men langt ned i Tiden var det en yndet og idyllisk Promenade, en Slags Kærlighedssti paa de Kanter, men til Tider kunde den skæmmes stærkt af Duften fra den ikke altfor tit oprensede Ladegaardsaa, ikke at tale om at man ikke sjældent aflossede Kreaturaffald, halvraadne Lamme-hoveder o. desl. paa den lidt afsides liggende Vej, saa en Indsender i 1799 maatte bede den almægtige „Politiven“ om at holde et vagtsomt Øje med, at saadanne Vederstyggeligheder blev bortført til mere passende Steder.

Af Tverveje gennem Omraadet var der kun saare faa. „Skraa-vejen“ (jvfr I, 58) var tidlig bleven nedlagt og henlaa allerede i det attende Aarhundrede som et Rudiment fra en svunden Tid. Vejen bag Frederiksberg Have gik oprindelig kun fra „Klemmen“ til Fasangaarden og den gamle Kongevej og mandede ud i Fælle-den (sml. Häussers Opmaaling I, 210); endnu ved Aar 1800, da Kronprinsens Kasserer Jessen som Fasangaardens Beboer forlangte den istandsat, var det saaledes. Siden blev den ført videre til Smallegade og Klammerivejen og fik Navn af Fasanvej, men først i vor Tid er den skaaret gennem Arealerne videre Nord paa.

Den eneste Tvervej af Betydning gennem Frederiksberg-Omraadet i ældre Tid var Alleen, der løb i Fortsættelse af Pilealle og Allegade og førte ud til Falkonergaarden. Det var ogsaa oprindeligt en lukket Kongevej — Adgang til Kongens Falkoneri, thi anden Bebyggelse var der ikke ad den Kant. Først efter 1765 blev man nødt til ogsaa at lukke den op til Brug for de nye Lods-

Dette Billede fra den landlige Ladegaardsaa skyldes Maleren Tom Petersen. 1909.
Det kgl. Bibliotek.

ejere langs Vejen, men de var forholdsvis faa, og de fik Nøgle til Portene ligesom i Frederiksberg Alle. Der var bl. a. en Port ved Runddelen ud mod Allegade — der sammen med det Stykke, der senere fik Navn af Falkoneralle, kaldtes: Alleen til Falkonergaarden — og vistnok ligeledes en Port ved Broen over Ladegaardsaaen. Hvis Portene virkelig er udførte efter de Projekter, der foreligger dels af C. Gercken, dels af Marmillod, har de været imponerende og saare smagfulde. Marmillod omlagde eller regulerede iøvrigt ogsaa Falkoneralleen ca. 1770, der efter hans Planer viser en Stenbro i Midten, flankeret af Alletræer og Jordeveje til begge Sider — for selve Vejens Vedkommende saa nogenlunde i samme Bredde som Allegade. Træerne voksede sig i Tidens Løb baade store og smukke og gjorde Falkoneralleen til en pragtfuld Promenade, der næsten kunde kappes med Frederiksberg Alle, indtil den stedse stigende Færdsel i vor Tid, her som mange andre Steder, maatte bremse Frodigheden, hvad der endelig førte til, at

man helt kappede de gamle Trærækker, saa man rigtig kunde nyde Udsynet til de kompakte Stenmasser, der efterhaanden havde rejst sig til begge Sider.

Med Undtagelse af Frederiksberg Alle — der blandt de frederiksbergske Veje havde en særlig Karakter — mistede de øvrige omkring Slottet liggende Færdselsveje efterhaanden deres aflukkede Karakter, og Falkoneralleen der hørte til de mest velholdte var af samme Grund — og tillige som Hoved-Tvervej gennem det frederiksbergske Omraade — allerede i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede en af de mest befærdede. Vejvæsenet havde stor Møje med at holde de vejfarende inden for de foreskrevne Grænser. Strengt taget maatte hverken ridende eller kørende færdes paa Jordvejene, men skulde holde sig til Stenbroen. Jordvejene var imidlertid lettere at køre paa i tørt Vejr end de toppede Brosten, og da Afstanden var kneben, skrællede de brede rumlende Vogne Barken af de smukke Alletræer, hvis man ikke kørte dem helt overende. Opsatte Tavler, Forbud og Retssager hjalp lidet, selv Kreaturtrækkerne lykkedes det ikke at faa væk fra Jordvejene. Man besluttede sig derfor i 1831 til at belægge den østlige Jordvej, som der allerede var givet Tilladelse til at ride paa, med et Lag „sammenlagne Sten“ dækket af Strandgrus. Og endelig i 1840 blev hele Vejstrækningen fra Omnibus-Holdepladsen ved Frederiksberg Slotshave, gennem Allegade og Falkoneralleen makadamiseret. Det var en ny engelsk Metode, der først nu toges i Brug herhjemme.

Af Overgange over Ladegaardsaaen var der længe kun en enkelt — skulde man over Aaen maatte man gaa langs hele Ladegaardsvejen og et godt Stykke langs Rolighedsvej og Falkoneralle. Den eneste Bro laa nemlig for Enden af Falkoneralleen ud til den senere Jagtvej (se Vignetten I, 9). Den er rimeligvis temmelig gammel — Kongens Falkonerer havde Brug for en Passage over Aaen — men den er i hvert Fald fornyet 1770-71 under Marmillods Vejarbejder, og opført efter Tegning af Gercken. Først i det nittende Aarhundrede kom der flere Overgangssteder over Aaen. Saabyes Kort fra 1869 viser Broer ud for Ewaldsgade (Bülows Bro, opkaldt efter Raadmand Bülow), Blaagaards-

PARTI FRA FALKONERALLEEN

Efter Maleri af Christen Købke. Statens Museum for Kunst.

gade, Parcelvejen (senere Griffenfeldtsgade) og Bülowvej (Bangerts Bro opkaldt efter Kaptajn Bangert paa Solitude). Af disse er Broen udfor Blaagaardsgade den ældste, vistnok fra 1820erne, da et stort Kvarter begyndte at vokse op paa det gamle Blaagaards Arealer, senere kom Broen udfor Parcelvejen. Broen overtog Navnet og kaldtes „Parcelbroen“ lige til Aaen blev kastet til.

Disse frederiksbeargske Veje var alle eftertragtede og stærkt besøgte Promenader; de laa tilpas nær ved Hovedstaden, saa man med Lethed kunde komme uden for Stadens Volde, der trods alt følte som et Indestængsel, og kunde nyde sin Sommeraften derude. Og desuden var Frederiksbeargs Landdistrikt den Gang en virkelig landlig Idyl. Derfor lød der ogsaa bestandig Henstillinger og Opfordringer til de høje Myndigheder om at pynte op paa de frederiksbeargske Veje. Og Myndighederne var ikke sjældent lydhøre og velvillige. Paa Stien langs St. Jørgens Sø fra

Udsigt over Ladegaardsaaen mod Frederiksberg. Nationalmuseet.

Gl. Kongevej til Ladegaardsvejen — d. v. s. Svineryggen som den senere kaldtes — anlagdes der 1824 en Spadserevej, hegnet af Træer. „Naar disse Træer engang vokse til,“ skrev „Skilderiet“, „og slynge deres Grene i hverandre, saa bliver denne Promenade, saa tæt ved Vandet, med den herligste Udsigt, en af de skønneste i Hovedstaden, især i de varme Sommerdage“. Samtidig pyntedes paa Gamle Kongevej, der om Sommeren passeredes af talrige Lystfarende ud til de frederiksbergske Herligheder, bl. a. ved en Sti for Fodgængere — det havde der ikke tidligere været, man havde maattet balancere paa Kanten af Vejgrøften. Ogsaa Bænke savnede man alle Vegne, hvor de trætte Vandrerer kunde hvile sig — og de kom kun trægt. Ja, en fantasifuld Journalist i „Skilderiet“ fablede endda om Gondolfart paa Søerne! Trods alt viste disse idelige Henstillinger, at Hovedstadens Befolkning havde et kært og vaagent Øje for den aabne Natur, der udfoldede sig uden for Stadens Volde — iøvrigt et Særkende for Byfolk, der vel evner at leve i Byens Gader, men ikke kan undvære de grønne Enge.

Mange vil have lagt Mærke til en spids Sten der er opstillet i Vejkanten ved Aaboulevarden ud for det Sted, hvor Ladegaarden i sin Tid havde sin Plads. Den stod, indtil Aaen blev tilkastet, midt ude i Vandet og var plantet der til Minde om en Ulykke, indtruffen Natten mellem den 26. og 27. Novbr. 1812, hvorved to Kvinder af det velstaaende københavnske Borgerskab satte Livet til. „Skilderiet“ fortæller, hvorledes en Karet med et Selskab fra Rolighed „væltede med de deri værende fem Fruentimmer og en halvvoksen Dreng ned i Vandet, ikke langt fra St. Hans Hospital [ø: Ladegaarden]. Tre af Fruentimmerne og Drengen bleve redede, men de to af dem, Købmand Henriques's og Fabrikør M. J. Magnus's Koner, fandt deres Død i Vandet. Begge efterlade sig Mindet af retskafne Ægtefæller og ømme Mødre, og deres sørgelige Dødsfald har opvakt en lige saa almindelig som rørende Sensation“. Datoen for den ulykkelige Hændelse er senere indhugget paa Stenen.

LANDDISTRIKTETS ØSTLIGE DEL

I. LADEGAARDEN EFTER HOLLÆNDERNES INDKALDELSE

DA Frederik den Tredje 1651 havde indkaldt de tyve Amager-Familier til Grundlæggelse af den nye Hollænderby paa Nybys og Solbjergs gamle Bymarker og dermed gjort op med Ladegaardsdriften fra Faderens Tid, stod hele det stolte Ladegaardsanlæg, der havde været en af Stadens store Seværdigheder, tomt og til ingen Nytte. Hollænderne fik Lov til at bortføre og anvende hvad der kunde bruges til deres nye By af mindre Huse paa Ladegaardens Omraade, og det har næppe været Smaating man har haft Brug for — Ladegaardens mindre Bindingsværkshuse var gode og solide, lette at tage ned og stille op igen. Anderledes var det med Ladegaardens store Bygninger — de kunde daarligt flyttes og Kongen vilde formodentlig heller ikke gerne af med dem, de repræsenterede store Værdier, og kunde muligvis bruges til andre Formaal, blot man forstod at finde de rette. Tiden savnede ikke Projektmagere, og der var ogsaa et lyst Hoved der gik i Gang med Opgaven. Kongen havde blandt sine Musikere en Bassist, Johs. Alter, der aabenbart forstod andet og mere end at behandle sit Instrument. Han var gammel i Gaarde, havde siddet i Kongens Orkester siden Kristian den Fjerdes Dage og havde en høj Stjerne baade hos den gamle og den nye Konge. Han leverede Træer til Kongl. Majestæts Have, opnaaede Fritagelse for borgerligt Vagthold af sit Hus og nød den Ære 1650 at faa et Raa-dyr som kongelig Gave til sin Datters Bryllup.

Det var aabenbart ham der fandt paa, at den gamle Ladegaard kunde indrettes til Klædefabrik — i hvert Fald gav Kongen ham i Kommission at drage til Böhmen og samle nogle Hundrede indfødte Tøjmagere og faa dem til Danmark. Det var ikke blot et Forsøg paa Ophjælpning af Landets Industri — der var virkelig Brug for den Slags Varer — det var tillige en protestantisk Fyrstes Gestus over for Folk, der forfulgtes af de katolske Despoter som nu var Herrer i Böhmen. Alter kom 1652 hjem med en böhmisk Tøjmager-Mester, Hans Bauhm, der sammen med en Kollega skulde se paa Forholdene, og de udkastede store Planer.

Mester Bauhm fandt — naturligvis — at København var et stateligt Sted til at drive Tøjmageri i stor Stil, og tillige til at handle med Klæde, saa det kunde blive hele Riget til Fremgang, Tusinder af fattige Folk, som nu nærrede sig ved Betleri og Tyveri, kunde derved paa ærlig Maade erhverve sig Brødet. Rimeligvis har det oprindelig været Meningen, at den store Bedrift helst skulde være henlagt til Frederiksodde, det senere Fredericia, hvor der skulde skabes Drift og Virksomhed, men dør var endnu kun ringe Mulighed for større Foretagender — det nye Byanlæg var vel kommet i Stand, men ikke rigtig konsolideret. Og Sagen skulde hurtig sættes i Sving, ligesom de böhmiske Tøjmagere naturligvis ogsaa helst vilde blive i København. Det hele skulde slaas stort op. Til at begynde med skulde man bringe 20-30 Mestre hertil med 10 à 12 Svende hver, men hvis det vandt Majestædens Bifald vilde Mester Bauhm og Johs. Alter beflitte sig paa at bringe flere saadanne gode Folk med deres Familier her til Landet. Deres Betingelser var, at Kongen for det første vilde tillade dem at holde Gudstjeneste i tysk eller çekisk Sprog og anvise dem Plads til Opførelse af en luthersk Kirke paa egen Bekostning, for det andet at de maatte benaades med Privilegium paa tyve Aar — hvad man i Frederiksodde sædvanligvis fik paa 50 Aar — og at de i Stedet for Told og Akcise maatte nøjes med en lidelig Kontribution, og for deres Indkomster vilde de da selv bygge Kirke og Skole og underholde Betjentene derved. Tillige vilde de selv opføre Valkemølle, Farve- og Pressehus og hvad der ellers hørte til Fabrikationen.

Da de ikke havde Raad til at bygge straks bad de Kongen for det tredje, om blot for to Aar at benaade dem med en Gade i Nyboder eller med Ladegaarden, enten til Leje eller for et billigt Køb, indtil de selv kunde bygge „store Huse“. For det fjerde vilde de have Lov til at forhandle deres Tøjer over hele Riget, og paa de aarlige Markeder sælge i hele Stykker og Alenmaal, og tillige eksportere hvorhen det maatte passe dem. Det var ikke saa lidt, og det var ikke mange indenlandske Industrimænd der havde saadanne Friheder. Men de tilsigtede ogsaa et helt og fuldt Monopol: de forsikrede Kongen for, at der ikke mere skulde blive Brug for Indførsel fra Udlandet af det dyre Liberi-Klæde, som der brugtes Masser af — de böhmiske Klædemagere vilde levere det lige saa godt og bedre, og for den halve Pris. Til sidst overrakte man Majestæten et Eksempplar af deres Konfession, trykt paa Latin, saa det kunde konstateres, at den Ord til andet var overensstemmende med den Augsburgske. Man vidste, at der her som i andre protestantiske Lande passedes nøje paa, at der ikke blev indsmuglet Kætteri af nogen Art.

Trods det, at Sagen var slaaet stort op (eller maaske netop derfor) gik man ind paa Ideen — der var nemlig virkelig Brug for den Slags Folk i Landet. Kristian den Fjerdes Forsøg med sine Børnehuse og Tugthuse for Løsgængere og Dagdrivere blev industrielt ikke af større Betydning; det var og blev nærmest halvt humane og halvt kriminalistiske Anstalter, det man senere kaldte Forbedringshuse. Der blev ogsaa udfærdiget et Privilegium af 13. Jan. 1653 lydende paa 50 Klædemagere, fordrevne fra Böhmen formedelst deres Religion, som med Hustruer, Børn og Svende skulde indkaldes — altsaa en hel Koloni, der vilde fylde godt i den den Gang ikke særlig velvoksne Hovedstad. De fik i Privilegiet alle deres Ønsker opfyldt. Kongen tillod dem endda i fire Aar — ikke som de oprindeligt havde forlangt blot to —, indtil de selv kunde bygge Huse, Skole og Kirke, at benytte „det store Hus som staar paa Voris Ladegaard“, hvilket de fik Lov til at forandre og indrette saaledes, at det kunde tjene Kolonien baade til Bolig og Lokale for deres Haandværk, men det skulde ske paa egen Bekostning. Plads var der nok af, da der i Kristian den Fjerdes Tid

alene i underste Etage havde været opstaldet 500 Stykker Kvæg om Vinteren. Skønt alt saaledes syntes at være i bedste Orden, anerkendt og bifaldet af de højeste Autoriteter, blev det hele dog, af en eller anden Grund, i sidste Øjeblik ikke til noget. Privilegiet ligger endnu forsegleet i Kancelliet, og er indført i den officielle Registrant, men er aldrig udleveret til rette Vedkommende.

Aabenbart var det den alsidige og vindskibelige Musikant Johs. Alter, der havde været Sjælen i Foretagendet. Han havde navnlig et godt Øje til den ubenyttede Ladegaard, og da det ikke blev til noget med Klædemagerne, lejede han den selv. Allerede i Febr. 1653, umiddelbart efter at Arrangementet med Böhmerne var gaaet i Stykker, overdrog Kongen ham „den nederste Stok af forrige Ladegaards Hus her for vor Købstad København fra det Gemak, som har været vor elskelige kære Hr. Fader, salig Ihu-kommelse, hans Kammers, og langs ned igennem med den ganske Ladegaards Plads, som der nu forefindes med Volde, Grave og Parker“ og tillige „det Græs som aarlig kan vokse paa begge Sider Vores Veje ved St. Jørgens Sø“. Det vil i Virkeligheden sige, at Johs. Alter havde faaet største Parten af den tilbageværende Ladegaard til Leje tilligemed Græsningen paa dens Udenværker. Mange Aar fik Alter ikke Lov til at nyde godt af Besiddelsen — Ladegaarden blev skudt sønder og sammen i Belejringen 1658. Tør man tro Stikket hos Pufendorf (sml. I, 51), blev der ikke meget tilbage af „det store Hus“, højt regnet nogle nøgne Mure.

Johs. Alter nævnes sidste Gang i April 1661, og i Juni s. A. faar Ingeniør Gotfried Hofman kgl. Ordre om at opmaale den Plads hvor Ladegaarden har staaet. Kongen staar nemlig i Begreb med at afhænde den gamle kongelige Ejendom. Den 10. Juni 1661 faar Rentemester Christopher Gabel hele det Stykke Land tilskødet, hvorpaa Ladegaarden har staaet. Det var ikke saa lille et Stykke Jord: regnet lige uden for Voldgraven var det paa den vestre og søndre Side 360 Al. i Længden, den østre Side ud mod Hovedstaden var 310 Al. og langs Dæmningen for Sortedam maalte Stykket 405 Al. Men han lod sig ikke nøje hermed — af Ho-

vedstadens Magistrat købte han det gamle Teglgårdsvænge, hvor Byens Teglovn havde staaet, og lagde saaledes paa en Maade Grunden til den senere Blaagaard. Desuden fik han — eller til-egnede sig — hele St. Jørgens Sø, som han udtørrede og brugte til Engset; den gav en rigelig Høafgift. Med det Foretagende gik det nu kun daarlig efter hans Død — Sønnen maatte lade Søen inddæmme som den havde været det fra gammel Tid (siden 1619 i hvert Fald), skønt de omboende bestandigt havde haft et godt Øje til det dejlige Græs, der groede paa Søens Bund, naar den var tør. Men nu var det foreløbig Slut med det.

Christopher Gabel var som Statholder i København en af Ri-gets mægtigste Mænd, og som Frederik den Tredjes erklærede Yndling kunde han næsten tillade sig alt. Han og Kongen døde kort efter hinanden, Gabel 1673, og Sønnen Valdemar Christo-pher havde overtaget Ladegaardsarealet kort før (9. Juni 1673). Christopher Gabel havde været en stor Forretningsmand, der paa alle Maader havde forstaaet at høste Fordel, og hverken han eller Sønnen havde næppe noget personligt at gøre med den gam-le Ladegaardsgrund og de Bygninger der allerede da maa være opført — det var aabenbart en blot og bar Forretningsbesiddelse. Kro og Lysthave maa der have været allerede i Gabels Tid lige-som senere, thi Holger Jacobæus fortæller i sin Rejsebog fra 1670erne, at Folk da forlystede sig paa „Gabels Gaard eller Lade-gaarden“ ligesom paa Ravnsborg, og den senere Landsdommer Johan Monrad mindes i sin Selvbiografi, at han omtrent ved samme Tid tit var sammen med gamle Venner paa „Lagorden“ og i de andre Haver uden for Porten, hvor man lod sig traktere under de grønne Træer og sang gamle Kæmpeviser.

Snart efter købte Kongen Ladegaardsgrunden tilbage. I 1680, 4. Novbr., overdrog nemlig Valdemar Christopher Gabel til Ba-velse Kronen den gamle Ladegaard for en Købesum af 5500 Rdr., og med Gaarden fulgte foruden dens Bygninger og Have tillige St. Jørgens Sø med de derom liggende Volde, men ikke Teglgårdsvangen mellem Ravnsborg og Ladegaardsaaen — dér hvor Prins Carl siden anlagde sin pragtfulde Have til Blaagaard — den tilhørte nemlig hans Moder, Enken efter Christopher Gabel.

Derimod medfulgte i Overdragelsen til Kronen ikke blot et stort Stykke Jord og indgrøftet Eng „bag ved Ladegaardens Iskule“ og endnu „et Stykke Jord som ligger hinsides Falkonerens Hus [d. v. s. Falkonergaarden]“, men ogsaa „to lange Agre, som ligge paa Amagerens Mark ude mod Kalthuset, og fremdeles en Ager bag samme Kalthus“. Det var ikke saa lidt Jord ud langs Distriktets Nordgrænse, Gabel saaledes var Herre over, men da Købet blev gaaet nøjere efter ved Revisionen de følgende Aar, viste det sig da ogsaa, at Gabel havde solgt Kongen adskillig mere Jord end han i Virkeligheden ejede — han (eller snarere Faderen) havde simpelthen indtaget Amagerens Jord som sin egen. Ingen turde sætte sig op mod en saa mægtig Herre, og Hollænderne havde næppe heller særlig god Rede paa, hvad der var deres og hvad der ikke var deres; de havde jo handlet og vandlet i Flæng. Man kunde derfor være fristet til at antage, at disse Jorder, netop fordi de opføres i Matriklen (der er indrettet 1682) som hørende til Ladegaarden og ikke var overtaget af Hollænderne, var Rudimenter af Jorden til den gamle Nyby Ladegaard (sml. I, 32 og 35), men Forklaringen er altsaa den simple, at Gabel har tilegnet sig dem som sin egen Ejendom.

Staten havde i denne Tid travlt med at erhverve sig Ejendomme i Hovedstadens Omegn — Ejendomme som man i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede havde sin Hyre med at blive af med igen. Rentekammeret havde Vanskeligheder med at faa dem anvendt — hvor der var Tale om Lystgaarde var der altid et eller andet Medlem af Kongehuset, der kunde gøre Brug af dem, men landbrugsmæssigt kom der i Reglen ikke meget ud af dem. Formentlig har man væsentlig erhvervet Gabels Ejendom af Hensyn til St. Jørgens Sø, der havde en vis Betydning for Hovedstadens Forsvar. Ladegaarden blev i Begyndelsen forpagtet ud. Den senere Generaltolddirektør og Justitsraad Edvard Kruse havde den i Forpagtning til sin Død 1695. Han var i 1680 bleven kgl. Køkkeninspektør og sluttede 1682 Kontrakt om Levering af Naturalier til Hofspisningen — en Funktion der muligvis stod i Forbindelse med hans Forpagtning af Ladegaarden, hvor der ogsaa i hans Tid var Krohold.

Fra Aar 1700 var det Etatsraad Hans Rosencreutz, der havde Ladegaarden i Forpagtning — den samme der købte Jens Juels tidligere Lystgaard i Frederiksberg By (sml. I, 188). Han havde en Tid lang haft Embede i Norge, men blev Aar 1700 Deputeret for Finanserne og overtog ved Kontrakt af 17. Aug. s. A. Forpagtningen af Ladegaarden. Da han 1707, efter 6 Aars Forpagtningstid, skulde aflevere den til Køkkeninspektør Peder Carstensen, der overtog Gaarden fra 1. Maj 1707, var den i en slet Forfatning, og Rentekammeret tog ham det meget ilde op, at han ikke gav Møde ved Besigtigelsen — hvilket maaske havde sine gode Grunde: han stod sig aabenbart ikke godt med sine Embedskolleger.

Afleveringsforretningen, der foretoges af fire fremstaaende Haandværkere, bl. a. Hof-Snedkermester Claus Harders, under Tilsyn af Amtsforvalter Rohde og Bygningsinspektør Ernst Brandenburger, viste at Ladegaarden paa det Tidspunkt (Aug. 1707) rummede en Række Bygninger af ret betydelige Dimensioner. Vaanhuset laa paa den østre Side. Der var Kældre, flere Logementer (d. v. s. Beboelsesrum), Køkken og en stor Sal med Frontispice over og adskillige Kamre til Siderne. Paa den søndre Side var et Hus, et Loft højt, paa 13 Fag, 33 $\frac{1}{2}$ Al. langt, brugt til Kornlade — hvoraf ses, at der foruden den store Engslet paa Tilliggendet ogsaa dyrkedes Korn. Paa den vestre Side laa et Hus paa 15 Fag, 37 $\frac{1}{2}$ Al. i Længden, indeholdende 7 Logementer og en Forstue, og endelig paa den nordre Side en Lade paa 14 Fag, 41 Al. lang. Der var Duehus i Gaarden og Port ud til Køkkenhaven. Gaardens gamle Voldindhegning var stadig opretholdt og ses endnu paa et Kort fra ca. 1785.

Under den store nordiske Krig fik Staten selv Brug for Ladegaarden. Ved en kgl. Resolution af 6. Oktbr. 1710 skænkede Kongen den til Krigshospitalet for at man der kunde indlægge de mange saarede Soldater der bragtes ind fra Krigsskuepladserne, og som der ikke var Plads til i Kvæsthuset inde i Byen. Aaret efter, da Pesten i Hovedstaden satte ind med stor Kraft, blev der yderligere og end mere paatrængende Brug for den. For at kunne anbringe de pestsyge nogenlunde nær Byen og dog i betryg-

gende Afstand havde man indrettet Lazaret paa Regimentskvartermester Wodroffs Gaard (der nærmere behandles i næste Afsnit), som laa bag St. Jørgens Sø som Nabo til Ladegaarden. Der mente man at være bedst sikret mod Farsotens videre Udbredelse. Beliggenheden var dog lav og sumpet og Pladsen saa indskrænket, at der maatte opsættes Barakker og Telte for at faa Plads til de syge, hvis Antal hen paa Sommeren mere og mere øgedes.

I August 1711 var Forholdene saadan, at Sundheds-Kommissionen tillige forlangte Ladegaarden helt eller delvis udleveret til Pestlazaret. Der var paa det Tidspunkt kun indlagt 140 saarede Soldater, der enten kunde flyttes til Falkonergaarden eller afsondres i den ene Halvpart af Ladegaarden, i hvilken Anledning der skulde rejses et højt Plankeværk mellem Militæret og de pest-syge. Men Krigskollegiet — og forøvrigt ogsaa Falkonermesteren — gjorde alt for at blive fri for de uønskede Gæster og forhalede Sagen mest mulig, saa de pestsyge en lille Tid maatte anbringes under aaben Himmel. Endelig maatte man dog give op for Sundheds-Kommissionens indtrængende Krav og flytte Soldaterne til Falkonergaarden, og ved Slutningen af August toges hele Ladegaarden i Brug til Pestlazaret. Før det aabnedes, gravedes der store Gruber til de mange døde man ventede.

Ud paa Efteraaret stilnede Pesten af og Ladegaarden, der havde fungeret som Lazaret fra 28. Aug., blev atter frigivet 28. Novb., medens Sygehuset paa Vodrofgaard efter en grundig Renselse atter toges i Brug, dog kun med et ganske ringe Antal syge. Paa Ladegaarden havde i de tre Maaneder været indlagt 1167 pestbefængte, medens Antallet paa Vodrofgaard havde været tre-fire Gange saa stort. Ogsaa det følgende Aar, da Pesten atter blussede op, benyttedes baade Vodrofgaard og Ladegaarden som Lazaretter, men kun til forholdsvis faa Patienter. Efter Pestens Ophør tog Militæret atter Ladegaarden i Besiddelse; i Decbr. bestemtes det, at ogsaa saarede Matroser skulde anbringes paa Ladegaarden, men efter Forhandlinger mellem Sø- og Landetat enedes man — for at hver Etat kunde have sin Økonomi for sig — om at anbringe Sømændene paa Etatens Kvæsthus og i lejede

Huse (bl. a. i det gamle Assistenshus), saaledes at Ladegaarden helt og holdent blev Landetatens Hospital.

I Aarene efter den store nordiske Krigs Afslutning i 1720 blev der mindre og mindre Brug for Ladegaarden, da Landetaten i Forvejen havde sit Militærhospital inde i Byen. Paa Gaarden maatte man holde Folk til Driften, og dens Inspektør David Schach fik 1724 kgl. Bevilling til at holde Værtshus og sælge Vin og Brændevin til sine Gæster og selv at brænde Brændevin og „brygge saa meget Øl som han til hans Huses Fornødenhed, saa og i Pottetal til hans Gæster i Huset at udsælge behøver“ d. v. s. han maatte servere for sine Gæster saa mange Potter der kunde fortæres paa Stedet, men ikke sælge Øl i Tøndevis ud af Huset.

Krigshospitalet selv havde saaledes ikke haft synderlig Nytte eller Indtægt af Ladegaarden — den var lige fra det Tidspunkt Kongen havde skænket Hospitalet den, blevet anvendt til andre Formaal, til saarede under Krigen eller pestsyge, og Inventaret, der efterhaanden var samlet derude, blev siden for en stor Del skænket væk til Pesthuset og Vajsenhuset, og kom saaledes andre syge og fattige til Gode. Direktørerne for Krigshospitalskassen erklærede derfor 1725, at Ladegaarden nu var Kongen mere til Last end til Nytte, og havde da ogsaa af Majestæten faaet mundtligt Tilsagn om at maatte sælge den ved offentlig Auktion og at lade de indkomne Midler komme Krigshospitalet til Nytte.

Det gjaldt derfor om at faa et lovligt Skøde paa Gaarden og tillige saa meget Tilliggende som vel muligt. Man forlangte al den omkringliggende Jord, som i 1651 ikke var afgivet til Hollænderbyen, og trak Grænserne saaledes op, at ikke blot det saakaldte „Ladegaards-Hul“ Vest for St. Jørgens Sø, og Engen over mod Prins Carls Have til Blaagaard — Jorder der efter Hollændertiden var anvendt til Højbjergning — men ogsaa Kirkegaarden som i Pestens Tid var anlagt paa selve Hømarken, kom med ind under Ladegaardens Tilliggende. Herimod nedlagde dog Regimentsskriveren paa de civile Myndigheders Vegne Indsigelse og hævdede, at der ikke hørte anden Grund til Ladegaarden end hvad der fra gammel Tid var indhegnet ved Grøft og Vold. Dette Synspunkt bifaldt Rentekammeret, der heller ikke vilde give

Krigshospitalet nogen Erstatning for det siden 1710 bortførte Inventar. Derved blev det, og i Overensstemmelse hermed fik Landstatens Krigshospital 28. Juli 1725 udstedt kgl. Skøde paa den gamle Ladegaard. For en Gangs Skyld havde Civiletaten vundet en Sejr over Krigsmagten.

Under Krigen og Pesten havde Ladegaardens Bygninger, som naturligt var, undergaaet en Del Forandringer for at kunne tilpasses til de vekslende Formaal. Hovedbygningen, det store Hus mod Øst ud til Vejen, synes dog nogenlunde uforandret med sin brede Kvist, hvori Salen med aaben Kamin og malet Lærred paa Væggene, og med en Mængde Stuer og Kamre. Indkørselsbroen over Graven var nyopført, netop bygget 1725. I den nordre Side laa nu to Huse, et paa 26 Fag med „Blessers-Stuen“ (altsaa Skadestuen), et andet paa 40 Fag, som forneden var delt i to Parter: „Annes og Svenske-Stuerne“, hvilket formentlig skal udtydes som Annekset og de Stuer der var bestemt til Indlæggelse af saarede svenske Krigsfanger. Mod Vest ligeledes to Bygninger, den ene paa 39 Fag, hvori bl. a. „Grønnestuen“, Navnet paa et Rum der ogsaa forekommer i andre landlige Huse, maaske bare en grønmalet Stue; Ladegaardens Grønnestue var en Sal med 16 Vinduer. Det andet Hus mod Vest var en Bygning paa 23 Fag, hvori bl. a. „Sundheds-Stuen“ med 7 Vinduer, hvoraf de 4 tilgitrede, foruden Vagtstue og to Badstuer. I det paa den søndre Side liggende 13 Fags Hus var nu „Have-Stuen“ med 10 Fag Vinduer det fornemste Rum, og i Gaarden mellem de andre Bygninger laa et 14 Fags Hus bl. a. med „Post-Stuen“, ligeledes med 10 Fag Vinduer. Til Bygningerne hørte to Gaardsrum, Have og „Vaskerpark“, hvilket vil sige en Dam der brugtes til Vask. Alt i alt var den daværende Ladegaard altsaa et vidtløftigt og imponerende Komplex.

Krigshospitalet var i og for sig ikke noget egentlig Hospital, men en Slags Invalidestiftelse, hvori mere eller mindre uarbejdsdygtige Soldater, det ikke var lykkedes at anbringe paa anden Maade, med Køer og Børn kunde finde Optagelse. Og Ladegaarden var ikke nogen Del eller Afdeling af denne Stiftelse — den betragtedes blot som et Aktiv, man i sin Tid havde faaet af Kongen, muligvis under andre Forudsætninger, men nu søgte at brin-

ge mest mulig ud af for at øge sine Indtægter. Der var allerede fra de civile Myndigheder beredt Militæret Skuffelser ved Beskæringen af det Areal, man havde haabet at faa med som Tilliggende for saaledes at faa mere ud af Ladegaarden ved et Salg, men ogsaa inden for selve Militæretaten mødte man Modstand mod Udnyttelsen af den Ejendom, Kongen havde skænket Stiftelsen.

I Novbr. 1725 satte Krigshospitalet, som Bestemmelsen var, Gaarden til Auktion og den hidtidige Inspektør David Schach købte den for 4471 Rdr. inkl. Inventar (hvoriblandt en Samling kirurgiske Instrumenter). Han forlangte imidlertid fortfarende at faa sin Løn som Inspektør indtil han kunde faa anden Bestilling, og tillige sin Beværterbevilling udvidet saaledes, at han kunde sælge sit Bryg og sin Brændevin ud af Huset. Det stred mod Konsumptionsforordningen, saa det fik han ikke Lov til, ej heller nogen Løn, men han beholdt sin gamle Bevilling mod at vedligeholde Bygningerne i deres nuværende Stand, saa at de mod en rimelig Leje kunde overlades Staten i Tilfælde af Pest eller Krig.

Heri bundede Militæretatens Ønske om at have et vist Hold paa Ladegaarden, velegnet som den var til Anbringelse af saarede og syge. Og Tiden kunde se ud til allehaande. Schach havde endnu ikke faaet Skøde paa sin ved Auktionen erhvervede Ejendom, og Krigshospitalet vilde helst overlade ham Ladegaarden helt og holdent, saa han kunde anvende den til egen Nytte og Formaal, som det efter Konditionerne i Grunden var pligtig til, men Landetatens Generalkommissariat (svarende til Rentekammeret i den civile Administration) holdt igen og vilde ikke helt slippe Ladegaarden. Derfor stillede Kommissariatet en Kaution paa 3000 Rdr. over for Krigshospitalet for Schach, da det viste sig, at han ingenlunde var den velhavende Mand, der havde Raad til at købe saa stor en Ejendom. Men Betingelsen var ogsaa, at Bygningerne ikke maatte nedbrydes og Ladegaarden opretholdes som Hospital — skulde Krigshospitalet opnaa kgl. Tilladelse til at bortskøde Gaarden til Schach paa den Maade det helst vilde og havde til Hensigt, bortfaldt Kautionen. Kommissariatet havde derfor forhandlet med Schach om, hvad han i givet Tilfælde skulde have

i Forpagtningspenge for hver syg Soldat, og hvormeget han skulde have i Leje af de imod Frederiksberg og Falkonergaarden liggende Fløje, som aabenbart var de bedst vedligeholdte.

Bedst vilde det dog være, om man kunde faa Kongen til at slaa kontra og befale Krigshospitalet at beholde Ladegaarden. Majestæten vilde imidlertid ikke gaa fra sit Ord, men man forsøgte foreløbig at lempe sig frem. I en kgl. Resolution af 15. Juli 1726 hedder det, at Kongen ikke finder det „konvenabelt“ at tilforhandle sig den hele Ladegaard, men det kunde foreslaas Regimentscheferne af Københavns og Kristianshavns Garnison at leje Gaarden til deres syge Soldater og til Skræderstuer, hvor Regimenterne kunde lade sy deres Munderinger, for en Leje, som kunde forslaa til Bygningernes forsvarlige Vedligeholdelse og dække den Renteindtægt, der tilkom Hospitalet.

Det vilde Regimentscheferne imidlertid paa ingen Maade indlade sig paa, og da David Schach hverken betalte Terminsrater eller Resten af Købesummen udover de 3000 Rdr., som General-Kommissariatet havde kautioneret for — vidste man ingen anden Udvæj end at sælge Ladegaarden til en anden. Og der var Liebhaveere til den, Folk som vilde bruge den til Sejldugsfabrik, en Virksomhed man paa det Tidspunkt havde haardt Brug for — hvorved tillige mange Mennesker kunde ernæres og en Masse Penge forblive i Landet. Beværterprivilegiet skulde forblive ved Stedet og tillige skulde Vandet fra Peblingesøen vedblivende have sit Løb gennem en Sluse gennem Ladegaardens Grave — thi saadant rindende Vand var en uundværlig Nødvendighed for Virksomheden. Men der skulde knyttes den Betingelse til Salget, at der i fornødent Fald skulde indrømmes Generalkommissariatet saa megen Plads paa Ladegaarden (for samme Pris som i Søetatens Kvæsthus), at der kunde indrettes Hospitalsplads for 50-100 syge. Men ogsaa Afgørelsen af dette Forslag skød Kongen fra sig: da Ladegaarden var overladt Krigshospitalet, maatte Kommissariatet forhandle om et fornyet Salg med dettes Direktion, og Fortifikations-Etaten maatte raadspørges med Hensyn til Vandløbet.

Det blev nu ikke til nogen Sejldugsfabrik. Fortifikationen mente ganske vist ikke, at Vandløbet kunde være til Skade hverken

for Fæstningen eller Hovedstaden — der jo fik Vandforsyning bl. a. fra Peblingesøen — og Krigshospitalet var kun interesseret i Købesummen, men Grev G. W. Sponneck, der ikke blot var Medlem af Krigshospitalets Direktion og Kommissariatet, men ogsaa Kommandant i København, og saaledes havde modstridende Interesser at varetage, kunde som Kommandant, paa Grund af Fæstningens Nærhed, ikke gaa med til at der blev bygget flere Bygninger eller anlagt Møller paa Ladegaardens Terræn. Til Trods herfor blev man dog — af Hensyn til Salgets Provenu — enig om at sætte Ladegaarden til Auktion endnu en Gang uden Indskrænkninger m. H. t. Opførelsen af Bygninger eller Mølleanlæg, og Kongen approberede Forslaget blot med den Reservation, at der ved Opførelse af en Mølle sattes et fast Vandstandsmerke, og at der aldrig maatte udløbe mere Vand end at der stadig var 4 Alen Vand i Søen. Spørgsmaalet om Hospitalsplads til Militæret blev helt udskudt.

Vi har opholdt os saa længe ved disse Forhandlinger for at vise, hvilke Modsætninger og Viderværdigheder der kunde opstaa inden for broderligt forbundne Myndigheder, der hver især søgte at faa mest ud af Situationen.

I Maj 1727 blev Ladegaarden da for anden Gang i Løbet af et Par Aar sat til Auktion og Kanon-Støbemester — eller „Styk-Gietmester“ som det hed — F. Holtzman, Fader til den bekendte Klokkestøber Joh. Barthold H., købte den for 4800 Rdr., og begyndte straks en omfattende Reparation af de stærkt forfaldne Bygninger og tillige Anlæg af et Salpeter-Raffinaderi. Han døde dog endnu samme Aar og hans Enke Sidonia Emerentia Bottsack maatte overtage den betydelige Ejendom og fortsætte de paabegyndte Anlæg. Et Aarstid efter erklærer hun, at disse Reparationer og Nyindretninger paa den gamle Ladegaard staar hende i over 2000 Rdr., og hun ved hverken om hun er købt eller solgt, for det er ikke lykkedes hende, trods talrige Henvendelser til Kommissariatet, at faa d'Hrr. Deputerede til at give hende lovligt Købebrev og det Privilegium, der er lovet hende i Auktionskonditionerne — man holder hende stadig hen med, at Kongen dog maaske trods alt er sindet at beholde Ladegaarden. Hun vil nu

enten have et Købeprev eller en skriftlig Forsikring om Købets Ophævelse, saa hun kan faa sine Udgifter refunderet.

Det var nu ikke Kommissariatets Skyld — det var Kongen (eljer rettere Kabinettet) der ikke vidste, hvad det egentlig vilde. Kommissariatet havde allerede i Foraaret 1728 søgt at bevæge Kongen til igen at overtage Ladegaarden for at Bygningerne ikke skulde blive nedrevne, men i givet Tilfælde kunde være Staten til Nytte. Man havde da ogsaa søgt Danske Kancelli om Ekspedition af Privilegiet, men Ekspeditionen var standset ved en Resolution om, at Kongen maaske kunde være „intentioneret“ til selv at beholde Ladegaarden. Endelig ud paa Efteraaret bestemte man sig til, at det hele Køb skulde ophæves, da man ikke kunde vide, om Ladegaarden ikke kunde blive fornøden som Led i Hovedstadens Befæstning, og der kunde da let opstaa Vanskeligheder, om den var paa private Hænder. Overlandbygmester Krieger fik derfor Ordre til sammen med Kommissariatsherrerne at tage Gaarden i Øjesyn og taksere Reparationer og Forbedringer og give Enken Erstatning (vgl. Resol. 18. Oktbr. 1728). Hvad hun og hendes afdøde Mand havde ofret paa deres kortvarige Besiddelse blev da kun anslaaet til 1361 Rdr. 5 Mk., hvoraf hun skulde have Halvdelen straks og Resten naar hun forlod Stedet og havde overleveret alting i „vedbørlig Stand“.

Netop i Oktbr. 1728 hjem søgtes København af den store Ildbrand, der lagde næsten to Femtedele af Hovedstaden i Aske, og Ladegaarden fik her uformodet en foreløbig Anvendelse, idet Direktionen for de fattiges Væsen midlertidig fik den overdraget for dèr at indlogere brandlidte, der ikke selv formaaede at skaffe sig Tag over Hovedet. Ogsaa det hørte efterhaanden op, og Ladegaarden blev atter en lille Tid et tyngende og usikkert Aktiv for Militæret. Men endelig fandt man den rette Anvendelse for Kristian den Fjerdes gamle Ladegaard, der var undergaaet saa mange Omskiftelser og Forandringer.

Det var Landetatens Krigshospital, der, tvunget af et kongeligt Magtbud, tog Affære og nu sikrede sig den gamle Ladegaard, som man tidligere havde gjort sig al Umage med at blive kvit paa

den mest fordelagtige Maade. Den ny tiltraadte Konge, Kristian den Sjette, havde nemlig i Maj 1733 givet Direktørerne Befaling til af Hospitalets Midler at underholde alle fattige hjemsendte Militære, som ikke i to Aar havde kunnet skaffe sig nogen borgerlig Haandtering. Denne Ordre havde givet den nøjeregnende Direktion noget at tænke paa. „Sligt alene ved at uddele Almisse“, hævdede man, „vilde falde Krigshospitalet alt for besværligt og maaske umuligt at bestride, hvorfor vi ere faldne paa de uforgribelige Tanker paa Landetatens Ladegaard at oprette et Spinderi af Hør og Blaar med et dertil behøvende Væveri, paa det alle landmilitære fattige, som endnu ere af nogenledes Kræfter, dør — saa vidt som muligt er — kunde fortjene deres Føde, eller i det mindste ved deres Arbejde hjælpe til at stoppe nogle af de Udgifter som til disse fattiges Forplegning vil medgaa“. Og da det var nødvendigt at holde en Inspektør, der kunde have Tilsyn med Bygninger, Arbejdere og Varernes Forarbejdning, foreslog man dertil Simon Schmidt, Archivarius ved Krigskancelliet — hvoraf ses at ogsaa en Arkivar kan anvendes til noget andet og bedre end at holde Orden paa gamle Papirer.

Kongen, der netop var paa sin Tronbestigelsesrejse til Norge og opholdt sig i Kristiania, bifaldt Krigshospitalets Planer (Juli 1733). Direktørerne havde nu faaet Blod paa Tanden og Aaret efter udvidedes Planerne, saaledes at der skabtes en hel Militærkoloni paa Ladegaardens Grund. Der indrettedes ikke blot en stor Lærredsfabrik med Valkemølle, hvor fattige aftakkede Militærpersoner, i Stedet for at gaa om og betle, med Koner og Børn kunde holdes til Arbejde, men ogsaa Skoler for Soldaterbørnene og et Plejehus for militære Vajser. Og Institutionen fik foruden Inspektøren en hel Stab af Funktionærer: Bogholder, Præst og Skoleholder foruden en særlig Skolemester ved Skolerne, Medicus og Kirurg, Spinde- og Vævemestre, Snedker, Drejer, Portner, Vægter og en Murer til Vedligeholdelse af Tagene paa Gaardens vidtløftige Bygninger. Og yderligere ansattes en Overinspektion, der kunde sørge for, at Embedsmændene overholdt deres Instruktioner. Dertil udpegedes Kommerceraad og Raadmand Herm. Henr. Köneman og den kendte Købmand Herm. Lengerken Kløcker,

der efter et af ham selv antydet Ønske i samme Anledning udnævntes til Vice-Raadmand i København, og dermed indledede den Række af Æresposter i Hovedstadens og Statens Administration, han siden kom til at beklæde.

I Sommeren 1734 stod den nye halvfilantropiske Linned-Manufaktur fuldt færdig og i Drift. Den „avancerede“ allerede nu saa „temmelig vel“, at der var et anseligt Oplag af Lærred, og mere og mere hobede sig op — der var blot den Vanskelighed at der inden for Ladegaardens Volde ikke var tilstrækkelig Blegeplads. Og det lykkedes paa den Konto at faa inkorporeret noget af den Jord, man i sin Tid forgæves havde gjort Krav paa. Det til Blegeplads udsete Stykke Jord var aabenbart det samme der ogsaa kaldtes „Ladegaardens Hul“, liggende i den gamle Hollændermark Vest for Gaarden, indeholdende omtr. 6 Tdr. Land. Og til Kirkegaard fik man anvist en Plads Nord for Gaarden, en halv Snes Tusinde Kvadratalen stor.

Kirke var noget af det første man sørgede for ved den nye Institution — der maatte drages omhyggelig Omsorg for Beboernes aandelige Vel. Allerede den 9. Aug. 1733, en Maaned efter den første Indstiftelse, holdtes der Gudstjeneste i den store Spindestue af en Studiosus Nic. Isenfeldt, som tillige skulde give Ungdommen den tilbørlige Undervisning i Kristendomskundskab. Men det var kun en midlertidig Foranstaltning — i Begyndelsen af det følgende Aar blev Isenfeldt beskikket til Præst, en Kirke indrettet og indviet af Sjællands Biskop i Novbr. 1734. I 1753 tales om den „nye opbygte Kirke her paa Ladegaarden“, der var opført paa det samme Sted som den gamle, „som af Grunden blev nye opbyggt i Hollend[er]-Byen“. Det sidste er i hvert Fald galt, men muligvis menes *Hollændermarken* uden for Ladegaardens Vold og Grav. Andre Efterretninger synes dog at tyde paa, at Kirken ikke har været noget selvstændigt Bygværk, men indrettet i en af Ladegaardens talrige Bygninger, som før eller senere tillige har tjent andre Formaal. Den forsvandt i 1816, da Nedbrydningen af den gamle Ladegaards Bygninger for største Delen blev foretaget efter St. Hans Hospitals Overflytning til Bistrupgaard. Kancelliet bestemte da, at Nedbrydningen skulde begynde

med den Del af Hospitalets Bygninger, „hvor Kirken er indrettet“.

Ladegaarden var nu bleven en industriel Virksomhed af nogenlunde samme Art som Kristian den Fjerdes Børnehus i sin første Skikkelse, blot af et militært Tilsnit. Her fandt aftakkede Soldater en sidste Havn og ydede til Gengæld saa godt de kunde Samfundet Tjenester ved en Fabriksvirksomhed, som Landet trængte til. Meget var det maaske ikke der ydedes, men forskellige Efterretninger kunde dog tyde paa, at Industrien paa Ladegaarden havde en vis Betydning — bl. a. mente aabenbart Klædefabrikør Johan Dannenberg, at Manufakturhuset paa Ladegaarden var en Institution, attraaværdig til Efterlignelse (sml. II, 150).

Men omsider blev Forholdene daarlige og Utilfredsheden mellem de gamle Soldater voksede. Efter at den franske General Saint-Germain i Begyndelsen af 1760erne var traadt i dansk Tjeneste og sat i Spidsen for Krigsvæsenet, hvis hele Administration han omorganiserede, fik han ogsaa Stunder til at interessere sig for de gamle udtjente Soldater paa Ladegaardens Krigshospital. Det var efterhaanden blevet et broget Selskab, den gamle Gaard husede inden for sine Mure — ikke blot gamle Soldater, Soldaterenker og Soldaterbørn, men ogsaa Militærpersoner, indsatte for Betleri, og Krigerstandens vanvittige, der her anbragtes bag de tilgitrede Vinduer. Saint-Germain tog selv derud sammen med sin betroede Sagkyndige paa dette Omraade, den senere Major C. C. Pflueg, saa paa Forholdene uden- og indendørs og undersøgte Marketenderens Produkter, men intet tiltalte ham og han ynkedes over de stakkels Beboeres Skæbne. Nu forstod han, hvorfor krigsduelige Folk ikke havde Lyst til at lade sig hverve, men stedse afviste Opfordringen med de Ord: was habt Ihr anders als euren verfluchten Ladegaard einem alten Soldaten zu bieten?

Saint-Germain søgte at bedre Forholdene paa forskellige Maader, men alt var i Forfald og man bestemte sig da til at finde et nyt Sted til at anbringe de gamle Soldater paa. Endnu inden Frederik den Femtes Død fik Pflueg, der som Ingeniørofficer ogsaa var bygningskyndig, overdraget at indrette en ny Invalidestiftelse, og i dette Øjemed købtes to Gaarde i København, de samme

hvor senere Opfostringshuset gennem en lang Aarrække havde til Huse. Stiftelsen skulde bære Navn af „Frederiks Plejehus“, men da den først blev færdig i 1769, efter Kongens Død, kom den til at hedde „Christians Plejehus“. Allerede forinden blev den dog taget i Brug, og fra Ladegaarden blev overført ca. 300 Invalider, Soldaterenker og forældreløse Soldaterbørn, et Antal der hurtig øgedes. Pflug lod ogsaa her, ligesom paa Krigshospitalets Ladegaard, indrette en Lærredsfabrik med tilhørende Blegeri i Lyngby, hvor han iøvrigt selv endte som Tøjfabrikant.

Den gamle Ladegaard blev saaledes fri, og da Militærvæsenet derefter ingen Anvendelse havde for den, blev den atter stillet til Auktion i Novbr. 1768 og tilslaaet Københavns Fattigvæsen, repræsenteret ved Raadmand Matthias Lunding, for 22100 Rdr. Den 10. Juni 1769 fik „De fattiges Væsen“, som det officielt hed, Skøde paa Krigshospitalets Ladegaard tilligemed den derved liggende og hidtil det kgl. Ulden-Manufaktur tilhørende Valkemølle.

Købet omfattede alle Ladegaardens Bygninger, der næppe var i særlig god Stand, tilligemed Corps de Garde-Huset, og alt hvad der fandtes af nagelfast Inventar i dem, saaledes bl. a. Prædikestol, Alter og Kirkestole samt 154 dels dobbelte, dels enkelte faste Sengesteder. Foruden Arealerne bag den daværende Fortifikations-Grav og den gamle Indgrøftning fik man den store 1734 erhvervede Blegdam og Kirkegaardene — altsaa rimeligvis ogsaa den fra Pestens Tid — der dog i de følgende ti Aar ikke maatte opløjes, opgraves eller bebygges — alt uden Skatter af nogen Art undtagen af en trekantet Stump indgrøftet Jord, liggende ved Vandmøllen, hvoraf der ydedes en ringe Afgift til den kgl. Kasse. Valkemøllen var stor, der var 16 Par Stamper, og der var opført to Husbygninger ved Møllen foruden Møllehuset, aabenbart til Beboelse. De gamle Bestemmelser om Slusen, hvorved Vandet hverken maatte opstemmes eller sænkes saaledes, at der kunde hindres fri Gennemfart mellem Aaen og Søen, eller de tilgrænsende Ejere tilføjes nogen Skade, var opretholdt.

Københavns Fattigvæsen havde god Brug for sin nyerhvervede Ejendom og havde købt den i en ganske bestemt Hensigt. Fra gammel Tid havde man uden for Porten liggende et saakaldt

„Pesthus“, en Slags Epidemihospital og senere tillige Daarekiste. Dette Pesthus — der næppe har noget at gøre med den gamle St. Jørgensgaard — laa paa Kristian den Fjerdes Tid et Sted ved Peblingsøen, men blev ødelagt i Belejringen og atter genopført 1665 paa Vesterfælled ude ved Kalvebodstrand, omtrent hvor Badeanstalten Belvedere laa i en senere Tid. Her var Forholdene midt i det attende Aarhundrede saa miserable, at det langt overgik hvad Saint-Germain havde set og oplevet paa Krigshospitalets Ladegaard. En rig Galanterihandler i København Claudi Rosset, Katolik og Søn af en indvandret fransk Instrumentmager, var besjælet af Interesse for Samfundets Stedbørn, der maatte leve paa det offentliges Bekostning og derfor var henvist til Datidens lidet humane Behandling, og han havde særlig et aabent Øje for Pesthusets Beboere. Han havde, som han selv skriver, kendt denne Anstalt i mange Aar og „ofte set dets fattige, skrøbelige, aldrende og højnødlidende Lemmer, hvor iblandt en Del har hverken Linned eller Uldet paa Kroppen uden nogle revne og paltede Klæder“. Datteren giftede sig mod hans Vilje, hvilket førte til, at han kun efterlod hende hvad Loven strengt fordrede — Resten gik som Legater til Pesthuset. De første 10000 Rdr. betalte han i Rater indtil 1758, og før sin Død firdoblede han denne Gave, saa den ialt kom op paa 41396 Rdr. Oprindelig var det Meningen at Legatets Midler skulde anvendes til Skjorter, Særke og Gangtøj til Lemmerne m. m., men den efter Datidens Forhold store Dotation sikrede dem siden ogsaa et Tilskud til deres nødtørfte Underhold.

Det var som en Afløser af dette gamle Pesthus ude ved Strandkanten, at man havde sikret sig Krigshospitalets forladte Ladegaard. Hertil blev da ogsaa Pesthuset straks overflyttet efter Rossets Død, skønt han udtrykkelig havde betinget sig, at det skulde forblive hvor det var. Det fik derefter Navn af „St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse“. Foruden Pesthusets Beboere — dels Almissemønstre med ulægelige Sygdomme som Vanførehed, Kræft o. desl., dels sindssyge — kom efter Overflytningen en tredje Afdeling til i 1772, nemlig venerisk syge, saaledes at

Lemmernes Antal øgedes stærkt og i Slutningen af 1780erne var det paa over 500. Der var Kirke med egen Præst boende i Hospitalet, og af højere Funktionærer Inspektør og Spisemester. Til Erindring om ædle Medborgeres Gavnildhed i Lighed med Claudi Rossets var der i Kirken opslaaet en Tavle med Oplysning om indsendte Gaver og med denne lidt naive Indskrift:

Til Hjælp at drage op i Steden for det gamle
Et Pesthus nyt og stærkt man haver kunnet samle
Fra skjulte Givere de Gaver, som her staa
Paa Tavlen aabenlyst. Gid flere følg de maa!

Blandt de langt fra faa Givere med store Bidrag, hvortil dog intet kom paa Højde med Rossets, var den bekendte Baron Bollen og Hovedstadens Overpræsident A. S. v. d. Osten, der efter sin Død 1797 efterlod et Legat paa 23000 Rdr. til St. Hans Hospital.

Det varede dog ikke mange Aar efter Hospitalets Overflytning, inden kritiske Røster atter begyndte at lade sig høre. Det var ikke blot Sammenpakningen af de mange syge Mennesker, der trods al Goddædighed gik daarlig klædt og var slet ernærede, man heftede sig ved — men de gamle Bygninger var nu saa forfaldne, at de næppe ydede Ly for Regn og Vind, selv Daarekisterne var saa elendige, at det kunde ske — og virkelig ogsaa ske — at de gale Mennesker brød sig Vej ud i det fri gennem Væggene. Tiden var efterhaanden bleven en anden, Revolutionen havde ogsaa sat sine Mærker heroppe i det høje Nord, Borgerind, Filantropi og Humanitet var kommet i Højsædet, og Tidens Skribenter, ikke mindst den uførtroede og uforfærdede Riegels, skildrede i Ly af Trykkefriheden Tilstanden paa den nye Stiftelse i de sorteste Farver. Det vækkede virkelig de høje Myndigheder og førte til, at der 1794 blev nedsat en Kommission til Undersøgelse af og Forbedring af Forholdene. Efter Kommissionens Sædvane arbejdede den dog kun langsomt — først 1802 kunde den afgive Betænkning. Bl. a. skulde en Del af de gamle Bygninger bevares og istandsættes, og en ny opføres for de af-sindige og veneriske Patienter. Det tog imidlertid ogsaa sin Tid

med at faa Arbejdet sat i Gang, og saa kom Krigen og Bombardementet, da Lemmerne maatte evakueres til mere sikre Steder — saaledes som vi allerede har hørt om (II, 128 ff.). Men saa snart Englænderne havde forladt Landet, blev Lemmerne atter (Novbr. 1807) ført tilbage til den gamle Ladegaard.

Planerne havde imidlertid skiftet Karakter, nærmest fordi de militære Myndigheder nu, umiddelbart efter Belejringen, ansaa en Udvidelse af Hovedstadens Befæstning for paakrævet, og i April 1808 fik Hospitalets Direktion Ordre om hurtigst mulig at flytte Lemmerne bort. De syfilitiske Patienter fik 1809 Plads i det med den smukke Duntzfeldtske Gaard i Amaliegade udvidede „Almindelige Hospital“, medens de øvrige Patienter maatte tilbringe endnu en rum Tid paa den gamle Ladegaard.

De sindssyge skulde flyttes helt bort fra Hovedstaden og dens nærmeste Omegn, og som deres fremtidige Bosted udsaa Kommissionen Hovedgaarden Bistrup ved Roskilde. Riegels havde allerede i „Menneskerettighedens Archiv“ 1797 foreslaaet, at de gale interneredes paa en Herregaard ude i Landet. Bistrupgaard havde tilhørt København, siden Frederik den Tredje i 1661 havde skænket sin trofaste Hovedstad, der havde givet ham Rigets Suveræniteten i Hænde, hele Roskildegaaards Len „som Gave“, hvilket dog ikke skal tages bogstaveligt, da Magistraten i samme Anledning i al Stilhed slettede en betydelig Gæld, som Kongen under de haarde Krigsaar var kommen i til Byen. Magistraten var Ejer af det store Gods gennem Aarhundreder, men for at bøde paa de svære Byrder, som Ildebranden 1795 paaførte Byen, blev Bistrup Hovedgaard realiseret 1801 af en blandet Kommission, sammensat af By- og Statsebedsmænd, men købt 1808 tilbage af Magistraten til dette særlige Formaal. Den havde i de faa Aar været paa flere Hænder og var ikke blevet billigere i Mellemtiden. Nu skulde der atter udarbejdes Tegninger til det nye Sindssygehospital og som et nyt Led i Planerne gøres Forberedelser til Anlæg af en stor Fattigkoloni og en Plejestiftelse for Børn, der skulde sysselsættes med Dyrkning af de tilliggende vidtstrakte Jorder, med Høravl og Linnedvævning. Alt det tog sin Tid, og sindssyge og Fattiglemmer fik Lov til at blive paa den gamle Ladegaard

LADEGAARDEN OG AAEN SET MOD KØBENHAVN

Det kgl. Bibliotek.

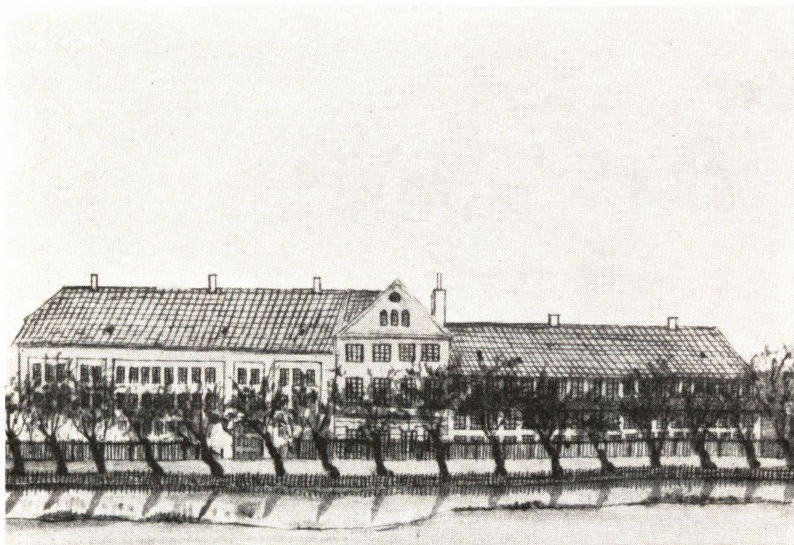
— takket være den Omstændighed, at Militæret hurtig opgav Fæstningens Udvidelse. Først i 1816 førtes Besætningen til Bistrup og da stod Ladegaarden tilbage halvvejs som en Ruin.

Der gik nogle Aar, i hvilke den stod ubenyttet hen — indtil den i 1822 atter toges i Brug til „Beskæftigelse af Københavns Fattige ved Fabrikarbejde“, som det officielt hed. Og det blev til en større Fabrikvirksomhed ligesom i Krigshospitalets Periode, med Forfærdigelse af uldne Varer, Klæde og Gulvtæppetøjer foruden at der indrettedes Linnedvæveri og Lystøberi. Dertil kom yderligere en Afdeling, hvor Haandværkere beskæftigedes, og Arbejdere sysselsattes med Havearbejde m. m. Det var dog først da der til denne Fabrikvirksomhed — der havde et Præg af Frivillighed, saaledes at Anstaltens Beboere kunde træde ud i det frie Erhverv naar Lejlighed gaves — ved Plakaten af 3. Oktbr. 1833 føjedes en Afdeling for Tvangsarbejde, hvor Betlere og lignende vagabonderende Eksistenser kunde indsættes, at Ladegaarden fik den Karakter, den beholdt ned til vore Dage — en Blanding af Fattiggaard og Tvangshus. I Tvangshuset sad Be-

boerne som Fanger bag Laas og Slaa — Mandfolkene beskæftigedes med at plukke Værk, og Kvinderne med at strikke og sy.

Der lappedes paa de gamle Bygninger, opførtes nye, og det blev efterhaanden et vældigt Kompleks. Omkring sidste Aarhundredskifte, da Ladegaardens Saga var ved at rinde ud, bestod Hovedbygningerne af to firfløjede Gaarde. Den egentlige *Ladegaard*, hvis lange Façade vendte ud mod Aaen, faldt i to Dele: den gamle Vævergaard og en 1861 nyopført Forlængelse. En Mellembygning, hvori var indrettet Kirke, vendte Gavlen ud mod Aaen og skilte dette Kompleks i to Dele med to lukkede Gaarde. Den anden Del var *Fattigaarden*, lidt Syd for den oprindelige Ladegaard — den udgjorde ligeledes en firfløjet Gaard, og var opført 1858-59 væsentlig til faste Fattiglemmer og husvilde Familier. Ude paa det store Terræn laa flere særskilte Bygninger (Vaskeri, Badehus etc.) og 1862 var Tvangshuset for Mænd bleven henflyttet til „Bakken“, en Levning af den gamle Vold, der ellers var gennemskaaret af Baneanlæget, som 1863-64 efter den nye (og nu atter nedlagte) Hovedbanegaards Opførelse var ført midt gennem Ladegaardens Grund. I 1853 benyttedes Tvangsanstalten iøvrigt som Kolerlazaret.

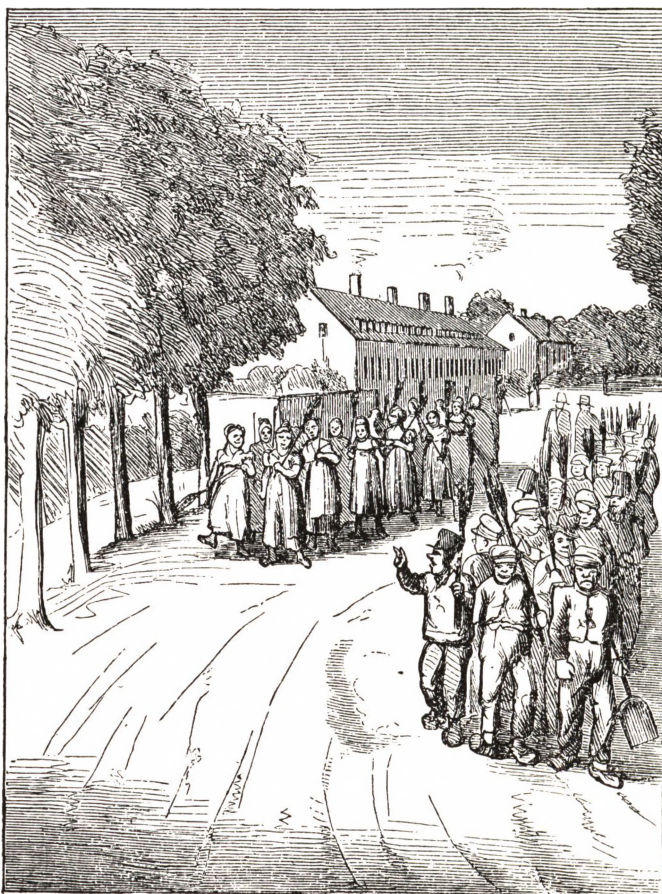
Det var en vanskelig Befolkning, der søgte Ly bag Ladegaardens Mure. Egentlig ondsindede Elementer var der næppe mange af, men der lavedes ofte Skarnsstreger, takket være den stærkt eftertragede danske Nationaldrik, der satte Lemmerne Fluere i Hovedet. Brændevin hørte til de strengt forbudne Varer, den blev undertiden smuglet ind, men kunde ellers ikke købes inden for Murene for de saakaldte „Ladegaardsspecier“, den særlige Valuta der kun havde Gyldighed paa selve Gaardens Grund. Sjælden blev disse Skarnsstreger dog til virkelige Ugeringer, men det kunde ske. Det værste af den Slags var, da Antaltens Barber den 14. Aug. 1839 forsøgte at sætte Ild paa Ladegaarden ved at stikke en Tot brændende Blaar op under Taget paa den Fløj der vendte ud mod Aaen. Det saa en Stund galt ud for den gamle Ladegaard, men ved Brandvæsenets og Militærrets forenede Anstrengelser lykkedes det at redde en Del af Bygningen, der dog maatte underkastes en gennemgribende Reparation og et

Topografen L. Both tegnede 1884 dette Billede af Ladegaarden. Det kgl. Bibliotek.

halvt Hundrede af Lemmerne maatte en Tid lang indkvarteres paa Vartovs Lofter. Branden paa Ladegaarden skyldtes — efter hvad man sagde og som det iøvrigt bekræftedes under Forhørene — en Sammensværgelse som Hævn mod Ledelsen, der havde ladet opsætte et Plankeværk til Adskillelse af Mænd og Kvinder paa Fabrikgaardens Gaardsplads, hvilket opfattedes som et skammeligt Indgreb i den Tillid man burde have til Anstaltens Beboere, men rigtignok ikke altid havde Grund til at nære; i en Studs at ville indføre Uskyldighedstilstanden paa Ladegaarden, som Generalkrigskommissær Neergaard skrev i Kjøbenhavnsposten, er imidlertid ugørligt. I 1843 var der ogsaa et „Oprør“ paa Ladegaarden, dog næppe af saa alvorlig Art, men det førte til, at Ladegaarden i 1844 blev underlagt Københavns Jurisdiktion, skønt den laa paa Frederiksbergs Grund. Frederiksbergs Politi var for faatalligt overfor Ladegaardens ca. 500 Beboere.

Men i det store og hele var Ladegaardens Lemmer et Folkefærd af godlidende Mentalitet, og nød en vis Popularitet i Befolkningen, parret med Medlidenhed — man vidste at det for største

Ladegaardslemmerne marcherer ud til deres daglige Dont.
Tegning af P. Kedstrup i Ugebladet „Nær og Fjern“ 1875.

Delen var Medmennesker, der var kommen paa den gale Side af Tilværelsen uden at være Forbrydere. Naar de drog af i sluttet Trop med deres Koste paa Nakken for at feje Gader og Pladser rene i Hovedstaden, havde man endda paa Fornemmelsen, at de gjorde en samfundsnyttig Indsats, og Slaverne, der tidligere havde haft en Del af denne Bestilling, forsvandt samtidig ud af Gadebilledet.

Der var iøvrigt mange triste Skæbner og mærkelige Livsromaner, hvis sidste Kapitel blev skrevet paa Ladegaarden. En af dem der huskedes længst var Historien om „Pigen fra Søen“. Hun var Datter af Opsynsmanden ved Søernes Redningsmateriel og boede med sine Forældre i et lille Hus ved Peblingsøen. „La Donna del Lago“, som hun kaldtes i disse for Kunstens Italien saa begejstrede Tider, var allerede i sin pure Ungdom kendt og beundret viden om for sin Ynde og Skønhed, og hun kom allerede i en ung Alder til det berømte Foureaux'ske Kunstberiderselskab, som i Tyverne holdt til i København, men siden gled hun ned ad Skraaplanet, saa hun tilsidst maatte banke paa Ladegaardens Port, hvorefter den ubarmhjertige københavnske Folkektivitet, der ikke havde glemt hende, døbte den faldne Skønhed om til „la Donna de La'gaard“. Hun endte dog ikke sit Liv her, men paa Almindelig Hospital, og havde fortjent en bedre Skæbne. Pigen ved Søen havde mange Efterfølgersker, dog var „Gine den dejlige Mø, der bo'de ved blanken Sø“ vist nærmest en Mellemproportional af Ladegaardens kvindelige Besætning, iklædt poetisk Skikkelse i Jul. Strandbergs saa yndede og i sin Tid vidt udbredte Gadevise.

Men omsider endte da ogsaa Kristian den Fjerdes gamle Ladegaard selv sin gennem henved tre Aarhundreder omskiftelige Skæbne. I 1902 fik Københavns Kommune tilskødet et Areal paa Amager Fælled paa mere end 22 Tdr. Land, og her begyndte man Anlægget af en ny Tvangs- og Arbejdsanstalt, der skulde afløse Ladegaarden og fik Navn af „Sundholm“. Den toges i Brug 1908 og i de følgende Aar faldt de gamle Bygninger ved Søerne for Øksen, men endnu opbevarer man Minder om Fortiden i et lille Museum paa den nye Anstalt. Der er lagt Gader over det store Areal, som nu for den Del af Ladegaardsgrunden, der laa Nord for den gamle Jernbanelinje (nu Rosenørns Alle) er indlemmet i Hovedstaden (sml. I, 13). Her staar bl. a. Statradiofoniens Funkis-Bygning og Teknisk Skoles Hovedafdeling paa Ladegaardens gamle Grund. Derimod er Tilliggendet fra 1734 forblevet under Frederiksberg, nu Matr. Nr. 19, hvor et Utal af store Bygninger er skudt op omkring det vældige „Forum“.

FRA EN AF LADEGAARDENS GAARDE
Efter Maleri af J. N. Tillitze. Oregaardsmuseet.

Mosendal.

Klempt ind imellem Ladegaarden og Vodrofgaard laa langt ned i det nittende Aarhundrede en mindre Ejendom med Have og et lille Vænge. Den kaldtes *Mosendal* og havde Ry for sin landlige Skønhed og idylliske Beliggenhed. Den var oprindeligt skaaret ud af Ladegaardens Terræn, og endda paa et temmelig sent Tidspunkt. Der stod her ved Midten af det attende Aarhundrede en Vind-Valkemølle, som den Gang Ladegaarden var Krigshospital benyttedes af den kgl. Ulden-Manufaktur. Da Militæret 1768 afhændede Ladegaarden til Københavns Fattigvæsen, havde man ingen Brug for Møllen, og Direktørerne for den Alm. Plejeanstalt, hvorunder Ladegaarden nu sorterede, lod den i Marts 1777 stille til Auktion. Det var en Vindmølle af den sædvanlige hollandske Type, med Straatag, dertil et teglhængt Stuehus paa 10 Fag og et Pakhus paa 8, der nu benyttedes til

Kostald. Vænget laa ned mod St. Jørgens Sø Øst for Møllen og Bygningerne. Langs den ene Side af Grunden løb Ladegaardens gamle Fortifikationsgrav med Sluseværk, og Køberen fik Lov til at benytte sig af det rindende Vand, men maatte ikke fiske i Graven.

En Bager paa Nørregade i København Joh. Wæver blev Ejer af Møllen for 1532 Rdr. Han besad den en kortere Aarrække, men fik aabenbart ikke noget ud af det, og Ejendommen var noget forfalden, da han 1784 solgte den til den driftige Tømrermester Andr. Kirkerup, som lappede paa det gamle Stuehus og derefter 1785 med en god Fortjeneste afhændede Hus og Mølle til Joh. Fred. Foltmar. Den nye Ejer satte atter Liv i det gamle Industriværk, idet han med kgl. Privilegium (af 11. Jan. 1786) oprettede en Kattunfabrik paa „Mosendal“ — som den lille Ejendom kaldes fra hans Tid — et Foretagende som synes at være lykkedes helt godt. Han forfærdigede „alle Slags trykkede, farvede og skildrede Kattuner og Sirtser“, og havde „opdaget“ 2-3 Slags nye Farver, som kom til Anvendelse ved Fabrikationen. Foltmar sad paa Mosendal i tyve Aar, først 1806 overlod han sin Fabrik til en anden Kattuntrykker Joh. Peter Appel, som ogsaa sad ved Stedet i en Aarrække, men ham gik det ikke helt saa godt, da Københavns Magistrat til sidst gjorde Udlæg i Ejendommen og lod den sætte til Auktion 1822.

Det blev den københavnske Urtekræmmer, senere Agent Claus Riis der købte Mosendal. I Foltmars og Appels Tid var Bygningerne fornyet — Stuehuset var nu grundmuret og havde en Fajance-Ovn, altsaa helt herskabeligt; der var desuden to andre grundmurede Bygninger foruden et Bindingsværkshus og en Bygning, der kunde anvendes til Kattuntrykkeri. Denne Virksomhed var nu aabenbart nedlagt, medens Riis 1824 havde erhvervet Tilladelse til at drive Voksblegeri og Lysestøberi paa Ejendommen. En Linnedværmerester holdt i 1834 til paa Mosendal. Bygningerne var iøvrigt indrettet til Sommerbeboelse for tre Familier, den smukke gamle Have var kun paa et Par Skæpper Land, mens det tilliggende Vænge var ca. 1 Td. Land stort. Agent Riis

var Ejer indtil sin Død, Boet solgte Mosendal 1838 til Brygger Chr. Peter Høyer, og efter dennes Død overgik Mosendal 1845 til Ladegaardens Inspektør, senere Raadmand Frederik Christopher Bülow, der siden erhvervede og udstykkede store Dele af det indre Frederiksberg omkring den Vej der er opkaldt efter ham.

Da den nuværende Vodrofsvej blev ført igennem, skar den Mosendal over i to Dele, saaledes at Gaarden kom til at ligge paa den vestre Side, medens Vænget, der allerede var udstykket i Treserne og Begyndelsen af Halvfjerdserne, laa paa den østre (Matr. Nr. 72).

II. ST. JØRGENS SØ OG VODROFGAARD

St. Jørgens Sø.

St. Jørgens Sø havde — som allerede fortalt i første Bind — tillige med Pebblingsøen og Sortedam, navnlig under Belejringsen 1523, været opstemmet som et Værn mod Fjenden, og Søerne betragtedes ogsaa senere som ydre Værker til Dækning for den egentlige Fæstning. Men for St. Jørgens Sø var det dog kun paa Papiret. Søbunden skraanede stærkt fra Ladegaarden og ud mod Kalveboderne, saa den havde let ved at løbe tør, naar man ikke hindrede det ved Dæmninger eller Sluseværker. Det undgik man dog mest mulig, da det var til de omboendes Fordel, at saadanne Foranstaltninger ikke iværksattes, fordi den fede Søbund afgav et udmærket Høslet. Selv de kgl. Fiskemestre, der havde Kronens Søer i Forpagtning, fik mest ud af St. Jørgens Sø, naar den var tørlagt den største Del af Aaret, saaledes som det havde været Tilfældet fra Arilds Tid.

Man havde tidligt haft Betænkeligheder ved denne Trafik, og efter Belejringsen 1658 overvejede man nøje og grundigt den Betydning St. Jørgens Sø kunde faa for Forsvaret — Karl Gustav havde jo med en Del af sin Hær netop sat sig fast lige udenfor i den nye Hollænderby. Meningerne var delte, og man kom ikke til noget endeligt Resultat, men for nogenlunde at være paa den

rette Side modsatte de militære Myndigheder sig endnu ned i det attende Aarhundrede Anbringelse af Møller og Sluser ved Søen, der kunde lette en angribende Fjende Besværet med hurtig at tømme den. Omkring 1728 var Sagen paa given Foranledning atter under Overvejelse, Søen blev reguleret, Bredden afskaaret efter en lige Linje og en Dæmning anlagt, men ellers kom der blot det ud af det, at Kongen blev end mere opsat paa atter at tilhandle sig Ladegaarden, som jo en Række Aar havde været paa andre Hænder, for at ingen Privatmand skulde gøre Brug af det gennemstrømmende Vand, men Militæret selv kunde være Herre over Søen.

Saaledes drøftede man, Tid efter anden, denne Sag frem og tilbage, men Enden blev alligevel, at der omsider anbragtes en Sluse i den Dæmning mod den gamle Kongevej, der skulde holde paa Søens Vand. Slusen forfaldt imidlertid og i 1732 løb Søen atter tør som saa ofte før, og i 1737 skylledes Dæmningen helt bort. Af Hensyn til Færdselen paa Gl. Kongevej — den benyttedes af og til af de kgl. Herskaber og var desuden almindelig Landevej mellem København og Frederiksberg — maatte man slaa en Træbro over Hullet, men Slusen gjorde man ikke noget ved, Søen laa stadig uden Vand og Engbunden blev atter udnyttet paa sin gamle Vis. Hverken Fiskemestrene eller Vandkommissionen havde nogen Interesse i at gribe ind — Kommissionen skød Sagen fra sig som den uvedkommende, da Søen tilhørte Kongen, og selv Medlemmer af Kommissionen foruden andre høje Herrer lod deres Kreaturer græsse i Søen. Først i 1746, da Broen var kørt itu og aldeles forfalden, blev under Thurahs Forsorg Vejen ordentlig istandsat, Hullet i Dæmningen fyldt ud og under den lagt en Rende, hvori der til sin Tid, „naar Behov gjordes“, kunde anbringes en Opstander — en saakaldet „Munk“ hvorover Vandet, naar det stod for højt i Søen, kunde bane sig Vej ud i Stranden.

Behovet var imidlertid ikke for Haanden — der gik endnu adskillige Aar inden Søen blev ordentlig opstemmet. Altfor mange Interesser knyttede sig til den fede Engbund. Navnlig havde den tidligere nævnte Hederider Peter Abraham Oberkampff, en vind-

skibelig Mand der endte som en af de største Grundejere i Dattidens Frederiksberg, i mange Aar Kontrakt med de skiftende Fiskeriforpagtere om Brug af Søbunden til sit Kapunstopperi, der nød en vis Beskyttelse som Leverandør til Hofholdningen. Først i 1760 bestemtes det, at nu skulde denne aarhundredgamle Trafik høre op, nu skulde St. Jørgens Sø endelig reguleres og inddæmmes. Det var Brand- og Vandkommissionen, hvori nye Mænd efterhaanden havde faaet Sæde, der nu tog Affære. Den havde opgravet et længst forglempt Reskript til Kommissionen fra 1730, hvori Kongen paalagde den at holde St. Jørgens Sø, sammen med de to andre Søer, i god Stand som Led i Residensstadens Ferskvandsforsyning. Men da Hovedstaden aldrig havde haft nogen Forsyning fra St. Jørgens Sø, og da den heller ikke kunde skaffes paa Grund af Søens lave Beliggenhed, havde man fundet det betænkeligt at bebyrde Kongens Kasse eller Stadens Vandkompagnier med Udgifter til Søens „regulære Indretning“. Nu havde man imidlertid faaet Øjnene op for, at Tusinder af Tønder Vand løb i Stranden gennem Renden under Gl. Kongevej, skønt de kunde komme, om ikke selve den indre By, saa dog Vesterbros stadig tiltagende Befolkning til Nytte, naar deres Brønde løb tomme i særlig tørre Somre. Man indrømmede, at det var Kommissionen selv, der hidtil havde ladet Tingene gaa deres skæve Gang, thi da man blev spurgt, om det var nødvendigt at Søen holdt Vand, havde de tidligere Kommitterede svaret, at da der ikke fra St. Jørgens Sø kunde skaffes Vand til Byens Forsyning og da den efter General Henrik Scholtens Skøn ikke heller var til Gavn for Forsvaret, saa havde man den Gang ment, at det var ligegyldigt, om Søen blev sat i Stand eller løb tør — skønt det dog var Generalens Fader der havde projekteret St. Jørgens Sø som et Led i Byens Forsvar. Nu derimod saa man anderledes paa Tingene — nu mente man den burde forsynes med en ny Dæmning langs Kongevejen og en Overfalds-Sluse i Midten i Stedet for den nuværende Rende, saa at Søen — som ogsaa tidligere bestemt — bestandig kunde holde 4 Alen Vand. Skønt Amtets Øvrighed helst saa, at Forholdene blev som de var — det gav størst Indtægt og ingen Udgift — saa blev Søen dog, efter at Kommissionens

Forslag var bifaldet ved en kgl. Resolution af 25. Aug. 1760, i de følgende Par Aar opstemmet og inddæmmet for en Bekostning af godt 2000 Rdr., der afholdtes af den kgl. Kasse. Arbejderne var udkommanderede Soldater, men de fik, som det i Reglen var Tilfældet, særskilt Løn for saadant Arbejde. I Foraaret 1762 laa Søen færdig i sin nyregulerede Skikkelse, men samme Sommer fortsatte Oberkampff (hvis Græsnings-Forpagtning rimeligvis endnu ikke var udløbet) med sin Høslet langs Søen, og ikke nok dermed — han jog sine Kreaturer og Heste ned i Vandet til Eftergræsning, saa Kommissionen saa sig foranlediget til at klage over denne Herre, der lige indtil 1760 havde tilredt St. Jørgens Sø saaledes, at den „mere lignede et Gadekær eller et Møddingsted end en Sø“ og „derover bedærvet al den Indretning, som til en vandholdende Sø lige med Peblinge- og Sortedams-Søer er Annis 1727, 28 og 29 efter specielle kgl. Anordning med stor Bekostning bleven foranstaltet“. Hvorefter Kommissionen selv fik overladt den Græsning der kunde falde paa Søens Dæmning og Dossinger mod at holde hele dens Inddæmning vedlige paa egen Bekostning.

Vodrofgaard.

Endnu længe før Søen var reguleret og Arealet ind mod Frederiksberg-Området endelig fastlagt, og længe før Oberkampff havde faaet Tag i den fede Engslet — var Jorderne paa denne Side af St. Jørgens Sø overgaaet i Privateje. Kronen havde 1680 tilbagekøbt Ladegaarden, ikke mindst for at faa fuld Raadighed over Søen, men den smalle Strimmel Jord mellem Søen og den Rende der førte Vandet fra Ladegaardens Indgrøftning, den senere Rosenaa, ud til Stranden, lod man alligevel gaa fra sig — man ofrede den for Industrien, den eftertragede Klædeindustri, som man tidligere uden Held havde søgt at etablere paa den nedlagte Ladegaard — og denne Gang fik man iøvrigt ikke bedre Held med sig.

En Regimentskvartermester i Marinen, Georg Julius Wodroff, stillede nemlig i en Memorial af 25. Febr. 1699 Forslag om Anlæg af en Vindmølle til Valkning af fint Klæde, Semsælæder og deslige

Stoffer. Han tilbød paa egen Bekostning, endnu samme Sommer, at bygge Møllen op og indrette den paa samme Maade som de Værker, hvorpaa de Amsterdammere og Leydener valkede og bearbejdede deres bedste og fineste Klædevarer. Til dette Formaal bad han Kongen skænke ham og hans Arvinger „das schmale Stückgen Landes zwischen der Jürgen See und dem dabei herunterfliessenden Strohm“ paa det Vilkaar, at han i Søen og Strømmen maatte anlægge Sluser og Vaskebroer — saa vidt det ikke kunde være de omliggende Marker til Skade — for at han selv i den tørre Sommer kunde have Vand nok til at rense og vaske sine fabrikerede Stoffer. Endelig forlangte han Skattefrihed i tyve Aar og Eneret til Anlæg af lignende Valkemøller i en Afstand af een Mil fra Hovedstaden, og skulde Uldmanufakturerne faa en saadan Vækst, at der behøvedes flere Valkemøller, at han og hans Arvinger da først og fremmest maatte faa Privilegium. Han vilde altsaa sikre sin Slægt et indbringende Aktiv ud i en fjern Fremtid.

Det hele saa meget bestikkende ud og lød af noget virkelig stort, saa Kongen var meget tilfreds med Forslaget. Ved et kgl. Gavebrev af 19. Maj 1699 fik han det begærede Areal „til evindeligt Arv og Ejendom“. Det var et Stykke Jordsmon der hidtil havde hørt under Ladegaarden og som strakte sig langs Søen, fra den gamle Kongevej og Nord paa i en Længde af 1380 Alen og i Bredden 80 Alen iberegnet Strømmen der løb parallelt med St. Jørgens Sø — d. v. s. det smalle Areal fra Gl. Kongevej til Ladegaardens Grund langs den vestre Side af nuværende Vodroffvej — hvad der ligger paa den østre Side af denne Vej er senere opfyldt Areal fra Søen. Iøvrigt faar han alle sine Ønsker opfyldt, blot skal han sørge for, at han ved sine Sluser og Vaskebroer „behørigen conserverer“ Vandet i Søen baade Vinter og Sommer, saa at „derpaa ej nogen Mangel skulde fornemmes“. Det var det springende Punkt i alle disse Diskussioner om St. Jørgens Sø — man tog Forbehold paa Papiret, men der var næppe nogen som ventede at disse Forskrifter blev efterkommet. Samme Sommer døde Kristian den Femte, men Efterfølgeren Frederik den Fjerde gav Wodroff Konfirmation paa Gavebrev og Privilegium inden Aarets Udløb.

PARTI VED ST. JØRGENS SØ MED VODROFGAARD

Efter Maleri af A. C. Lunde. Kopperstiksamlingen.

Man havde aabenbart sat store Forventninger til det nye Industriværk, men Resultatet svarede næppe dertil. I Efteraaret havde Wodroff faaet sin Mølle opført. Den havde dog været ham saa kostbar, at han ikke ved Valkningen alene kunde dække Omkostningerne, og for at faa Værket til at svare sig, fandt han paa at indrette en Perlegryns-Kværn paa det ene ledige Loft. Dertil udkrævedes ligeledes Privilegium, det fik han (7. Decbr. 1700), men ikke Monopol som ved Valkningen, og han skulde betale Konsumption som andre Møllere. Ogsaa Fremstillingen af Snustobak lagde han sig efter, men Hovedstadens Urtekræmmere syntes ikke særlig fornøjede med denne Vindskibelihood, derimod anbefalede Magistraten at han i Stedet for indrettede en Slibe- og Poleremølle for Stadens Klejnsmede, Sværdfegere og Bøssemagere, saaledes som de ønskede og havde anmodet ham om. Det førte til, at han opnaaede et nyt Privilegium (6. Febr. 1703) paa begge Industrier, baade paa Slibe- og Poleremølle og paa Fremstilling af Perlegryn og Snustobak, og han og hans Arvinger fik tolv Aars Eneret paa disse Mølleværker; Slibemøllens Privilegier gjaldt tre Mile omkring Hovedstaden, Perlegryns- og Snustobak-Værket hele Sjælland. Dog kunde han ikke forbyde Folk at fremstille

Perlegryn eller Snustobak i deres Huse eller hindre Import af disse Varer.

Wodroffs Valkemølle fik næppe nogen indgribende industriel Betydning, og hvilken Værdi hans øvrige Værker fik for dette Tidsrums fattige Industri, forlyder der intet om. De var ganske øjensynlig alle sat i Gang for at bøde paa Valkeværkets Svigten, og at han saa beredvilligt fik Privilegier, kunde han take den Bevaagenhed for, som han nød hos de høje Myndigheder. At hans mangeartede Foretagender ikke fik nogen særlig straalende Sukces, derpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at han — som det var Skik ved Mølleaaens Værker, naar Industrien ikke betalte sig — tillige gav sig til at male Hvede og Rug for Bagere og Privatfolk i Hovedstaden. Hvilket skaffede ham Københavns Møllere paa Halsen, men han rystede dem af sig ved at erklære, at hans Mølle laa uden for Staden paa Amtets Grund, og ikke kom deres Lav og Artikler ved (1704). Iøvrigt synes trods alt denne industrielle Virksomhed at have givet Wodroff en vis Position inden for Manufakturisternes Kred, bl. a. sad han i en Kommission, oprettet 1701, for nærmere at undersøge en gammel Skraa fra Kristian den Fjerdes Tid ang. Kræmmere og Vantmagere (Klædevævere), der ogsaa berørte Forholdet til Valkemøllerne. Politimester Rasch gav ham i den Anledning Skudsmaal som en „Liebhavere af Manufaktur“.

Virksomheden var i hvert Fald endnu i Gang i 1709, da Wodroff i Kraft af sit Privilegium fik forbudt en Møller i Kalundborg at fremstille Perlegryn, men snart efter er den rimeligvis hørt op. I Pestens Tid tjente Wodroffs Gaard til Lazaret. I Juli 1711 fik han Ordre til at erklære sig om Lejemaal af hans Ejendom i den Anledning, og med eller mod hans Vilje blev Gaard og Huse ryddet i Løbet af Timer. I første Halvdel af Juli var man i Færd med yderligere at bygge Barakker for pestsyge paa hans Grund og efterhaanden indkvarteredes der — som allerede fortalt i det foregaaende Afsnit — adskillige Tusinder Pestpatienter paa Gaarden. Om Wodroff selv mere fik Lejlighed til at gøre Brug af sin Ejendom, er usikkert, og vist er det at han — i hvert Fald for en Tid — var ude i Armod og Elendighed. Hans Vind-

og Vandmølle gik til Grunde ved en Ildsvaade, siden synes Brande at have forfulgt ham: i Pinneberg gik alle hans Ejendele op i Luer og hans Datter indebrændte. Selv var han nu saa forarmet, at han i 1714 maatte ty til den Yderlighed at bede Kancelliet om at sætte Bækkener for Kirkerne i begge Riger for at indkassere Kollekten — selv kunde han ikke. Wodroff døde Nyt-aarsaften 1724 — hans Enke overlevede ham i næsten tredive Aar, og hun synes ikke at have siddet helt smaat i det ved sin Død, saa Mandens Armod har maaske ikke været saa stor endda.

Allerede flere Aar før Wodroffs Død var Gaarden ved St. Jørgens Sø bleven sat til Auktion og Peter Petersen Wello havde faaet den tilslaaet 1718 for 3070 Rdr. Kurant. Det var en Købmand fra Sønderjylland, bosat Borger og Handelsmand i Flensborg, hvor han havde en Grynmølle, og næppe med fast Bopæl paa Wodroffs Gaard i de første Aar. Han var aabenbart lidt af en Projektmager og indleverede 1725 en Række Forslag til de høje Myndigheder om gavnlige Foranstaltninger, bl. a. om Anlæg af Vandmøller ved København, men da Politi- og Kommercekollegiet kaldte ham for sig for at han kunde forklare sig nærmere, gik han fra det hele, og erklærede at han fortrød hvert Ord han havde skrevet derom. I Begyndelsen af 1720erne skilte han sig ved en Del af sin nyerhvervede Ejendom; dels frasolgte han et Stykke ved den sydlige Ende ved Gl. Kongevej, dels et Stykke ved den nordlige nærmest Ladegaarden, og her opstod nogle selvstændige Ejendomme, der nærmere omtales nedenfor. Ellers laa Stedet øde i disse Aar — Møllen og Valkeværket, der for omtrent ti Aar siden var lagt i Aske, var endnu i 1720 ikke bygget op igen, kun stod der et lidet Hus med en Stump Have, hvori der boede en Mand som holdt et nødtørfigt Traktørsted.

Men Wello sad stadig som Ejer paa Wodroffs gamle Ejendom, og efterhaanden fik han da ogsaa Møllestedet i Gang igen. Han blev derfor meget fornærmet, da Københavns Kommandant Grev G. W. Sponneck sammen med Häusser — den Gang St. Jørgens Sø 1728 skulde reguleres — vilde forbyde ham at indrette Sluse

og Mølledam og flytte sin Mølle til et Sted, hvor den kunde give bedre Udbytte. Allerede nu var der ved Reguleringen indvundet et bredt Stykke Jord mellem hans Ejendom og Søen, der netop egnede sig til Anlæg af en Mølledam. Han fik imidlertid intet ud af sine Klagemaal — Kongen vilde netop paa det Tidspunkt for enhver Pris forhindre, at der anlagdes Vandmøller ved Søen.

Men Forholdene ændrede sig snart, da Værdien af St. Jørgens Sø for Forsvaret, som allerede sagt, stadig var omtvistet. Til Gengæld havde Søetaten god Brug for et stabilt og leveringsdygtigt Værk til Fremstilling af Sejldug, en Vare af stor Betydning for Datidens Orlogsfartøjer, og havde allerede gennem mange Aar sat alt ind paa at faa den fabrikeret herhjemme i Stedet for at købe den i dyre Domme fra Udlandet, især fra Holland. Derfor havde man allerede i 1696 sluttet Kontrakt med Postmesteren i Køge Rasmus Nielsen om Leverance af Sejldug, og da han og hans Enke døde, overtog Sønnen Johannes Rasmussen Fabrikken, og Kontrakten med Søetaten fornyedes 1715. Men Køge-Værket kunde ikke i Længden tilfredsstille de stadig stigende Krav, og i 1732 sluttede Grev Fred. Danneskjold-Samsøe, faa Aar efter Flaaens højeste Chef, ny Kontrakt med en Fabrikant i Wandsbek, Johan Plump, om Sejldugsleverancen til Søetaten. Han fik 14. Jan. 1733 et Privilegium, der løb over tyve Aar og rakte saa vidt, at det sikrede ham mod Indførsel af fremmed Sejldug, om han selv var i Stand til at forsyne Kongens Riger og Lande. Wandsbek laa lidt langt borte, og da han selv havde foreslaaet at etablere sig paa et mere belejligt Sted, sluttede han 18. Novbr. 1733 Købekontrakt med Peter Wello om Wodroffs Gaard, hvorefter Joh. Plump (og Sønnen af samme Navn) gav sig til at indrette en ny Fabrik, der saaledes afløste Køge-Fabrikken, og da Peter Wello var død, gav Arvingerne ham Skøde (23. Juli 1738). Trods Beskæringen ved den søndre Ende var det endnu en meget betydelig Ejendom, strækkende sig fra Vejen ved det saakaldte „Svanholms Hus“ (opført paa en af de fraselgte Parceller) forbi Gaarden (hvor senere „Vodroflund“ laa) og det der staaende brøstfældige Møleværk fra Wellos Tid, med Vandparker (∩: Damme), Vandløb og en stor Have, hegnet med Pil og Tjørn.

Allerede i Sommeren 1736 raadede den nye Sejldugsfabrik over 22 Væve med tilhørende Materialer, men det skortede paa Arbejdskraft, saa man daarlig kunde præstere Leverancerne til Holmen. I Johan Plumps Privilegium var der en Post om at han i Nødsfald kunde faa Assistance af Folk i Tugt- eller Spindehuse, og han bad nu om at maatte faa tilsagt 20 à 24 Fanger med fornøden Vagt, som han vilde oplære paa sin Fabrik. I saa Fald maatte der imidlertid opføres et aparte Hus og anskaffes flere Væve og Materialer, hvortil udkrævedes 5 à 6000 Rdr., som han ikke selv evnede at sætte i Værket udover de Midler han allerede havde bundet i det. Som den skikkelige og stræbsomme Fabrikør han var — det var det Skudsmaal Kommercekollegiet gav ham — fik han da ogsaa i den Anledning et rentefrit Laan paa 3000 Rdr. af Kommercefondet, som han havde bedt om. Aaret efter (i Januar 1737) fik Sønnen Joh. Plump jun. kgl. Bevilling paa Opretelse af et Ulden-Trykkeri i København eller et andet dertil belejligt Sted i Provinsen.

Det var aabenbart ansete og dygtige Folk, men da den ældre Joh. Plump døde 1746, var andre og mere indflydelsesrige Kræfter ude efter den netop paa dette Tidspunkt ret lukrative Forretning. Tre af Datidens mest fremtrædende Storhandelsmænd, Agenterne J. F. Wever, Joost van Hemert og Andr. Biørn, henvendte sig i den Anledning til Søetatens Generalkommissariat i Oktbr. 1747. Det var af Betydning at erholde det til Flaaden nødvendige Sejldug, erklærede de, og ikke mindre nyttigt, at Publikum kunde forsynes uden at ty til Udlandet, hvilket desuden havde sine Vanskeligheder, fordi Holland ganske havde lukket for Udførsel paa Grund af Krigen. Den østrigske Arvefølgekrigs sidste Fase udspillede netop i Nederlandene. Desuden havde Johan Plump — hvis Privilegium udløb om godt fem Aar — ikke kunnet bringe sin Fabrik til større Fuldkommenhed „end alene udi fredelige Tider til Holmen atournere det aarlig behøvende, som vi dog tvivler om at have været af bonité med den veritable hollandske Sejldug“ — og det skulde det gerne være, om man skulde komme dertil, at Importforbud kunde udstedes. Det var heller ikke at vente, at en Enkeltmand dertil skulde have de tilstrækkelige økonomiske

Kræfter; det fabrikerede Sejldugs rette Kraft og Bonitet kom bl. a. an paa, at der ved Værket var en velindrettet Stampemølle, hvorpaa Hampen kunde stampes og gøres blød — og en saadan havde Plump ikke evnet at faa sat op.

De erfarne Forretningsmænd vidste nok, hvor de skulde sætte ind for at faa Kommissariatet med sig. De havde en lang Række Ønskemaal, de gerne vilde have opfyldt, bl. a. vilde de have St. Jørgens Sø til Ejendom og som en Slags Forsikring i Nedgangstider Ret til den indbringende Kornmaling, og desuden Løfte om at blive „assisteret efter Billighed og Omstændighedernes Beskaffenhed“, saaledes at Fabrikkens videre Opkomst var sikret. Disse Løfter paa Fremtiden opnaede man, ligeledes at Fabrikken stadig skulde høre under Søetaten og ikke under Rentekammeret. Baade Wever og Biørn havde store Tømmerleverancer til Holmen, begge Parter havde gensidige Interesser, derimod vidste man, at Rentekammeret holdt af at se de store Handelsmænd paa Fingrene. Kammeret fik da ogsaa forpurret, at Søen overgik i deres Eje, og Interessenterne fik nok Lov til at bygge en Vandmølle, men maatte ikke udnytte mere Vand, end der alligevel skulde løbe ud for at holde den vedtagne Vandstand, saa man i tørre Somre maatte nøjes med Vindmøllen. Interessenternes Forlangender skulde gennem mange Myndigheders Skærsild, inden de kunde forelægges Majestæten til Approbation, og her var Københavns Magistrat, Lavenes nidkære Talsmand, ikke den mindst vanskelige Hindring. Møllerlavet, der fik Lov til særskilt at udtale sig om Kornmalingen, var i dette Tilfælde særlig højt oppe. Man mindes uvilkaarlig Hattemager-Oldermandens Klagemaal over for Herman von Bremen i „Den politiske Kandestøber“. Netop i samme Stil! Man lagde sin Sag i Magistratens Hænder, „paa det Møllerlavet skal ikke foraarsages den Indpas og ruine som d'Hrr. Agents Proposition virkelig sigter til, ikke saa meget for at fremme det almindelige Bedste, som det skal hedde, som deres egen Fordel“.

Det gik dog ikke helt som Lavet ønskede — Magistraten var lidt mere afdæmpet end ellers og mente nok, at det i Tider med Vindstille kunde være tjenligt at have en Vandmølle i Hoved-

stadens Nærhed udover Voldens Vindmøller, saa ikke Borgerne skulde søge ud til Mølleaaens Værker for at faa deres Korn malet. Det var næsten det værste Punkt at komme over, men det lykkedes, og ved en kgl. Resolution af 15. Febr. 1748 fik de tre Agenter og deres Arvinger Privilegium paa 25 Aar, saaledes at ingen andre i dette Tidsrum maatte oprette nogen Sejldugsfabrik i eller ved Hovedstaden. Og Fabrikken skulde være knyttet til Wodroffs gamle Gaard. Interessentskabet, der yderligere øgedes med Kancelliraad Terkel Brügman, fik derefter 24. Febr. Skøde paa Gaarden af den yngre Johan Plump. Han forlangte 8000 Rdr., men Selskabet vilde kun betale 7000 og fik Kommissariatet til at udrede de 1000 ved at slette dem i de Forskud, Plump havde faaet. Saa opsat var man paa at faa Sagen i Orden. Den ny Vandmølle blev anlagt ved Dæmningen i den vestre Kant af St. Jørgens Sø ved den gamle Kongevej, og Interessenterne fik i samme Anledning kgl. Skøde paa en Strimmel Jord af Søens Dossering ved Oberkampfs Kapunstopperi, hvor der skulde opsættes Møllerhus m. m. (21. Oktbr. 1748). En uforsagt Mand, Jens Herm. Kyhl, der havde sin Gaard mellem Aaløbet langs Kapunstopperiet og Vesterbro og altsaa paa Københavns Grund, søgte at gaa de indflydelsesrige Interessenter i Bedene. Med Magistratens Velsignelse fik han ogsaa Privilegium paa Anlæg af en Valkemølle m. m. ved Aaen paa dette Sted, men maatte nødvendigvis trække det korteste Straa: Privilegiet stred mod Interessentskabets Eneret og hans Mølleværk blev ikke til noget.

I den følgende Snes Aar arbejdede den nye Sejldugsfabrik til Søetatens Tilfredshed — man gik i den „kunsterfarne“ Fabrikør Plumps Spor, skønt man ved Overtagelsen af Værket ikke havde haft mange rosende Ord tilovers for ham. Men efterhaanden blev Tiden en anden, Raamaterialerne steg, medens Prisaftalerne med Søetaten var vanskelige at rokke ved. Fabrikatet blev daarligere, og 1772 kasserede Holmen et betydeligt Parti Sejldug, der maatte sælges med et Tab paa 15000 Rdr. En af Kommercekollegiet nedsat Kommission erklærede Varerne ubrugelige for Søetaten, og hele Værkets Indretning og Arbejdsmaade blev anset „som et Miskmask, uden Orden, uden Regler i Tilvirkningen“.

For at hjælpe paa Misèren fik man en Tid Hamp fra det kgl. Magasin paa Holmen, men da ogsaa det hørte op, laa Fabrikken stille i lange Perioder, medens man stadig maatte betale Folkene deres Løn.

Da det begyndte at gaa galt, opstod der Uenighed mellem Interessenterne, hvoraf nogle afhændede deres Andele, andre døde fra dem. Leverancer, som man havde søgt at faa i Stand til store Aftagere som Asiatisk Kompagni, den Islandske og Grønlandske Handel, blev heller ikke rigtig til noget, og dertil kom, at en Sejlmager, der havde været Synsmand ved Fabrikken og saaledes lært dens Indretning at kende, sammen med en af dens Væver-svende oprettede en konkurrerende Virksomhed. Da Søetatens Levering af Hamp saa helt svigter, trækker han flere af Vodrofgaard-Fabrikkenes bedste Arbejdere og Spindersker til sig, og skønt han bliver dømt og mulkteret for Overtrædelse af Interessentskabets Privilegium, fortsætter han uantastet, og det ender med at Privilegiet helt ophæves 1780, to Aar før dets Udløb. For Fremtiden udbyder Søetaten sine Leverancer i Licitation, og dermed er i Virkeligheden den gamle Sejldugsfabriks Saga endt. Det hjælper ikke, at de to sidste Interessenter henvender sig til Ernst Schimmelmann, den Gang første Deputeret i Kommercekollegiet, om Hjælp — det gaar den som det var gaet Forgængerer i Køge: Plump havde flyttet sine Væve fra Wandsbek og taget dens Arbejde og Privilegium, nu gik det Vodrofgaard-Fabrikken paa selvsamme Maade.

Endnu nogle Aar opretholdtes Sejldugsfabrikken — den opnaaede Leverancer ved Søetatens Licitationer, men den betalte sig ikke, og i 1784 stillede de to sidste Interessenter Fabrikken til Auktion, men med det Resultat, at Firmaet Joost van Hemert & Sønner, der havde været Medejere fra Interessentskabets første Dage, maatte overtage den for 40000 Rdr. (Auktionsskøde 14. Aug. 1785). Endnu en Gang søgte Husets daværende Seniorchef Etatsraad Peter van Hemert, der nu var Eneejer, at bringe Virksomheden paa Fode. Fabrikken blev sat i god Orden og raadede over 37 Vævestole, men Varerne blev staaende uden Afsætning, saa Enden blev, at man besluttede sig til at nedlægge Driften.

Alle Fabrikkens Betjente og Arbejdere blev i Decbr. 1788 afskedigede til Paaske det følgende Aar.

Imidlertid var der blandt de mange engelske Manufakturister, som i disse Aar strømmede til Landet, ogsaa en Mekanikus John Smith, der havde opfundet nogle Spinde- og Vævemaskiner til Fremstilling af Bomuld, Klæde, Gulvtæpper etc. Kommercekollegiet, der var meget interesseret i al Slags moderne Fabrikdrift, gav ham omgaaende et Privilegium med Eneret paa 15 Aar til at anvende sine nye Opfindelser her i Landet (Sommeren 1789). Flere Kapaciteter, bl. a. Professor Bugge, sagde god for hans mekaniske Indretninger. Vodrofgaard-Fabrikken var netop nedlagt, og da det Hemert'ske Handelshus havde pantsat den, sammen med mange andre Værdier, for store Laan i Kurantbanken, kunde Kollegiet saa nogenlunde disponere over den. Saa snart Smith havde faaet Privilegium, foreslog han Kommercekollegiet at overtage den standsede Fabrik, hvor han, foreløbig med en Vævemaskine, der skulde drives af en Hest og holde 12 Vævestole i Gang, vilde fabrikere Sejldug, der med den store Besparelse i Arbejds-kraft, som Maskindriften medførte, kunde fremstilles til billige Priser, og dertil vilde han føje et Gulvtæppe-Manufaktur. Selv vilde han stikke 5000 Rdr. i Værket og stille sikker Kaution for 10000. Kollegiet gik ind paa Forslaget — det bestemtes at han skulde træde i Forbindelse med van Hemert om Overtagelse af Vodrofgaard til fri Disposition, men han vilde hellere købe den om han kunde faa den for 10000 Rdr., og vel at mærke, om han kunde faa Pengene af Manufakturfonden mod Pant i Gaarden. Det fik han og desuden et Laan paa 5 à 6000 Rdr. til Forbedring og Udvidelser, et Laan der i gunstigt Fald kunde udvides til 25000 Rdr. Saa det var her som i andre Tilfælde Staten der skulde punge ud, men der var dog den udtrykkelige Klausul paa Overenskomsten, at han selv maatte bære Tabet, om Forsøget ikke faldt ud efter Ønske, og afbetale Gælden i taalelige Terminer.

Endnu i Febr. 1789 havde Kollegiet søgt at faa Hemert til at overtage Leverancen af et Parti Teltduge eller leje Fabrikken ud for at faa Arbejdet gjort, men det vilde han ikke, han havde haft saa store Tab paa den, at han nu vilde være den kvit — han øn-

skede den overtaget for kgl. Regning til Afskrivning paa modtagne Banklaan, og efter de aarlige Eftersyn — Kollegiets Kommitterede holdt effektiv Kontrol med Pantet — var der Værdier for godt 43000 Rdr. En Del af disse Værdier var mer eller mindre færdige Fabrikata; selve Vodrofgaard med Fabrik og Mølle, temmelig vanrøgtet og forsømt, vilde Firmaet have 12000 Rdr. for, men Kollegiet vilde kun give 10000, saa det blev ikke til noget den Gang. Aaret efter forhandlede der om de Varer, Fabrikken laa inde med og som Admiralitetet lovede at aftage i Løbet af to Aar, og da endelig Sejlmageren Chr. Brennøe fik overdraget hele Leverancen til Holmen, gik Etatsraad van Hemert ind paa de tilbudte 10000 Rdr. I April 1790 blev Fabrikken afleveret til John Smith og Købesummen slettet i Banklaanet, medens Smith udstedte en Panteobligation for Beløbet. Det var stadig Statens Penge der gik igen.

Men som saa ofte før bragte ogsaa de Smith'ske Industri-Eksperimenter kun Skuffelse. Fordelen ved Maskinvævningen faldt ikke ud efter Ønske, og i Følge Overenskomstens Bestemmelser tog Kollegiet Vodrofgaard-Fabrikken tilbage. Det gjaldt nu om at blive af med den igen. Man fik to Tilbud, begge paa 10000 Rdr. og i begge Tilfælde skulde Købesummen indbetales (i Kurantbanken) over et Tidsrum af 28 Aar, men det fordelagtigste var fra Justitsraad Hartvig Frisch, og han fik 11. Decbr. 1794 lovformeligt Skøde af Joost van Hemert & Sønner. Hidtil var Sagen holdt in suspenso — Kollegiet havde aabenbart trods alt næret en stille Tvivl om, hvorvidt Smith alligevel var den rette Mand, og det er usikkert, hvor meget af sin Gæld han fik afbetalt til Manufaktur-fonden.

Hartvig Frisch derimod var en foretagsom Mand; ikke blot var han Direktør for den Grønlandske og Færøske Handel, men han havde i en Del Aar paa Ørholm Værk efter de store Landbo-reformers Gennemførelse drevet en meget indbringende Fabrikation af Leer og Hakkelseknive, beskyttet af Privilegium med Eneret; men da Eneretten ophævedes 1791 og Smedene paa Landet og i Købstæderne fik Lov til at fremstille Redskaber til Bønderne, og Ørholms Særstilling som Lefabrik helt bortfaldt ved

VODROFS MØLLE

Efter Maleri af Johannes Stroe. Oregaardsmuseet.

Forordn. af 22. Oktbr. 1794, solgte han Værket og købte Vodrofgaard i Stedet. Skønt Lefabrikationen ikke kastede nær saa meget af sig som før, agtede han dog at fortsætte paa Vodrofgaard, men for at hjælpe paa det indrettede han, trods Møllerlavets Protest, men med Kommercekollegiets Velsignelse, den gamle Vindmølle, hvori Stampeværket i den senere Tid havde været installeret, til Melmølle, og Vandmøllen, der var nedlagt, fordi den som oftest manglede Vand, mente han at have Ret til atter at tage i Brug som Perlegrynsværk i Henhold til de ældre Privilegier. Tilliggendet til Gaarden forøgede han ogsaa, idet han købte Naboejendommen Forhaabningsholm, men solgte den Aaret efter, dog kun med det halve Hartkorn, Resten lagde han til Vodrofgaard. Han var paa alle Maader en initiativrig Personlighed — en Streg i Regningen var det ham imidlertid, at de gamle Stridigheder om

Strømmen blussede op igen, da han hævdede at Spildevandet fra Søerne tilhørte ham, og ligeledes laa han i Proces med Vesterbros Beboere om en Strimmel Jord ved Kattunfabrikken paa den anden Side af Gamle Kongevej. Midt under disse Kalamiteter skilte han sig imidlertid ved Vodrofgaard.

I Marts 1803 solgte han Gaarden med alt Tilliggende til Grosserer Carl Ludvig Zinn, ældste Søn af Agent Zinn og Indehaver af Huset Zinn & Sønner, for en Købesum af 37000 Rdr. Man maa dog erindre, at Bygningerne var sat i Stand, siden han overtog Ejendommen, og Tilliggendet udvidet. Vodrofgaard var paa det Tidspunkt en ret vidtløftig Ejendom. Hovedbygningen var stor og herskabelig, rimeligvis opført af Peter van Hemert, med indmurede Kobberkedler i Spisestuen og et pragtfuldt indmuret ovalt Spejl i Forstuen, som endnu sad der ved Nedbrydningen i 1906. Desuden var der Vindmøllens og Vandmøllens Bygninger, Smedjer, formodentlig indrettede af Frisch for Letilvirkning, og Gartnerbolig m. m. I Haven var Frugttræer, Vin- og Ferskenkasser, Mistbænke og et til Tidens Havemode hørende Schweizerhus, paa Marken Hø-Hæs og Iskælder. Desuden tre Baade til Lystsejlad i Mølledammen og paa Søen og alle Slags Fiskeredskaber. Privilegiet paa Vejrmøllen (altsaa til Kornmaling), som Frisch havde erhvervet, medfulgte, men vilde den nye Ejer smede Leer, maatte han selv skaffe sig Bevilling dertil. Spørgsmaalet om Vandmøllen var endnu svævende, men den nye Ejer fik det løst ved at gaa ind paa at betale en aarlig Afgift af den til Kongens Kasse.

Skønt Zinn og efter ham hans Enke virkelig gjorde Brug af disse Rettigheder — saaledes fik hun i 1813 fornyet Bevilling til at drive Perlegrynsfremstilling paa Vandmøllen — anvendtes den gamle Fabrikgaard dog fra nu af væsentlig som Sommerbolig, en storstilet Lystgaard i idylliske Omgivelser saa nær Hovedstaden som ønskes kunde. Og Familien Zinn blev ved den næsten til Opløsningen. Carl Ludvig Zinn havde 1805 giftet sig med Mikkeline Arnoldine Skibsted; han døde allerede i Febr. 1808 og hun sad tilbage med tre smaa Børn. Sønnen døde 1826 ugift som Søløjtnant i Vestindien, den ældste Datter Emilie Augusta

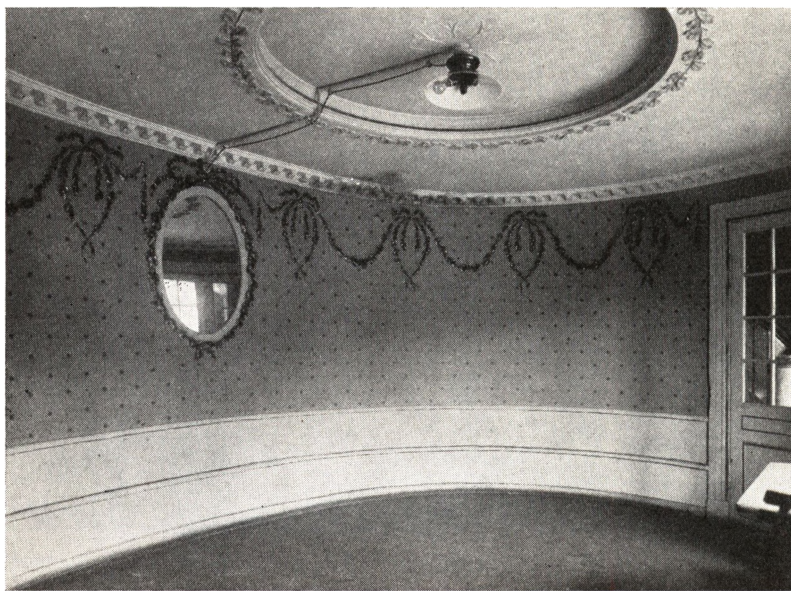

Vodrofgaard — da Ejendommen var bleven forvandlet til Forlystelsesstedet „Vodrofflund“.
Efter en Akvarel af H. W. Wium. Øregaardsmuseet.

blev 1828 gift med Sekretær og Kontorchef i den kgl. Brandkasse Niels Wolff. I 1830 afhændede Enkefru Zinn Vodrofgaards Mølle med den sydlige Halvdel af det oprindelige Areal, medens den gamle Mølle­dam blev liggende i Vodrofgaards Have, og ved den yngste Datters Giftermaal 1833 med en lollandsk Godsejer skiftede hun med sine to Døtre, hvorved Vodrofgaard overgik til den ældste Datter som Fædre­arv og Wolff blev saaledes Ejer. Efter hans første Hustrus, Enkefru Zinns Datters, tidlige Død i 1836 giftede han sig for anden Gang med Louise Koch; allerede i hans Tid begyndte Udstykningen af Gaardens vidtstrakte Jorder og fortsattes efter hans Død i 1862, saa den i det københavnske Selskab velkendte rare og trivelige „Fru Wolff fra Vodrofgaard“ efterhaanden blev af en pekuniær Soliditet, der ganske svarede til hendes ydre Person — som Kunsthistorikeren Fr. G. Knudtson skriver i sine Ungdomserindringer.

Der var nok at udstykke — der var i Tidens Løb samlet vældige Arealer til den gamle Gaard. Først de Jorder som Frisch

Forlystelsesstedet Vodrofflund rummede, lige indtil det veg for Byggeriet, Minder om Fortids Herlighed.

havde forbeholdt sig ved Salget af Forhaabningsholm, der laa Vest for det oprindelige Areal og nu udgør Kvarteret mellem H. C. Ørstedesvej, Danasvej og begge Sider af Niels Ebbesens Vej (alle Ejendomme med Matr. Nr. 20 uden Hensyn til Littreiring). Og dernæst de af Søen indvundne Arealer, som senere gik over til Kattunfabrikken (se nedenfor) og derefter lagdes til Vodroffgaard af Carl Ludvig Zinn — hiele det Omraade, der sammen med Julius Wodroffs oprindelige, af Kongen skænkede Grund udgør de mange Ejendomme (med Matr. Nr. 20) langs Vodroffsvej med tilstødende Gader.

Zinns Enke, f. Skibsted, havde forøvrigt — som allerede sagt — indledet Udstykningen ved 1830 at sælge Møllen til Jens Andersen Borum tilligemed hele den sydlige Del (ca. 28 Tdr. Land) af Vodroffgaards oprindelige Areal. Borum afhændede den atter

1833 til Møller Rasmus Carl Lund, der baade havde den hollandske Vindmølle (som han byggede op paany), Vandmøllen og Hestemøllen i Drift. Vindmøllen malede 6000 Tdr. aarlig, Vandmøllen (eet Hjul med Underfaldsvand) 500 Tdr. og Hestemøllen 300 Tdr. Det var saa stor en Bedrift, at det kunde betale sig 1838 at anlægge en Dampmølle, hvad han ogsaa fik Lov til, dog kun mod at nedlægge Vandmøllen og Hestemøllen; Vindmøllen blev derimod staaende. Han gik imidlertid snart efter fallit og 1845 købte Mad. Johanne Seith hele Mølleejendommen og tillige den lille spidse Udløber ned mod Gl. Kongevej, som Kancelliraad Wolff havde købt tilbage af Møller Lund, men nu atter overlod Mad. Seith. Møllegrunden var allerede i 1860erne næsten helt udstykket.

Selve den gamle Hovedbygning med største Delen af den store Have bevaredes langt ned i Tiden som en Helhed for sig — endnu i Halvfjerdserne tilhørte den Justitsraadinde Wolff, men en Traktør havde overtaget Husets Styre. Det blev derefter et meget søgt Møde- og Forlystelsessted — her havde mange af Hovedstadens Foreninger deres Sommerlokaler, her holdtes Baller og Aftenunderholdninger, Foredrag og politiske Møder; den djærve og drastiske Jurist og Politiker J. K. Lauridsen talte her fra Leveren i 1880erne og den helt unge Jeppe Aakjær rystede her Borgerskabet med sine Brandtaler. Endelig i 1906 blev „Vodrofflund“ som det nu kaldtes jævnet med Jorden, og den store Grund udnyttedes til høj Bebyggelse. Lige til det sidste stod den statelige Lystejendom saa nogenlunde i den gamle Skikkelse, navnlig den ovale Forstue med de skønne Ornamenten i Louis-Seize Stil med det gamle Spejl paa Væggen var en Seværdighed. Fra den gamle Have med sine Kanaler og Springvand er endnu bevaret fire allegoriske Figurer paa Sandstenspostamenter, der nu er opstillet ved Frilandsmuseet i Lyngby — deraf den ene en Caritas (med Barn), den anden en Prudentia (med Øjne i Nakken).

III. KAPUNSTOPPERIET, RAADMAND FOGHS GAARD OG FARVERPLANTAGEN

Kapunstopperiet (senere Kattunfabrik).

Vodrofgaard, der før Fru Zinn solgte Møllen fra havde været en smukt afrundet Ejendom, endda med et Tillæg af Forhaabningsholms Jorder, havde først fra hendes Mands Tid faaet den Udstrækning og Form som det vedføjede Kort fra 1830 udviser. Tidligere havde disse Jorder ligget kilet ind i hinanden paa en højst indviklet Maade, som det dog forhaabentlig ved Hjælp af Tekst og Billeder skal lykkes at udrede for Læseren.

Det er ovenfor fortalt, at Peter Petersen Wello, efter at han havde erhvervet Vodrofgaard, skilte sig ved Stykker af dens Tiliggende, hvoraf der efterhaanden opstod nye Lokaliteter. Saaledes kan man konstatere, at han allerede 1720 afstod et Stykke Jordsmon til Cornelius Melchiorsen Verhagen. Denne overlod en Del af sin Grund til Kancelliforvalter Fred. Seckman, der 1721 havde købt et tilstødende Stykke af Wello, og endelig solgte Seckman hele denne Plads 1728 til den agtbare og velfornemme Gr. Poul Thomsen, Borger og Felbereder i København. Pladsen laa ved den nordre Ende af Vodrofgaard, eller som det ogsaa siges „bag ved den saakaldede Wodroffs Gaard og Hauge“ imellem Frederiksberg Mark og St. Jørgens Sø. Arealet ses tydeligt paa Kortet 1747 som den yderste Spids af den oprindelige af Wodroff overtagne Plads. I 1728 hævder Poul Thomsen og Charlotte Amalie Berghs, at de nu ejer den forud af Kristian V „til Regimentskvartermester Wodroff skænkede Plads“ og at de agter at bygge den nedbrændte Mølle op og fortsætte hans Værk — men om det blev til noget, er saare tvivlsomt.

Til denne Plads lagdes et andet betydeligt større Stykke Jordsmon. Efter den første Regulering af St. Jørgens Sø blev dens vestlige Bred lige afskaaret, saa der opstod en Strimmel tørlagt Jord mellem Søen og Wodroffs oprindelige Grund. Helt tør var den dog ikke, det var Morads i den vaade Tid, men om Sommeren var det en frodig Eng, bevokset med Græs og Rør. Den maalte i

Bredden i den nordre Ende 117 Al., i den søndre kun 5, men havde en Længde paa 1097 Alen. Generalauditor Daniel Detlef Dreesen havde en større Prioritet i Vodrofgaard, og da der maa ske nok kunde foraarsages Gaardens Beboere nogen Besvær og Ulejlighed med at holde deres Kreaturer fra dette Stykke tørlagte Eng, hvor de tidligere havde haft fri Adgang til at jage dem ud, var han bange for, at hans Pantesikkerhed skulde forringes, og han tog deraf Paaskud til at bede Kongen om at faa dette af Søn indvundne Areal — der var næsten lige saa stort som Vodrofgaards oprindelige Tilliggende — til Skænk og Gave.

Det lykkedes ikke i første Omgang — Fæstningens Kommandant hævdede 1730, at enhver der ansøgte om denne Plads skulde afvises, den skulde bevares til Fæstningens Tjeneste. Men Dreesen var ihærdig, saa allerede næste Aar fik han sin Vilje. Rentekammeret erklærede, at Pladsen ikke kunde være Kongen til nogen Nytte — det var atter Militær og Civilisme der stod mod hinanden — men Vodrofgaard vilde vinde meget ved, at dette Areal kom under samme Ejermannd. Man forudsaa aabenbart, at Dreesen naar Tidspunktet var inde vilde overtage Gaarden som ufyldstgjort Panthaver. Saaledes gik det nu ikke; imidlertid fik Generalauditor Dreesen 6. Oktbr. 1731 kgl. Skøde paa det indvundne Søareal, men han maatte betale 500 Slettedaler i Købesum, og saa blev der yderligere lagt den Servitut paa Arealet, at det ingen sinde maatte bebygges — en Indrømmelse til Militæret. Paa Kortet 1830 er det endnu anført med Eng-Signatur, men i vore Dage er det opfyldt af Huse og Haver.

Dreesen ejede altsaa hele Jordstrimmelen langs Søens vestre Bred og i 1733 fik han yderligere tilskødet den Plads Norden for Vodrofgaards Have, som Felbereder Poul Thomsen havde købt af Seckman. Ret til en Vej over Vodrofgaards Jorder som Kommunikation mellem de to Pladser fik han tilkendt ved Birketinget 1734, men Højesteret omstødte 1738 Dommen og idømte ham Omkostninger og Bøde. Da Vodrofgaard nu yderligere var overgaaet til Joh. Plump, og han ingen Udsigt havde til at lægge disse Jorder sammen, solgte han 1740 sine to Ejendomme, Søarealet og Felbereder Thomsens Grund, der stadig synes at være ube-

bygget, til Hederider i Københavns Amt Peter Abraham Oberkampff, hvorved der opstod en samlet Naboejendom til Vodroffgaard, hvis bebyggede Del dog ved Gammel Kongevej var skilt fra Jorderne.

Oberkampffs oprindelige Ejendom laa nemlig Syd for denne gamle Færdselsvej, langs Hovedstadens Grænse og med Bagsiden ud mod Vesterbro. Her havde han et *Kapunstopperi*, en meget indbringende Forretning i de Tider, da saadanne coqs vierges var en eftertragtet Spise, der hyppig kom paa Aristokratiets Bord. Oberkampff havde etableret sit Stopperi i et gammelt Vangehus, formodentlig det samme der havde staaet paa St. Jørgens Mark (sml. I, 50). Det laa paa Fæstegrund, og da Oberkampff i 1747 gerne vilde have kongeligt Skøde saaledes at det ligesom de tilkøbte Arealer kunde blive fri Ejendom, fik Vurderingsmændene Ordre om, samtidig med Taksationen, at opspørge, hvad der havde været før Oberkampffs Tid, hvilket i Tidens Løb var gaaet i Glemme. Det oplystes derefter, at der paa denne Plads forhen havde staaet en liden Hytte, som kaldtes Vangehuset, hvorved var en Bom, og Manden deri havde Opsigt med Kongens Mark, hvilket vil sige Hollændermarken eller Hømarken. Jord var der ikke til Huset, end ikke en Kaalhave, det var altsammen Morads og opgravede Ler-Kuler, saa Grunden kunde ikke sættes til højere Værdi end 20 Rdr., medens den nu, da Oberkampff havde opfyldt den og jævnet den ud, var 100 Rdr. værd i Handel og Vandel. Ved Krigsjordebogens Indrettelse 1718 blev dette Vangehus „ved Broen“ helt fritaget for Afgift. I 1723 var dets Funktion som Markvogterhus aabenbart ophørt, det tilhørte da Fourageforvalter Lars Jørgensen, som havde en større Grund i Nærheden, og han solgte det til velagte Markus Nielsen; det var endnu da kun et ganske lidet Hus paa 6 Fag med 2 Stuer, Kammer og Køkken, og hele Herligheden kostede kun 68 Rdr. 4 Mk.

Siden boede en Matros Anders Larsen i Huset (indtil 1732) og omkring Midten af 1740erne maa Oberkampff have erhvervet det. Indkørslen til de Arealer, han 1740 havde købt af Dreesen, en Strimmel Jord langs den Grøft, som Sejldugsfabrikøren havde ladet opkaste, havde han benyttet uhindret et Par Aar, indtil

Plump pludselig forbød ham det, satte en Bom for den og opkastede en Grøft, der hindrede enhver Overkørsel. Oberkampf havde dog Kammerkollegiet paa sin Side, og han fik 5. Decbr. 1747 kgl. Skøde paa denne Jordstrimmel, som oprindeligt var udlagt til Skelgrøft mellem Vodrofgaards Grund og Søen og som var 6 Al. bred og 131 Al. lang, kun skulde den Kørevej han her anlagde, mod Søsiden forsynes med et Stendige eller Bolværk, for at Vejfylden ved Højvande ikke skulde udskylles i Søen. Vodrofgaard var nu ved at skifte Ejer, og de nye Interessenter i Sejldugsfabrikken paatog sig at indrette en Bro, under hvilken Vandet kunde have frit Løb ind til den Vandmølle de agtede at anlægge. Ved samme kgl. Skøde fik Oberkampf Ejerrret til den Grund, som Kapunstopperiet allerede var anlagt paa.

I en lang Aarrække drev Oberkampf her sit Kapunstopperi og lidt Landbrug med Kvæghold ved Siden af, først efter hans Død bortskødte Enken Anna Magdalene 1773 den samlede Ejendom til Jens Heegaard. Det var da en stor Gaard med vidtløftige Bygninger, som alle havde deres Plads paa den gamle Vangehus-Grund ud mod Vesterbro, godt 5000 Kv. Al. stor. Det var et trefløjet Komplex med et Stuehus paa 25 Al. Længde, inddelt i 12 Fag, af Mur og Bindingsværk, en Etage højt med to gennemgaaende Kviste hver paa 6 Fag. Foruden en Stue ud mod Gl. Kongevej paa 4 Fag var der flere andre Stuer og Kamre, alle panelede og malede, og Jordkælder under Huset. Stuehuset var smukt møbleret med Spejle i forgyldte Rammer, Stueur, indlagt Dragkiste, Hjørneskab, Ryslæders Stole og Silkegardiner omkring Sengstederne, og alt Indboet gik med i Købet. Ved den nordre Ende af Stuehuset laa en 17 Al. lang Kostald med Lo, ved den søndre et 35 Al. langt grundmuret Hus til Kapunstopperi. Stopperiet var nu nedlagt, men Kapun-, Kalkun- og Pollard-Burene fulgte med. Og foruden denne efter Datidens Forhold statelige Gaardbygning var der otte andre Huse og Bygninger til Dels af Grundmur, Stalde, Vognremiser, Materialkamre etc. Til Gaarden hørte iøvrigt Privilegium (af 1. Marts 1773) paa Indretning af en Hestemølle til Grynmalning, og som Tilliggende laa endnu ubeskaaret det hele Søareal og Felberederens Grund, som Oberkampf havde købt af

Dreesen. Købesummen var da ogsaa 12000 Rdr. — et ganske antageligt Beløb i de Dage.

Heegaard beholdt ikke Ejendommen ret længe — i Marts 1779 solgte han den til den rige Grosserer Christen Schaarup Blach og Medinteressenter, der gjorde det gamle Stopperi om til en fuldt moderne *Kattunfabrik*, hvortil man Aaret før (9. Novbr. 1778) havde faaet kgl. Privilegium. Man skulde ikke blot „have Fabrikationens Forbedring under Trykningen og Koloritten, men og en udenlandsk Afsætning til Hensigt“ — man var med andre Ord indstillet paa at fabrikere Eksportvarer, der kunde staa Maal med Udlandets. Foretagendet havde i en Guldbergsk Kabinetsordre faaet Kongens „allerhøjeste Behag“ med paa Vejen, men alligevel blev den løbende Kredit i General-Magasinet paa 20000 Rdr., som man havde bedt om, nedskaaret til det halve. Og forøvrigt var der til Fabrikkens Ret til at indkalde fremmede Mestre og Arbejdere knyttet den bemærkelsesværdige Klausul, at af Jøder kun saadanne der var forsynet med behørigt Lejde-Brev maatte antages.

Denne nye Fabrik, der skulde etableres enten i eller ved København, fandt altsaa sin Plads her, hvor Oberkampfs gamle grundmurede Stopperi-Bygning afgav udmærkede Lokaler til det nye Formaal. Efterhaanden voksede Virksomheden til ret store-stilede Dimensioner, og det blev nødvendigt at indrette den som Interessentskab med flere Deltagere. I 1788 oprettedes en Societets-Kontrakt, hvorved Administrator Muusmann og Magasinførvalter Nicolai Kettels hver overtog en Tredjedel i Fabrikken med alle dens Bygninger, Jorder og Inventarier, og i 1794 solgte Muusmann sin Tredjedel til Agent Johan Ludvig Zinn.

Hovedparticipanten havde stadig været Agent Blach, han var imidlertid nu død og Enken havde giftet sig med den kendte Storhandelsmand Erich Erichsen, som i lang Tid forinden havde været knyttet til det store Blach'ske Handelshus. Husets Chef havde 1780 købt Hellerupgaard, og Erichsen lod den franske Arkitekt Joseph Ramée opføre den nuværende Hovedbygning, og her boede Ægteparret om Sommeren. Agent Zinn derimod havde aabenbart for en Del købt sin Tredjedel i Kattunfabrikken for at

Kort
over
VORDRUPGAARDS [sic]
JORDER

i
Frederiksberg Sogn, Sokkelunds Herred,
Kjøbenhavns Amt.

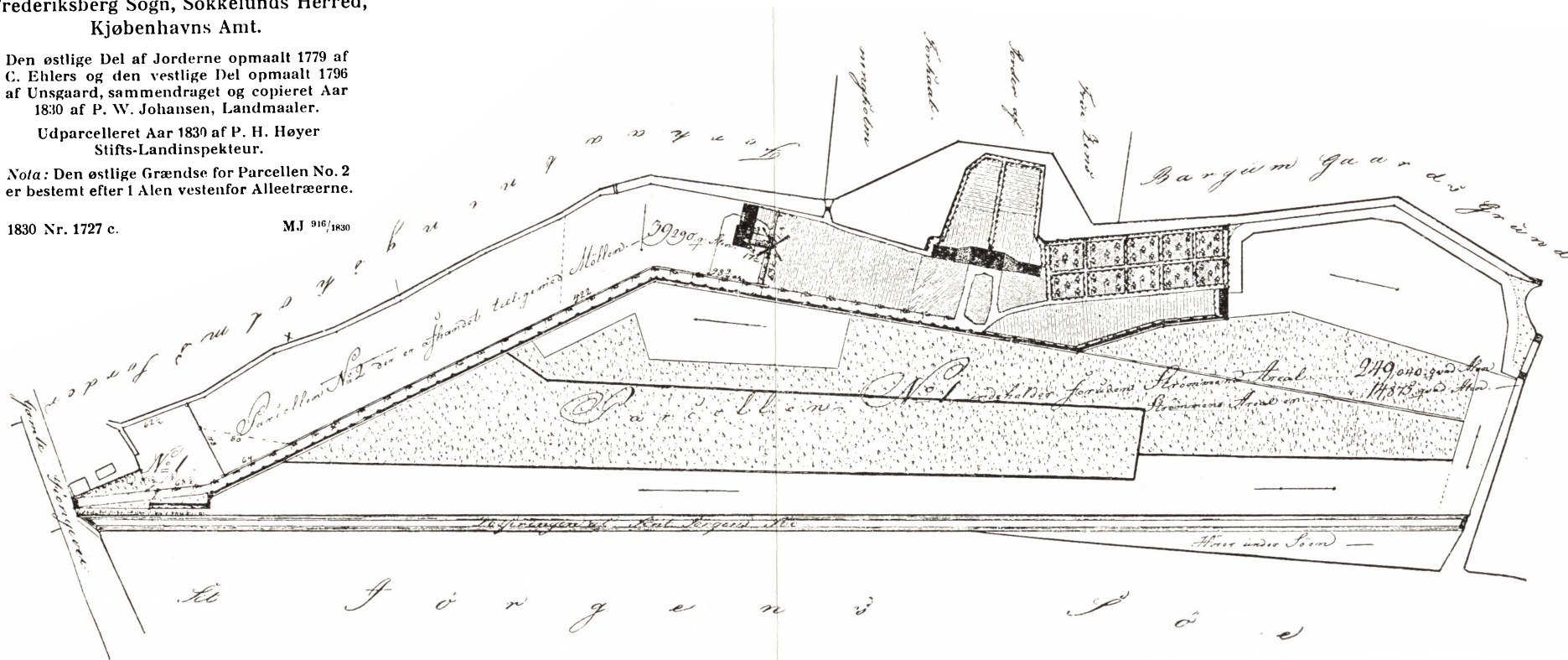
Den østlige Del af Jorderne opmaalt 1779 af
C. Ehlers og den vestlige Del opmaalt 1796
af Unsgaard, sammendraget og copieret Aar
1830 af P. W. Johansen, Landmaaler.

Udparcelleret Aar 1830 af P. H. Høyer
Stifts-Landinspektur.

Nota: Den østlige Grændse for Parcelen No. 2
er bestemt efter 1 Alen vestenfor Alleetræerne.

1830 Nr. 1727 c.

MJ 916/1830

Kort over Vodrofgaards Jorder, den østlige Del opmaalt 1779 af C. Ehlers, den vestlige 1796 af Unsgaard. Sammendrag af disse Opmaalinger foretaget 1830 af Landmaaler P. W. Johansen.

skaffe sig et Sommerbo nær ved Byen. Hans Datter Sophie, gift Thalbitzer (jvfr. II, 193), fortæller om denne „Fabrique paa gamle Kongevej, hvor han lod indrette nogle Værelser“ — formodentlig Udvidelse og Nyudstyr af det gamle statelige Stuehus fra Oberkampfs Tid — hvor Familien for det meste kom ud to Gange om Ugen og somme Tider ogsaa blev om Natten. Sophie Zinns Bryllupsfest fejredes derude i Septbr. 1795, og ellers var det her i de idylliske Omgivelser som i det Zinn'ske Hjem i Kvæsthusgade — senere Sophies Svoger J. P. E. Hartmanns mangeaarige Domicil — Musikken, der var den meget musikalske Families Hovedfornøjelse.

Agent Zinn døde i Begyndelsen af 1802 og omtrent samtidig gik den ene af Interessenterne i Kattunfabrikken, Nicolai Kettels, fallit. Hans Tredjedel kom paa Auktion i Marts s. A. og overtoges af Blachs Enke & Co., dog betingede Agent Zinns Arvinger sig selv at benytte eller helt fjerne Inventar eller Forbedringer, som deres Fader havde ofret paa Hovedbygningen, bl. a. de nagelfaste Spejle og Skænken i Spisestuen, ligesom man beholdt sig den lille Have paa den østre Side af Gaarden. Faa Aar efter, i April 1807, overdrog Blachs Enke & Co. de to Tredjedele de nu ejede i Kattunfabrikken, til Ejeren af Vodrofgaard Carl Ludvig Zinn, og samtidig købte han af sin Broder Halvdelen af den Tredjedel, som de i Fællesskab havde arvet efter deres Fader, saaledes at han blev Eneejer af den gamle Kattunfabrik, og det hidtidige Interessentskab ophævedes. Aaret efter døde han — han havde, som allerede fortalt, da lagt alle Jorderne Nord for Gamle Kongevej til Vodrofgaard. Kattunfabrikken overlevede næppe de følgende Krigsaar — i hvert Fald forsvinder den ligesom talrige andre industrielle Anlæg under denne Periode, hvor ikke blot Krig, men ogsaa den paafølgende Statsbankerot gør sit til at dræbe ethvert Initiativ.

Raadmand Foghs Gaard.

Vest for Oberkampfs Ejendom laa et trekantet Stykke Jord, der strakte sig helt ud til nuværende Værnedamsvej. Det havde sin Hovedfaçade mod Syd langs Gl. Kongevej, mod Nord grænsede det op mod Vesterbros Baggaarde, Trekantens spidse Ende laa ned mod Stopperiet, den brede Ende optog mere end Halvdelen af Arealet fra Gl. Kongevej til Vesterbro. Denne betydelige Ejendom, der 1702 af Heinr. Scheel var opmaalt til godt 40000 Kv. Al., tilhørte da Raadmand Lavrids Nielsen Fogh, der af Hollænderne i deres Trængselsaar 1678-79 havde faaet Adkomst paa fire Agre — og rimeligvis var det dem, som havde deres Plads her. Da Kommissionen 1689 tog Hollændernes Transaktioner op til nærmere Undersøgelse, og de fleste københavnske Borgere der havde handlet med dem maatte aflevere deres Bytte, var Lavrids Nielsen blandt de faa, der fik Lov til at beholde sin erhvervede Jord (sml. I, 82). Ved det attende Aarhundredes Begyndelse havde han liggende en Gaardbygning i det sydvestre Hjørne af Grunden, to Længer i Vinkel, og Jorden synes at være drevet som Have- og Landbrugslod, ligesom Havelodderne i Allegaden, men allerede i de første Aartier af Aarhundredet var han begyndt at udstykke den. Strækningen langs Stikvejen mellem Gl. Kongevej og Vesterbro blev frasolgt 1713 til Fourageforvalter Lars Jørgensen, som satte sin Ejendom til Auktion 1727, men den blev ikke endelig solgt, først i 1730 købtes den af Povl Perret, som atter i 1733 afhændede den til Werner Dam. Det er ikke let at afgøre, hvilke Forbedringer Lars Jørgensen har ladet Raadmand Foghs Gaard undergaa (den laa netop paa det Areal han købte), men i hans Tid var det en Ejendom af et ret herskabeligt Tilsnit — i den ene Fløj, som var i to Etager, var der et italiensk Trappeparti — og der var en stor Have med Lysthus og Fiskepark.

Den ny Ejer, Werner Dam, var en Tysker, der var indkommet fra Hessen som hvervet Soldat og siden havde slaaet sig paa Øltapperi og Værtshushold. Han havde først sin Næring i Lavendel-

stræde, den Gang et lidt obskurt Sted lige i Nærheden af de berygtede Huse ved Vesterport, men synes at have erhvervet sig en vis Velstand, saa han kunde købe den smukke Gaard med den store Havelod til Anlæg af et Traktørsted. Smaagadernes Traditioner havde han imidlertid bragt med, saa hans Traktørhave blev et temmelig berygtet Sted, hvor der ikke sjældent forefaldt Slagsmaal og Tumulter. Den unge Tømrersvend Boye Junge var iøvrigt indblandet i en af disse Batailler, hvad der bragte en Højesteretsdom med alvorlige Voldsbøder over hans Hoved. Det kom ham dog ikke til Forklejnelse i hans Karrière — Boye Junge blev siden en kendt Mand i Hovedstaden, anset Tømrermester og Chef for det borgerlige Artilleri. Ogsaa Werner Dam fik, ret ufortjent, sit Navn bevaret til Nutiden. Stikvejen mellem Gl. Kongevej og Vesterbro, der oprindeligt var navnløs, kaldtes længe efter hans Død (1762) „Vernersvejen“, senere afløst af det nuværende „Værnedamsvej“, der i sin Forvanskning og Meningsløshed deler Skæbne med saa mange andre lokale Stednavne, der i Tidens Løb har faaet Alders Hævd.

Nogle Aar før sin Død (1735) solgte Raadmand Lavrids Fogh endnu Stykker af sin Gaardsplads fra, og Sønnen Raadmand Hans Fogh afstod 1743 den sidste Spids af Grunden op mod Oberkampfs Stopperi til en Slagter, saaledes at den gamle Foghske Gaard omkring Aarhundredets Midte var opdelt i fire større og to mindre Grundstykker, idet Werner Dam havde solgt to mindre Parceller fra. De var efterhaanden blevet Beværtningssteder alle til Hobe, og det var denne Trekant af Hollænderbyens gamle Tilliggende, som Københavns Magistrat gennem flere Aar søgte at faa Tag i, hvilket tilsidst ogsaa lykkedes — saaledes som kortelig omtalt i Indledningen (I, 15 f.). I 1751 var det Skatterne man var ude efter — i Modsætning til Vesterbros Beboere svarede disse Huse kun en liden Afgift til Rytterkassen, og de kunde, saa galt de vilde, drive Værtshus og Slagteri (her tænkte man aabenbart paa Oberkampfs Stopperi, som man ogsaa vilde have med), de kunde til Hovedstadens Skade drive Land- og Forprang, ja de kunde endog have Gæster om Søn- og Helligdage, uden at

Stadens Politi kunde gribe ind. Den Gang blev det nu ikke til noget — Amtmanden erklærede, at Birkedommeren nok skulde sørge for Ordenen i sin Retskreds, det skulde Københavns Politi ikke tage sig af, og hvis Beboerne solgte Øl og Brændevin, købte de da Varerne i København, saa derved kunde Staden ingen Skade lide.

Magistraten var imidlertid stærkt opsat paa at faa indlemmet dette Areal, og i 1755 forsøgte man igen. Nu var det Stadens stigende Antal af Fabrikker, som man gerne vilde have etableret uden for Portene. Magistraten havde dog lidt svært ved at godtgøre, hvorfor man netop havde Brug for disse Grunde, da der uden for Portene laa store Gaarde og Pladser under Hovedstadens egen Jurisdiktion, velegnede til Fabrikankæg, og først da de seks „arme fortrængte“ Beboere, som de selv kaldte sig, i 1757 bønfuldt om at blive overflyttet til Hovedstadens Grund, da de dyrt havde tilkøbt sig deres Ejendomme netop for at drive Gæstgiveri, og Amtet nu havde nedlagt Forbud derimod, kom der Gang i Sagen. Saadant Krohold i Landdistrikterne, ikke mindst i Københavns Omegn, var nemlig forbudt allerede 1734, men der var efterhaanden bleven set gennem Fingre med Forbudet, som derfor blev indskærpet administrativt 1757 og 58. Efter at man møjsommeligt havde arbejdet sig gennem Forhandlinger om, hvorledes Embedsmændene skulde holdes skadesløse for Tab af Sportler — hvilket var en saare vigtig Ting i de Dage — endte den hele Aktion da med, at Foghs gamle Ejendom, der nu bestod af seks Beværtningssteder, ved en kgl. Resolution af 5. Juni 1758 blev lagt ind under Københavns Jurisdiktion. Oberkampfs Stopperi og den neden for omtalte Wilh. Behrens' Ejendom, som man ligeledes vilde have med, blev dog liggende under Frederiksberg.

Til dette Værtshus-Kompleks sluttede sig et lille gammelt Beværtningssted paa den anden Side af Gl. Kongevej lige over for Bagerstræde, der laa lige ved det nedenfor nævnte Lyststed „St. Jørgenslund“ (eller paa selve dettes Grund) og som endnu i 1860erne gik under det eufemistiske Navn „Kapellet“ — ligesom Lyststedets Navn en Mindelse om St. Jørgens Gaard, der en Gang

i længst forsvundne Tider havde sin Plads her, og hvor der som ved andre St. Jørgensgaarde og milde Stiftelser i Landet havde været et Kapel. Muligvis er det den samme Lokalitet, der i 1732 kaldtes med det end mere tiltrækkende Navn „Halleluja“.

Farverplantagen (Svanholm).

I 1723 fik Krigsraad Gregorius Wulff tilligemed to Urtegaardsmænd Christopher og Andreas Behrens samt en Farver i det kgl. Ulden-Manufaktur Georg Göbel en kgl. Bevilling til uden for Residensstaden at indrette en Plantage til Avl af „Urter og Grevækster af adskillige Sorter“, tjenlige til Farvning. Da Værket kunde tjene gavnlige Formaal, og navnlig være til Nytte ved den militære Klædetilvirkning, var Kongen meget interesseret i dets Fremvækst og stillede en Hovedstaden tilhørende Plads langs Kontreskarpen uden for Vesterport til Disposition mod at der betaltes Staden en aarlig Leje, og stillede endda Interessenterne i Udsigt at udstede Forbud i Kongens Riger og Lande mod saadanne Farveplanters Indførsel, om de kunde fremstilles i tilstrækkelig Mængde og til lige saa „civil“ en Pris som man kunde faa dem for udefra.

Interessentskabet lod saa indføre Planter fra fremmede Egne, selv fra Lande, hvor Udførsel af den Slags var forbudt under Livsstraf (!) og fik dem bragt til Udfoldelse og Blomstring. Man dyrkede navnlig tre Sorter: Krapplanten til rød Farve, en Blaarfarvevækst, der her kaldes „Weede“, og Karteboller til Kradsning af Ulden. Produkterne var efter Interessenternes eget Sigende lige saa gode som dem man fik fra Tyskland, Holland og Frankrig, og Pengene forblev i Landet — det sædvanlige Omkvæd i Datidens Industrialisters Argumentation.

I Juni 1727 opstod der imidlertid Ild i deres Mølløværk og Tørrestue, og i Løbet af en Nat opbrændte tre Aars indavlede Vækster og præparerede Farvestoffer. Man tog deraf Anledning til at faa Plantagen flyttet — Pladsen ved Kontreskarpen var for liden og Kommandanten Grev Sponneck saa ikke gerne, at der atter blev opført Bygninger saa nær ved Fæstningen. Man ud-

valgte sig da en ny Plads langs St. Jørgens Sø, opstaaet ved Søens Regulering der stod paa i de Aar; den var godt 8 Tdr. Land stor, men med Tiden kunde den gøres større ved Opfyldning. Det viste sig, at ogsaa denne Grund laa uden for Hovedstadens Omraade, og da Gregorius Wulff og Christopher Behrens — som nu synes at være de eneste Interessenter — i April 1728 fik kgl. Bevilling for dem og deres Arvinger til Udnyttelse af dette tidligere Søareal som Farveplantage, var det ogsaa mod en aarlig Lejeafgift til Staden.

Her virkede man da en Række Aar, men Farveplantagen havde endnu ikke fundet sin rette Plads. I 1729 havde Overlandbygmester Joh. Conr. Krieger af Kongen faaet anvist en Plads paa Frederiksberg til Teglblænderi, da der efter Hovedstadens store Brand var god Brug for Mursten og Tegl. Folk havde, efter den store Skade de havde lidt, daarlig Raad, spiste deres Penge op inden de fik købt Materialer til at genopbygge deres Huse, og Stenene fordyredes ved lange Transporter til Søs. Derfor maatte der sørges for Stenbrænderier nær ved den afbrændte Stad, og Krieger forpligtede sig til at levere billigt og holde faste Priser: 4 Rdr. for Tusindet af Mursten og 10 Rdr. for Tagsten. Pladsen var et Stykke af den kgl. Hømark, godt 11 Tdr. Land stort, beliggende med Façade mod Gl. Kongevejs Nordside lige over Raadmand Foghs tidligere Gaard og strækkende sig næsten helt ud til den senere Værnedamsvej.

Krieger havde ladet opføre Bygninger paa Arealet og indkaldt fremmede Stenbrændere, men det havde ingen rigtig Fremgang med hans Teglværk — nærmest fordi Grundens Lermateriale ikke havde den rigtige Bonitet, og Krieger ogsaa havde vigtigere Ting at varetage. Endnu i 1736 var der kun gravet Lerbænke langs Grøfterne, hvoraf der i de første Aar var præsteret nogle Brændinger og desuden produceret en Del vindtørrede Sten. Pladsen var i Aarenes Løb mest brugt til Kornavl. Imidlertid havde Farveplantagens Interessenter faaet Øje paa Pladsen til Udvidelse af deres Virksomhed, og da Krieger var klar over, at hans Planer var slaaget fejl, ogsaa fordi der efterhaanden havde vist sig anden Adgang til Byggematerialer for den afbrændte Hoved-

stad — lod han sig overtale til, efter flere forgæves Forsøg fra Interessenternes Side, at afstaa Pladsen til dem mod en Godtgørelse for hvad han havde anvendt paa Bygninger m.m. I Novbr. 1736 fik Wulff og Behrens ny Koncession paa Arealet mod at tage det i Fæste for den samme aarlige Høafgift som Krieger havde givet.

Nu havde Farverplantagen fundet sin endelige Plads. Arealet ved St. Jørgens Sø paa Stadens Grund er aabenbart snart blevet opgivet, men Virksomheden fortsattes et godt Stykke ned i Tiden paa Pladsen langs Kongevejen, og Navnet „Farver-Vænget“ holdt sig endnu længer. Øst for Plantagen laa et lille Grundstykke (se Kortet 1756), som Plump havde afhændet kort efter sin Overtagelse af Vodrofgaard. Det opmaaltes 1720 og tilhørte i Tyverne Møller Mogens Hansen. Pladsen var bebygget med et lille Hus paa ni Fag, og Mølleren solgte 1724 denne sin Ejendom til en Mons. Chr. Mortensen for 450 Rdr.; allerede da kaldtes den *Svanholm* (senere undertiden ogsaa „Vodroffhus“). I de nærmest følgende Aar er Svanholm i Hænderne paa Daniel Gevertsen Harder, der 1729 afhænder den til Helmer Hilmerding, Farver i København og muligvis Interessent i Plantagen. Han beholdt den lige til 1754, da han tilskøder den til Gotlob Behrens og hans Søn Joh. Willh. Behrens, utvivlsomt Ætlinge af de oprindelige Interessenter. Der var stadig kun det lille Hus, ni Fag ud til Kongevejen, een Etage med en Kvist paa tre Fag og et Fjælleskur i Gaarden, men som Tilliggende til Huset laa nu hele den kgl. privilegerede Farver-Plantage. I 1757 tilskødede den gamle Gotlob Behrens sin Svigersøn Joh. Henr. Reeh sin Halvdel af Huset og forbeholdt sig selv og Hustru blot et enkelt Værelse, men faa Aar efter, i 1760 da Reeh havde nedsat sig paa Store Ravensborg, overdrager han sin Halvdel til Svogeren Joh. Willh. Behrens, som derefter bliver Eneejer af Huset Svanholm med tilhørende Plantage.

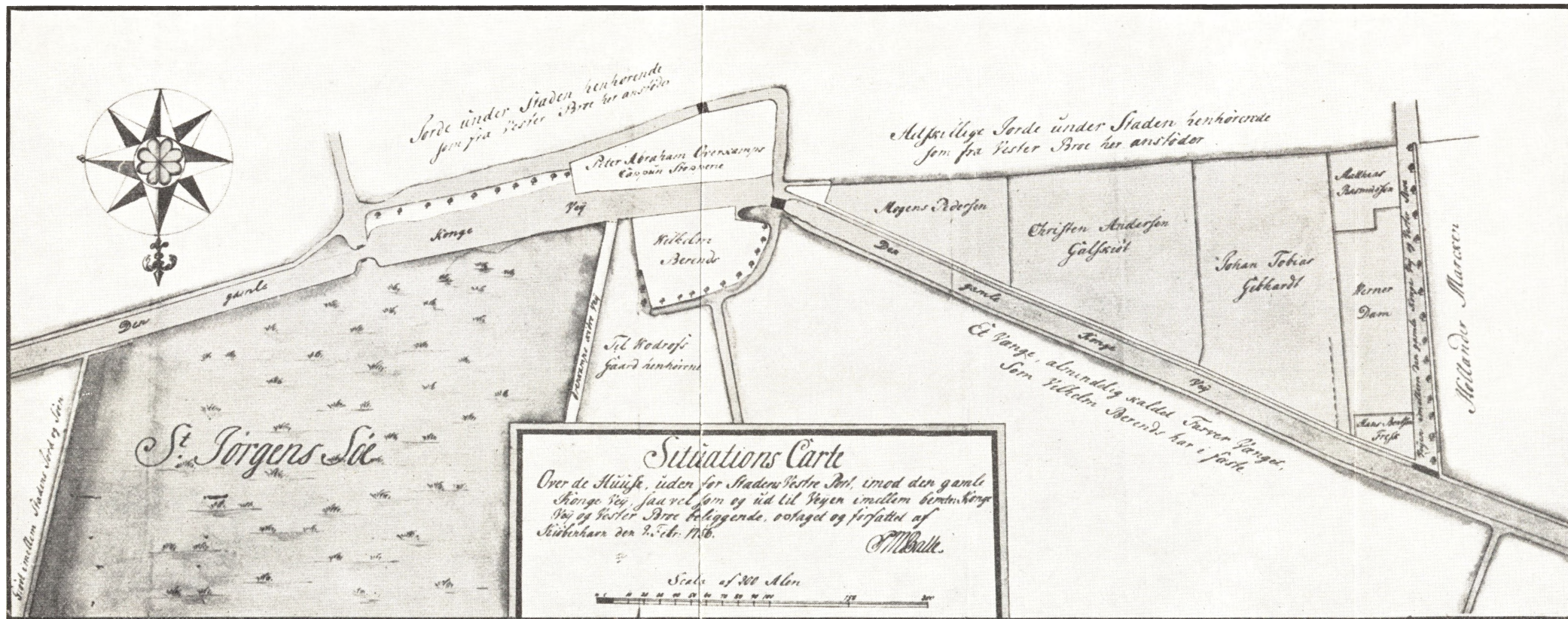
Joh. Willh. Behrens beholdt sin fædrene Ejendom i den næste Menneskealder. Farvervænget, hvorpaa han lod Bygninger opføre, blev til Gaarden Svanholm, medens det gamle Vodroffhus, der nu i Almindelighed kaldtes Svanholms Hus, blev til Lyst-

sted. Det sidste afhændede han 1789 efter sin Hustrus Død til Lægen, Professor Joh. Henr. Schönheider, der nogle Aar forinden, sammen med Biskop Poul Egede, havde købt Lyststed ved Gadekæret i Bredegade (II, 208), men nu her fandt et Sommerbo nærmere ved Hovedstaden. Han besad det smukt beliggende Landsted indtil sin Død 1831. Da hans Hustru Charlotte, f. Hyllested, døde nogle Aar efter (1834), udlagdes Landstedet, der havde skiftet Navn og kaldtes „St. Jørgenslund“, i Arv til tre af Ægteparrets Døtre, hvoraf de to ugifte Frøkener Elisabeth Magdalene og Henriette Poulaine endnu boede der op i 1860erne.

Gaarden Svanholm lod Behrens sætte til Auktion 1781, men der blev ikke noget af Salget den Gang, først i 1787 afhændede han den til Etatsraad Abraham Schneider, som kort efter (1790) videresolgte den til den kendte Tømrermester og Hof-Arkitekt Andreas Kirkerup. Behrens' nye Hovedbygning var meget anseelig, 15 Fag ud til Kongevejen, grundmuret til alle Sider og teglhængt, een Etage indeholdende 6 Værelser og Køkken, men med Kvist over flere Fag; ovenpaa var der Sal og alle Rummene var smagfuldt indrettede med hollandske Døre og dobbelte engelske Vinduer, — ret en Sommerbolig for Herskaber af den fine Verden. Og rundt om denne Hovedbygning grupperede sig vidtløftige Udbygninger, dels Grundmur, dels Bindingsværk. Kirkerups Køb af Gaarden maa dog umiddelbart efter være ophævet og Svanholm atter være falden tilbage til Abraham Schneider — først da denne i Foraaret 1795 var død i Paris, lod Enken Gaarden sætte til Auktion. Den solgtes til Revisor i den kgl. Grønlandske Handel Nicolai Døllner for 7820 Rdr., og i Købet medfulgte to vægfaste Spejle med Konsoller i Stuen ud mod Kongevejen. Han beholdt den ikke længe — to Aar efter (30. Septbr. 1797) solgte han den for 7500 Rdr. med et Tilliggende af 12 Tdr. Land til den bekendte rationalistiske Teolog, Professor Claus Frees Horneman.

Horneman, der var meget interesseret i Havebrug og Landvæsen, boede der Resten af sit Liv. Ganske vist decimeredes Arealet ved Udstykning i denne stærkt efterstræbte Egn, hvor Hovedstaden var begyndt at strække sine Fangarme ud, saa der ved hans Død i 1830 kun var godt 2 Tdr. Land tilbage af det

Gl. Kongevejs Omgivelser mellem St. Jørgens Sø og Værnedamsvejen. Et af P. M. Balle 1756 tegnet Kort, som viser Beliggenheden af Oberkampfs Kapunstopperi, Farvervænget m. m.

oprindelige Tilliggende, men den store Have var opretholdt med en vedliggende ubebygget Plads. Ved Skiftet 1832 — hans Hustru var død forinden — tilfaldt det der var tilbage af Gaarden Svanholm Boet efter den nylig afdøde Byfoged i Storeheddinge Benjamin Horneman, hvis Enke overlod den 1833 til Ritmester Jens Brøchner Horneman for 4000 Rdr. En københavnsk Hyrekusk var derefter Ejer af Svanholm fra 1836, i 1840 overtoges den af et Aktieselskab, der en Række Aar drev Maskinhørspinderi paa den gamle Farverplantage. I 1850 sattes Svanholm til Auktion og købtes (1851) af Vekselmægler I. W. Heyman, der her lod anlægge et betydeligt Bryggeri, som han ejede til sin Død. I Forbindelse hermed aabnedes Pinsedag 1854 en „Ølhalle“, den første i København og Omegn. Resten af Svanholm afhændede han 1853 til den foretagsomme Maskinfabrikant P. Andersen, der ogsaa udnyttede det gamle Svanholm til industrielt Brug. Han indrettede her et Jernstøberi, der snart efter udvidedes betydeligt og i Treserne beskæftigede 100 Arbejdere, og for yderligere at benytte sin Dampkraft anlagde han en Dampmølle. Af mere almindelig Betydning var det, at den initiativrige Jernstøber her anlagde det første Vandværk paa Frederiksberg; foreløbig var det kun til Forsyning af den hastigt voksende Bebyggelse paa Farvervængets gamle Grund, men senere opførte han andetsteds i Kommunen et betydeligt større Vandværk, som først ved Slutningen af det nittende Aarhundrede overtoges af det offentlige.

IV. FORHAABNINGSHOLM OG VILHELMINESLYST

Forhaabningsholm.

Vest for Farverplantage, eller senere Gaarden Svanholm, laa Forhaabningsholm, i sin første Oprindelse med et udstrakt Tilliggende, en af Landdistriktets største Gaarde. Den var opstaaet ved Udlodningen 1765, da Peter Anthon Jager ved Auktionen 30. Marts overtog de otte første og ubetinget bedst beliggende Lodder af det hele udbudte Areal (sml. Kortet I, 215). De indtog

hele Omraadet mellem Gamle Kongevej, Falkoneralleen, Rolighedsvej og Inspektør Schiøtts Ejendom, afgrænset i Øst af Farvervænget, Vodrofgaard og Ladegaarden. Jager fik kgl. Skøde 18. Aug. 1767 og lod Ejendommen indrette som Lyst- og Avlsgaard, opførte Bygninger og forsynede Gaarden med Besætning, men kun for to Aar efter (ved Købekontrakt af 18. Juli 1769) at afhænde den hele nyskabte Ejendom til Henning Frederik Bargum. Muligvis har Bargum selv været Bagmand ved Loddernes Indkøb og forsynet Jager med Penge til Gaardens Opførelse.

Han var i hvert Fald en snu og haardkøgt Forretningsmand, men alligevel en af Tidens store. Hans væsentlige Indsats, den der bragte ham bedst Udbytte, men ogsaa afstedkom hans Fallit og skabte ham et herostratisk Ry i Eftertiden, var Oprettelsen af „Det danske Guineiske Kompagni“, der vel sikrede ham og Selskabets Interessenter Koncession paa Guineakystens danske Forter, men samtidig — og det var det vigtigste — en Oktroj paa Slavehandel (1765). Det blev et decideret Slavehandels-Societet. Selskabets tre Skibe sendtes til Guldkysten for at købe Guld og Elefanttænder, men navnlig Slaver, der afhændedes i Dansk Vestindien, hvor man tog Raasukker ind som Returladning. Foretagendet blev ganske aabenlyst støttet af Regeringen ved at den frafaldt Indførselstold paa Slaver, og det gav Bargum store Penge i de første Aar, men snart sløjede Forretningen af, og i 1771 maatte han pantsætte Forhaabningsholm til Assurance-Kompagniet i Amsterdam for 48000 Gylden — 12 Aktier à 4000 Gl. som han selv participerede for i Kompagniet — en betydelig Formue i Datidens Pengeværdi. Han vilde da ogsaa gerne give det Udseende af, at denne hans „fri Ejendomsgaard“ var et helt Herresæde.

Det var det nu ikke, men den nylig opbygte Lystgaard var ellers en pæn Ejendom. Det værdifuldeste var Jorderne, der som sagt var meget udstrakte og havde en god Beliggenhed, medens Bygningerne var mindre anselige. Hovedbygningen, der vendte ud mod Kongevejen, laa noget tilbage paa Grunden, var 21 Fag lang og 8 Fag dyb, Mur og Bindingsværk med Tegltag, men kun med herskabeligt indrettede Værelser i den østre Ende: en Stue

og to Kamre med Brystpanel og betrukne perlefarvede Tapetserier, indrettet til Sommerværelser, hvorfra der var Udgang til Haven gennem en Buegang. Ellers kun Køkken og Folkekamre og Kornloft ovenpaa. I den øvrige Del af Hovedbygningen var der Stald til 24 Heste, Tærskelo og Lade. I en anden Bygning med Façade mod Øst, nogle Fag længere end Hovedbygningen men af samme Dybde, var der Stald til 60 Køer, Folkekamre etc., og desuden var der flere mindre Huse paa Grunden, Faaresti, Svinehus og Vognremise. Op til Gaarden førte en lang Alle (den nuværende Forhaabningsholms Alle), og Haven, der paa et Stykke var hegnet af Aaen fra Ladegaarden, var indrettet med Lystkvarterer, stor Frugthave og Asparges-Land, og midt i Haven et grønmalet Lysthus, indvendig perlefarvet, med engelske Vinduer og Udsigt til alle Sider.

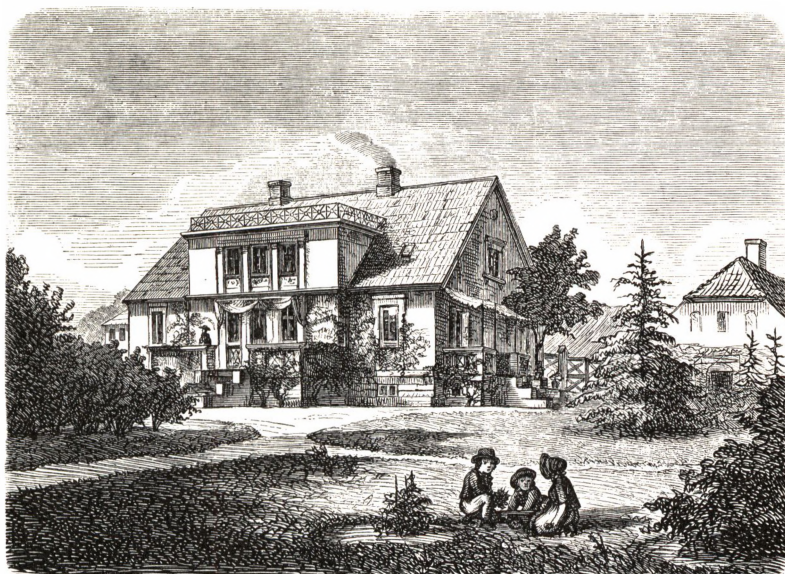
Ellers var der lagt op til stort Landbrug paa det udstrakte Areal. De otte Lodder var inddelt i seks Marker, hvoraf de tre var i Drift og tilsammen kaldtes Vestermark (i en af dem, Mellemvangen, var en Fiskepark), medens de tre andre, Nørre-, Øster- og Søndermark, var udlagt til Græsning, alt opdelt i Kobler og Skifter. Besætningen var efter de lokale Forhold betydelig: 60 Malkekøer og en Tyr, 24 Heste og 4 Føl, 20 Faar, 36 Lam og 3 Grise-Søer med 67 unge Grise. Det mærkeligste var dog Folkeholdet, der i hvert Fald for en Del bestod af Neger-slaver, en billig Arbejds-kraft som Stedets Herre saa at sige havde paa Lager. Allerede i Eftersommeren 1769 tog imidlertid en af dem Flugten, fristet af den nære Hovedstads Tillokkelser, og han efterlystes i Adresseavisen som en bortløben Hund; han skildres som „en Morian, af mandig Størrelse og Alder, med en Del Ridser i Ansigtet, som nylig havde haft Børnekopper“, og han skulde af den ærlige Finder anholdes og afleveres paa Forhaabningsholm — men om han nogensinde kom til Stede, melder Historien intet om.

I 1775 gik imidlertid Slave-Societetet fallit, og Bargum havde allerede Aaret før maattet flygte for sine Kreditorer. Og det var ikke helt fair Gæld altsammen — bl. a. havde Saint-Germain betroet ham det meste af sin betydelige Pension, som han havde sat overstyr. I Oktbr. 1774, da Bargum opholdt sig i Berlin, slut-

tede han Kontrakt med Carl Ording om Forpagtningen af Forhaabningsholm for Tiden fra Septbr. 1774 til 1. Maj 1779, og det var overordentlig lempelige Vilkaar han overlod ham Gaarden paa — Ording skulde kun betale Afgiften til Kongen i Hø og Penge samt Assurancepræmien. De tre Negre der endnu var paa Gaarden fik han overladt i Forpagtningstiden mod at underholde dem med Føde og Klæder, men skulde nogen af dem dø, var han uden Ansvar — han skulde altsaa ikke erstatte dem. Rimeligvis var den hele Forpagtningshistorie blot en Kamouflage over for Kreditorerne, saa Bargum stadig kunde staa som Herre til Forhaabningsholm, og Gaarden undgaa at blive sat til Auktion.

Inden Forpagtningens Udløb gik det dog galt. Allerede i Begyndelsen af 1778 averteredes Forhaabningsholm til Bortsalg ved Auktion, men først i 1779 blev det til noget. Ved fjerde og sidste Auktion (26. Marts) blev Bargums Gaard solgt for 3000 Rdr., og med disse 3000 Rdr. maatte Amsterdammer-Kompagniet lade sig nøje som Erstatning for dets Pantegæld i Gaarden paa 48000 Gylden. Køberen var den frederiksbergske Bager Henrik Mentz, og i Betragtning af, at Gaarden endnu var udelt og omfattede et vældigt Areal — der nu er mange Millioner værd og hører til Frederiksbergs dyreste Grundejendom — var Prisen selv den Gang ualmindelig lav, knap ti Gange Pengeafgiften til den kgl. Kasse og rent bortset fra Værdien af de 269 Læs Hø der aarlig skulde ydes af Gaarden. Kort efter solgtes alle Møbler, Løsøre og Redskaber. Henning Bargum levede nu i Wien, og saa aldrig sin fordums Besiddelse mere.

Den nye Ejer havde heller ikke noget større Held med sin Ejendom, trods det at han havde faaet den for saa billig en Penge. Han sad der knap et Aar før ogsaa han gik fallit. Kreditorerne forstod, at det ikke lod sig gøre at afhænde den samlet, men at Arealet hellere maatte bortsælges som oprindelig sket i otte Lodder, dog med noget ændret Opdeling, som man fandt mere fordelagtig. Ved de første fire Auktioner faldt ingen antagelige Bud, men ved den femte (28. April 1780) bortsolgtes de fleste af Lodderne: Nr. 3, hvoraf senere en Del overgik til Rolighed, Nr. 4, 5 og 6, der købtes af Ladiges og Berner, som delte dem mellem sig

I 1860'erne, mens Idyllen endnu prægede Gl. Kongevej, boede N. F. S. Grundtvig i dette Hus, som laa, hvor nuværende Nr. 148 er opført.

(sml. II, 138), Nr. 7 af Gartner Gercken og Nr. 8, der senere blev til Landlyst ved Falkoneralleen. Ved sjette Auktion (10. Maj) solgtes Resten: Lod Nr. 2, som efter et Par mellemliggende Ejere kom til den tidligere nævnte Værtshusholder Lars Christensen paa Vesterbro og senere for en stor Del til Vodrofgaard, og endelig Hovedparcellen, Lod Nr. 1, med Gaardens Bygninger og Have, som Arthur Howden fik Hammerslag paa for 1902 Rdr.

Arthur Howden var Købmand i Helsingør og Ejer af en Hørheglingsfabrik. Han havde aabenbart købt Forhaabningsholm enten til Fabrikanlæg, hvad der ikke for hans Vedkommende blev til noget, eller paa Spekulation. Han solgte i hvert Fald Gaarden faa Aar efter (1787) for 10000 Rdr., altsaa med en smuk Fortjeneste, til Administrator ved det kgl. Lotto Justitsraad Marcus Westermann. Gaarden havde nu et Tilliggende paa 32 Tdr. Land, selv i sin stærkt beskaarne Skikkelse en ganske respektabel Landejendom; Bygningerne var ogsaa saa rummelige og af en

saadan Art, at de tillige kunde anvendes til industriel Brug, bl. a. indrettede den engelske Væver Alexander Mitchell her, hvor der var gode Blegepladser, i 1780erne sit Strøpemanufaktur, der dog først kom rigtig til Udfoldelse efter at han 1794 havde ned-sat sig i en Ejendom ved Gentofte Sø.

Saa kom der en Tid, da Forhaabningsholm skiftede Ejer næsten Aar til Aar, og samtidig blev Gaarden mindre og mindre. Westermann tilskødede Hof- og Stadsretsprokurator Andr. Chr. Palle Gaarden 1795, denne overlod den 1797 til Hartvig Frisch, som atter 1798 solgte den til Agent Joh. Jac. Frølich, men tog, som ovenfor fortalt, næsten Halvdelen af Jorderne med sig til Vodrofgaard — der var nu kun 19 Tdr. Land tilbage. Efter Frølich fulgte Kaptajn Philip Bryan (1798), Højesteretsadvokat Carl Hendr. Wilster (1799), Kaptajn Poul Christensen (1806), Grosse- rer Moses Seligman Trier (1811).

Forhaabningsholm var nu ved Bortsalg og Udstykning blevet et Lyststed med et lidet Vænge, tilsammen omtr. $6\frac{3}{4}$ Td. Land. Det tjente til Sommerbolig for Ejerne, og Abrahams fortæller i sine Erindringer, at han her for første Gang traf Jens Baggesen, som fra Triers Have skulde beundre J. N. Dupuis Kunstfyrværkerier paa Vesterbro; i Triers Tid havde ogsaa Klubben „Casino“ Sommerlokaler paa Gaarden. Trier beholdt Forhaabningsholm, indtil han 1826 bortskødede den til Stadsmægler Sam. Siegfr. Heckscher, som var Ejer i de følgende 16 Aar. Bygningerne beskrives nu som et Stuehus paa een Etage med Kvist og to andre grundmurede og teglhængte Bygninger. Først i 1837 afhændede han Forhaabningsholm til Kaptajn og Regimentskvartermester C. F. Bruun, der var Ejer af den smukke og velkendte Lystejen- dom til ned i 1850erne.

Vilhelmineslyst.

Det yngste af de store Lyststeder ad denne Kant var Vilhelmineslyst. Det laa umiddelbart Vest for Forhaabningsholm og var vokset ud af denne store Ejendom, der efterhaanden gav Plads for saa mange Villahaver og Huskarreer. Da Grosserer

Peter Mariboe paa Rolighed, som berettet nedenfor, maatte gøre Opbud, købte Generalløjtnant og Rigs greve Gottfried Schmettau 1817 af Forhaabningsholm Lod Nr. 3 (med noget ændrede Grænseskel i Forhold til Planen 1765), som Mariboe havde erhvervet Aaret før, og Aaret efter en mindre Parcel af Lod Nr. 4, som ogsaa Mariboe havde sikret sig. Den sidste laa ud mod Gamle Kongevej og var knap 2 Tdr. Land stor, den første laa bagved og havde et Areal paa godt 11 Tdr. Selv om der i Forvejen paa den store Grund var Bygninger og Have, byggede Greveparret sit Lyststed paa den lille Grund ud mod Kongevejen, dèr hvor nu Uraniavej ligger.

Lyststedet fik Navn efter Husets Frue Margrethe Villhelmine, f. Stemann. Schmettau døde 1823 og tre Aar efter bortskødede hun Vilhelmineslyst til Grosserer Moses Seligman Trier; i den næste Menneskealder forblev det i dennes Familie, idet Svigersønnerne Prof., Dr. med. Seligman Meyer Trier og Grosserer Seligman Levin Trier overtog det 1847.

— — —

Endnu omkring 1850 herskede Idyllen paa disse Kanter. Gamle Kongevej var saa godt som ikke bebygget — det var de store Lyststeder, der næsten helt beherskede den nordre Side, og den søndre fra Værnedamsvejen og udefter var for en stor Del grønne Marker. Men derefter vendte Bladet sig og Udstykningen tog Fart. Svanholms Jorder laa nærmest for, her var tidligt opstaaet en tæt Bebyggelse ved Schönbergsgade og Ørstedsgade — som Danmarksgade oprindelig hed, men den maatte omdøbes paa Grund af det slette Ry den efterhaanden fik. (Ørsted fik senere sin Vej længer Vest paa.) Hovedparcellen af Forhaabningsholm, dèr hvor Gaarden havde sin Plads, udstykkedes og der lagdes Stikveje fra Kongevejen op gennem Terrænet: St. Knudsvej og Lykkesholmsvej (opkaldt efter et mindre Lyststed); paa Vilhelmineslysts Jorder blev ud mod Gl. Kongevej udstykket Uraniavej og Lindevej. Af Arealerne bagved købte Inspektøren ved Ladegaarden, senere Raadmand F. C. Bülow 1852 en Del Lodder, beliggende mellem Roligheds og Vodrofgaards Jorder, ialt ca. 35 Tdr. Land. Han anlagde H. C. Ørstedsvvej og den efter

ham selv opkaldte Bülow'svej — derimellem Amalievej, Thorvaldsensvej og Fuglevangsvej m. fl. og her opstod efterhaanden en Række smukke Villakvarterer. Vesten for Vilhelmineslyst anlagde omkr. 1850 Hofbogtrykker Bianco Luno sit Lyststed, og omkring det voksede i de nærmeste Aar en Række andre op. Endelig længst ude ved Falkoneralleen havde allerede tidligt Gartner Rathzack begyndt at udstykke sine Jorder, der ligesom alle de øvrige var Lodder af Forhaabningsholm.

Saaledes havde Forholdene — fortalt i korte Træk — udviklet sig i den Menneskealder, der var gaaet siden Etatsraad H. H. Schønberg ved et heldigt Spekulationskøb i 1831 havde begyndt Udstykningen af Svanholm og indtil Midten af Treserne. Idyllen forsvandt og den ældgamle Kongevej blev efterhaanden en Hovedfærdselsaare gennem det moderne Frederiksberg, flankeret af høje Etagehuse paa begge Sider.

LANDDISTRIKTETS NORDLIGE DEL.

I. GAARDE OG LOKALITETER LANGS LADEGAARDSAAEN

Svanemosegaard.

Vi vender os nu til Landdistriktets nordlige Del, som længst inde ved Hovedstaden fortsætter ud fra Ladegaardens Vestgrænse (se Kortet I, 215). Her laa i en længst forsvunden Tid — i en Udløber af Kalvehaven, der kun paa det Sted, hvor Kristian den Fjerdes nye Ladegaard kom til at ligge, var bleven effektivt opfyldt og afvandet — den oprindelige Nyby Ladegaard, hvis nødvendigt inddæmmede Omraade fortsatte vesterud i den saakaldte „Svanehave“ eller „Svanemose“, som strakte sig helt ud til nuværende Bülowvej med talrige Broer over de mange Vandløb og Fiskedamme, der skulde drage det overflødig Vand til sig og gøre Arealet nogenlunde tjenligt til Hømark og Græsgang.

Saaledes laa dette vidststrakte Terræn hen i Aarhundreder, indtil Renovationsinspektøren i København, Niels Pedersen Schiøtt — som allerede nævnt i første Bind — i 1761, kort før Bortsalget af Hollændermarken, fik Brugsret over det. Det var nu saa misrøgtet, at det snart sagt hele Aaret stod under Vand, og da man i Februar Maaned skulde opmaale det for at fastsætte Afgiften, lod det sig overhovedet ikke gøre paa den Strækning der vendte mod Ladegaarden; den nordre Side af Arealet langs Ladegaardsvejen maalte omtr. 1140 Al., den modsatte Side langs Grøften, der lukkede for det senest til Pløjemark indtagne Stykke af Hømarken, omtr. 780 Al. Schiøtt havde imidlertid som Renovationsinspektør gode Forudsætninger for at faa noget ud af det sumpige Terræn og gøre det tjenligt til Dyrkning, da Hovedsta-

dens Mudder og Skarn her kunde tjene som et godt og givtigt Fyld. Amtmanden forstod dog, at Opfyldningen baade maatte blive langvarig og bekostelig, og gik ind for at Schiøtt maatte faa overladt Arealet paa Livstid i Stedet for de seks Aar Regiments-skriveren havde foreslaaet, eller i alt Fald saa længe indtil der blev Brug for det i Kongens Tjeneste og mod en meget lav Høafgift. Det var dog altsaa trods alt kun en midlertidig Besiddelse Schiøtt fik kgl. Bevilling paa (14. April 1761).

Snart efter knyttedes han imidlertid fastere og mere effektivt til det store Omraade han havde faaet overladt. Man forstod, at Opfyldningen og Forbedringen af det side Areal kostede betydelige Summer, navnlig i Transport, da han maatte lade de københavnske Vognmænd køre Byens Affald fra Stadens Gader inden for Voldene den lange Vej herud. Blev han nødt til at forlade sin Ejendom efter et kortere Aaremaal, maatte det blive Tab for ham eller hans Arvinger. Han fik da 1764 Arealet overdraget ikke blot for sin egen Levetid, men ogsaa for sine Efterkommere eller dem han maatte overdrage det til, og mod den samme ringe Høafgift, men stadig med Forpligtelse til at fratræde Besiddelsen, om Staten skulde faa Brug for det; først i 1766, efter at den øvrige Hømark var udloddet og man saaledes endelig havde besluttet sig til at give Slip paa Frederiksberg Slots Hovedgaardsjorder, fik han Skøde paa Jorden til fri Ejendom (30. Septbr. 1766) mod ligesom de andre Lodsejere at levere Hø og udrede en aarlig Pengeafgift, og da han under Struensee-Regimet i 1771 blev sat fra Bestillingen som Renovationsinspektør, fordi Udførselen af Byens Affald bortliciteredes, vistes der ham yderligere 1773 den Begunstigelse, at Høleverancen bortfaldt mod en Forhøjelse af Pengeafgiften, dog kun for hans egen Ejertid. Leveringen af Høet, der for ham var en Byrde, fordi Arealet først langsomt og efterhaanden kom under Kultur, var for Staten en betydningsfuld Ydelse, der opretholdtes paa alle de bortsolgte Lodder til langt ind i det nittende Aarhundrede.

Schiøtt blev derefter Kornskriver i København. Han var en driftig Mand — havde bl. a. til Hensigt at anlægge en Vandmølle paa det efterhaanden opfyldte og jævnedes Areal, men Brand- og

Vandkommissionen stillede saadanne Fordringer, at han maatte opgive det. Han var ogsaa med i den Grundspekulation paa Frederiksberg, der navnlig begyndte at florere efter Kronjordernes Bortsalg, da det viste sig, at mange af Køberne var mere eller mindre insolvente. Foruden at han i nogle Aar i 1760erne havde været Ejer af Voksblegen, det senere Mariendal, købte han 1771 Jordlodden Nr. 11 og 1774 Lod Nr. 10 ved Falkoneralleen. Paa sit oprindelig erhvervede Areal, der efterhaanden var bleven tjenligt til Opdyrkning, lod han opføre en Gaard, som han, ihukommende Stedets traditionsrige gamle Navn, kaldte *Svanemosegaard*.

Det var en stor og velbygget Lyst- og Avlsgaard. Hovedbygningen var grundmuret baade til Vejen og Gaarden, 9 Fag med muret Kælder og tre store Sale indendørs. Foruden andre Bygninger, ligesom Stuehuset alle teglhængte, var der et firkantet Lysthus, paa de tre Sider opført af Mur og Bindingsværk, paa den fjerde Side aabent ud til Haven med to store Porte for og med en liden Sal oven over. Der var to store Haver, den ene Frugthave med to Stykker Asparges-Land, den anden Køkkenhave med Fiskepark, hvori omtr. 800 Karudser. Dertil et Vænge, hvori der i 1790erne kunde høstes 150-200 Bønderlæs Hø, mange Gange mere end Afgiften, der atter skulde træde i Kraft ved Schiøtts Afhændelse af Ejendommen — og ogsaa gjorde det.

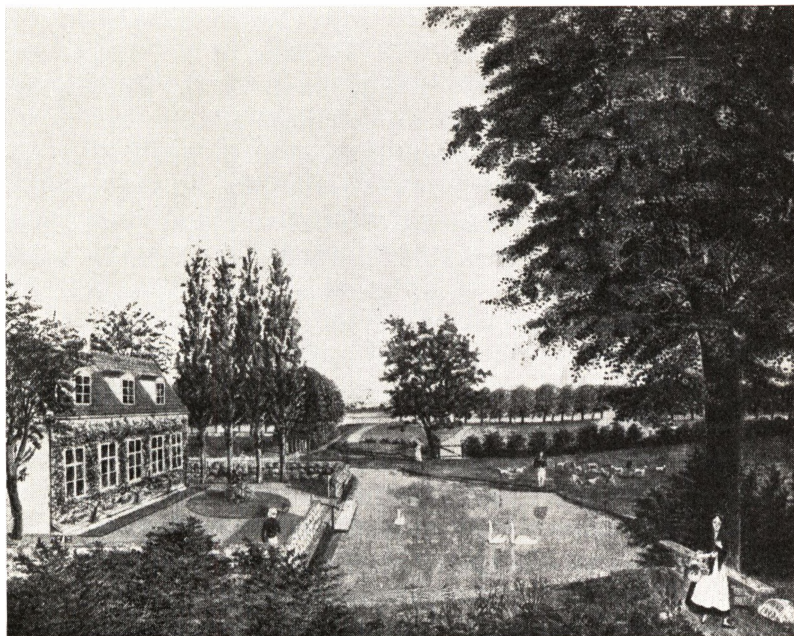
Han blev 80 Aar gammel og døde 1801. Nogle Aar forinden solgte han Svanemosegaard til Skomager Lars Ring i København (Skøde 17. Maj 1794), og der fulgte en lille Besætning paa to Heste og to Køer med foruden Gaardens Karet og en holstensk Postvogn. Schiøtt fik ikke nogen overvældende stor Løn for de mange Aars Møje det havde kostet ham at kultivere det store Areal — Købesummen var blot 6750 Rdr. Gaarden var paa det Tidspunkt forpagtet ud og et Stykke af Haven udlejet.

Skomager Ring besad Svanemosegaard i det næste kvart Aarhundrede indtil sin Død. Han slog sig paa Garveriet og indrettede en betydelig Læderfabrik paa Gaarden. Hovedbygningen synes han at have udvidet — den var omkr. Aar 1800 paa to Etager, 10 Fag lang, grundmuret til alle Sider, med gebrokkent Tag og

teglhængt, Værelserne herskabeligt udstyrede, betrukne og med engelske Vinduer og indstemte Døre, hollandske Hængsler og indstukne Laase med Messinggreb — altsaa fuldstændig som de fornemme Borgerhjem i Hovedstaden eller Lyststederne i Nordsjælland. En anden Bygning, ligeledes til Beboelse, havde Havestue med dobbelte Glasdøre med Nedgang til Haven ad en bornholmsk Stentrappe og var iøvrigt smukt udstyret. Fabrikbygningerne var mange og vidtløftige: et Garverhus med 33 Barkkar i og over Jorden, en Bygning indrettet til to Læderarbejdsstuer og Tørrestue foruden en to Etages Bygning med Barkkar forneden og Tørrestue foroven, og et fjerde Hus med Arbejdsrum og Barkkar, hvortil kom en femte Bygning indrettet til Hestemølle til at male Bark paa. Læderfabrikken alene raadede saaledes over fem Huse med ialt ca. 50 Barkkar, men dertil kom et Par særskilt beliggende Bygninger, indrettet til Bleghvidt- og Oliefabrik, ogsaa med Hestemølleværk; i den ene var der desuden „Hauge- og Springvand“ i Taget — d. v. s. Vand der var indlagt fra Peblingsøen og herfra som Trykvand førtes om i Huse og Haver. Endelig var der en Staldbygning til otte Heste og i Haven stod endnu det ejendommelige Lysthus fra Schiøtts Tid.

Det var en stor Bedrift og Ejeren havde aabenbart haft økonomiske Vanskeligheder ved at faa den i Stand. Ring havde allerede 1800 maattet optage et stort Laan (18000 Rdr. Sølv) og det sloges han med Resten af sit Liv. Det var bleven transporteret til Vinhandler og Stadskæmner Knud Sørensen i København, og i 1820, efter Garvermester Rings Død, lod han Svanemosegaard sætte til Auktion, hvorved den oprindelige, af Schiøtt opførte Gaard, som af Ring var indrettet til Fabrik, sammen med 17 Tdr. $7\frac{1}{2}$ Skpr. Land med en derpaa staaende Skov og Frugthave blev tilslaaet Forpagteren af Søkvesthusets Have paa Kristianshavn, Gartner Chr. Blum for 14510 Rdr. Sedler.

Den oprindelig opførte Gaard laa i det østlige Hjørne af Areallet over mod Ladegaarden. Men Ring har aabenbart ogsaa bygget et Lyststed, formodentlig til Udleje, i det modsatte Hjørne over mod Rolighed, og dette beholdt Kæmner Sørensen selv med

PARTI FRA SVANEMOSEGAARD
Efter et Maleri fra 1810. Øregaardsmuseet.

et Areal af 7 Tdr. $6\frac{1}{4}$ Skp. Land, dog kun for kort efter at afhænde det. Paa den Maade opstod den østlig beliggende „Store Svanemosegaard“ og det mod Vest liggende mindre Lyststed „Lille Svanemosegaard“.

Snart efter Overtagelsen af Store Svanemosegaard forsvandt Gartner Blum, han rejste bort uden senere at lade høre fra sig, og Mad. Blum sad ene paa Gaarden med et Par Lejere, bl. a. Tømrermester Fritz Aug. Dohlmann. Imidlertid blev Store Svanemosegaard efter elleve Aars Forløb sat til Auktion for resterende Skatter i Sommeren 1833 og tilfaldt for 7000 Rdr. Mad. Blums Værge, Direktøren for Fattigvæsenet i København Justitsraad P. M. Petersen, og Tømrermester Dohlmann, som begge samlet fik Skøde paa Gaarden, men 1837 overlod Justitsraad Petersen sin Halvdel til Dohlmann, der saaledes blev Eneejer. Tømrer-

mester Dohlmann, der ogsaa slog sig paa Limfabrikation, hvortil de vidtløftige Bygninger fra Rings Tid kom til god Anvendelse, beholdt Store Svanemosegaard til sin Død (1860), og her fødtes hans Datter, Malerinden Augusta Dohlmann 1847.

Lille Svanemosegaard solgte Kancelliraad Knud Sørensen umiddelbart efter Auktionen 1820 for 4100 Rdr. til Krigsassessor Andreas Valentin, der aabenbart benyttede den som Lyststed om Sommeren og om Vinteren holdt en Opsynsmand derude, indtil han 1822 videresolgte den til Gartner Ludvig Andersen fra Langeland, og han beholdt den, til en Vatfabrikør Anders Lauritzen slog sig ned paa Stedet og blev siddende der til efter 1850.

Den af Schiøtt oprindelig opfyldte og kultiverede „Svanehave“ udgør nu det store tæt bebyggede Kvarter mellem Ladegaardens tidligere Omraade, Aaboulevarden, Bülowvej, Fuglevangsvej og Rosenørns Alle (alle Ejendomme med Mtr. Nr. 18 uden Hensyn til Littreting). Allerede i Treserne begyndte Udstykningen og de første Veje blev skaaret op gennem Arealet; flere af de først anlagte har nu skiftet Navn: Jernbanevej (Udløbet af Ørstedsvej i Aaboulevarden), Sophievej (opkaldt efter Augusta Dohlmanns Moder, nu Steenwinkelsvej) og Johannevej (den østre Gren af Ingemannsvej). Sidst udstykket blev selve Store Svanemosegaard (Kvarteret langs Jacob Danefærdsvej).

Rolighed.

I Fortsættelse af Svanemosegaard vesterud har vi Rolighed, et Navn der nu er gaaet af Brug, skønt Ejendommen ligger der den Dag i Dag; kun Vejen der løber forbi har bevaret det. Roligheds Historie gaar tilbage til Kristian den Sjettes Tid — den begyndte som en til Hoffet knyttet Fabriksvirksomhed og endte som Højskole.

I 1742 henvendte Hofmarskal Reitzenstein sig til Rentekammeret for at den kgl. Sølvpop Nicolai Ahrentzen, som havde paa-taget sig Leverancen af Vokslys til Hoffet — og dem brugte man mange af i de Dage — kunde faa en Plads til at blege Vokset paa, saa Lysene kunde faa den rette hvide Farve. Han havde

som Blegeplads udset sig et Areal bag Vodrofgaard, men netop det Sted fandt man daarlig egnet til Formaalet — dels var der ingen Kørevej derud til, og skulde man anlægge en saadan, vilde den komme til at gaa over nogle af de bedste Enge i Kongens Hømark, dels var der ingen Adgang til klart rindende Vand, en Forudsætning for Voksblegningen, med mindre man vilde lægge Rendetræer fra Gravene omkring Ladegaarden, og det vilde om Sommeren være en Ulempe for den dør anlagte Stampemølle. I Stedet fik han Anvisning paa et Stykke Jord Øst for Falkonergaardens Have, og som mod Nord rakte op til Kørevejen (hvilket vil sige den sydlige Gren af Ladegaardsvejen, senere Rolighedvej) og mod Nord grænsede til Aaen, der førte Vandet fra Langvaddam til Søerne, d. v. s. Ladegaardsbaen. Her var alt det rindende Vand han havde Brug for. Det var ikke noget særlig stort Omraade, ca. 150 Al. i Længde og Bredde foruden den bagved liggende Mose. Sølvpoppen fik da (25. Juni 1742) overladt dette Jordstykke mod en ringe Høafgift, men kun i Fæste, og det blev Oprindelsen til den senere betydelige Ejendom Rolighed.

Foreløbig kaldtes den „Vox-Blegen“, og det var vistnok den første Virksomhed i sin Art herhjemme. Ahrentzen lod opføre en 27 Fag lang teglhængt Bindingsværksbygning, hvoraf de 13 Fag var indrettet til Beboelse, Resten til Voksblegeriet; desuden rejstes nogle Udbygninger til Stald og Vognremise. Ved Husene var en Frugthave med teglhængt Lysthus, og Sønden for Haven laa Blegepladsen med 17 lange Blegebænke. Ahrentzen drev dog kun Virksomheden en kort Aarrække — han traadte ud af Hoftjenesten, blev Passkriver ved Øresunds Toldkammer og maatte afhænde sin Voksbleg. I 1749 overdrog han den til Lüder Stiefken, en anset Negotiant i København.

En lille halv Snes Aar efter gik Lüder Stiefken fallit, Boet satte Voksblegen til Auktion, og den senere Generalauditør Andreas Bruun købte 1757 Fabrikken for 1575 Rdr. Han agtede at fortsætte Virksomheden ved Siden af sin Embedsgerning og tog en Medinteressent i Foretagendet; man tør ikke med Bestemthed antage, at denne Interessent var Kristian den Sjettes Hofprædikant Christopher Bluhme, men sikkert er det, at denne satte en

betydelig Prioritet i Andreas Bruuns Voksbleg. I Lüder Stiefkens Tid var der anlagt et Par ekstra Haver og indhegnet et Vænge, formodentlig indtaget af Mosen, men Aaret efter at Bruun havde erhvervet Ejendommen, udvidede han sit Omraade. saa det blev dobbelt saa stort, d. v. s. han fik hele den resterende Halvdel mellem Falkonergaarden langs Aaen til „Stenbroen“, hvilket atter vil sige den Vinkelstump af Ladegaardsvejen, der rakte op til nuværende Rolighedsvej og i vore Dage danner den nordre Ende af Bülow'svej. Han fik herpaa en kgl. Bevilling af 28. Juli 1760, og Høafgiften blev forhøjet til det dobbelte. Bruun maa have været særlig lieret med Gejstligheden, der synes at have haft Penge paa Kistebunden i de Dage, thi ogsaa i dette Tilfælde fik han en større Prioritet i sin Ejendom af en københavnsk Provsteenke.

Generalauditør Bruun synes at have fikset Gaarden op, ladet Salen i Hovedbygningens Kvist betrække, indrette en ny Have, saaledes at der nu var to, anlægge Fiskeparker i Mosen og omlægge Voksblegeriet til en Landbrugsgaard med 18 Køer. Han gav ogsaa Ejendommen nyt Navn: „Mariendal“, muligvis efter et af sine talrige Børn. Om det var hans Agt at skabe sig en Lystgaard, og han alligevel da det kom til Stykket ikke havde Raad til at holde den, eller der var kommet andet i Vejen, faar staa hen — nok er det, at allerede i Decbr. 1761 solgte han for 2200 Rdr. den nyindrettede Mariendal til sin Nabo, Renovationsinspektør Niels Schiøtt, der kun havde købt Gaarden for at drive Forretning med den og hurtig søgte at blive den kvit. I Marts 1763 solgte han den — med en Fortjeneste af 1300 Rdr. — til Chr. Luvien, der dog kun havde „laant sit Navn“ til denne Transaktion. Alligevel var det ham der fik Skøde paa Ejendommen. Den virkelige Køber var Conrad Alexander Fabritius de Tengnagel. Som en af Stadens betydeligste Storhandelsmænd har han maa-ske frygtet for at Købesummen skulde blive skruet endnu højere op, om man vidste hvem der var Liebhaber — hvis der da ikke laa andre Aarsager bag. Faa Aar efter (1768) blev Fabritius de Tengnagel Ejer af sin Moders store Lystgaard Enrum ved Vedbæk, men beholdt alligevel den tidligere Voksbleg lige til Slutningen af Aarhundredet, da han — som Traditionen beretter —

indrettede Lyststedet Alexandria (siden Miramare) for en Dame der stod hans Hjerte nær. Om der var nogen Forbindelse mellem Afhændelsen af Gaarden paa Frederiksberg og Indretningen af Alexandria, melder Historien intet.

Fabritius de Tengnagel ofrede imidlertid betydelige Summer paa Gaarden, og det rygtedes iøvrigt snart hvem den nye Ejer var. Han lod opføre en ny Hovedbygning, der — om man tør slutte af en Beskrivelse fra den følgende Ejers Tid — var udstyret med en selv for Datiden usædvanlig Pragt. Og det var Fabritius de Tengnagel der gav Stedet sit endelige og blivende Navn: *Rolighed*. Han var Besidder gennem fulde 35 Aar, men havde takket være Retsbetjentenes Nidkærhed i 1779 maattet lade sig tilskøde sin egen Lystgaard af Luvien, da den nye Hovedbygning allerede var opført. Og først i 1798 afhændede han den til Emanuel Rafn, Chef for Rentekammerets jydsk-fynske Landvæsenskontor, for en Købesum af 11000 Rdr.

Emanuel Rafn var gift med Biskop Mynsters Søster og nogle Aar efter Giftermaalet flyttede Ægteparret ud paa Rolighed. Biskoppen karakteriserer sin Svoger som en opvakt Mand, men der var „noget ustyrligt“ i hans Væsen, hvilket bevirkede at han aldrig var tilfreds med Forholdene, og sin Søster omtaler han som aandelig belastet, hvad der til sidst udartede til Sindssygdom, saa Samlivet mellem Ægtefællerne var mindre lykkeligt. Ikke desmindre skabte de et muntret Hjem paa Rolighed, et smukt Sted, syntes Mynster, hvor han havde haft mange behagelige Timer, men hvor Selskabeligheden — som han skriver — „dog for meget gik ud paa en vild Lystighed, som forstyrrede den rolige Samværen“.

Roligheds nye Ejer, der til daglig beskæftigede sig med Landvæsenet i det store, interesserede sig navnlig for Udvidelsen af Gaardens Tilliggende. Fra Tengnagels Tid laa der henimod 13 Tdr. Land til Gaarden, det samme Areal, der var overtaget efter Generalauditør Bruun og som laa Nord for den nuværende Rolighedsvej. Straks efter sin Tiltræden tilkøbte Rafn i 1799 ca. 8¹/₂ Tdr. Land Syd for Ladegaardsvejen, en Del af Jordlod Nr. 3 af Forhaabningsholm, og i 1802 et Par Parceller af Lodderne 3 og

8, ca. 20 Tdr. Land, ligeledes af Forhaabningsholm, Jord der havde tilhørt Vægter-Inspektør Herman Søderberg paa Sophienlyst, saaledes at Roligheds Tilliggende i Rafns Tid forøgedes til godt 41 Tdr. Land.

Selve Gaarden gjorde han næppe meget ved — den var ogsaa tilstrækkelig udstyret fra Tengnagels Tid. Den grundmurede Hovedbygning med Mansard og Kælder laa sikkert i Rafns Tid nogenlunde uberørt med smukke og originalt udsmykkede Rum, som f. Eks. et kinesisk Værelse, malet og møbleret paa sin Kinesisk, og et saadant Raffinement som en Badstue med alle dertil hørende Indretninger — Arrangementer der falder godt i Traad med de mærkelige Anlæg, den rige Storkøbmand siden indrettede paa Enrum. Ligeledes var de to solide grundmurede 43 Al. lange Sidebygninger, der gjorde det ud for Udhuse, snarest fra Tengnagels Tid.

I Sommeren 1803 forfremmedes Rafn til Amtmand over Buskerud Amt med Bolig i Drammen og maatte forlade Rolighed. I Maj 1804 skødede han den stærkt udvidede Ejendom til Chr. Nicolai Lautrup, Kasserer ved den almindelige Enkekasse, for den betydelige Sum af 19999 Rdr. Lautrup var Storgrundejers paa Frederiksberg — han ejede ikke blot Rolighed, ogsaa Mariendal (ved Falkoneralleen) samt Godthaab og Godthaab Ladegaard, alt aabenbart købt paa Spekulation, der nu som før havde et vidt Spillerum paa de Kanter, og allerede i 1810 afhændede han alle disse Ejendomme med vældige ubebyggede Tilliggender til Grosserer Peter Rudolph Mariboe.

Mariboe, der var Søn af Moses Levin M. og Bella Henriques og Broder til den norske Politiker og den danske Skolemand af samme Navn, udvidede yderligere Roligheds Tilliggende. Foruden de allerede til Gaarden liggende Jorder købte han 1810 særskilt af Lautrup godt 11 Tdr. Land af Forhaabningsholms tidligere Arealer og dertil 14½ Tdr. Land af de Jorder, St. Hans Hospital satte til Auktion 1811 og endelig 1816 29½ Tdr. af den tidligere nævnte Lars Christensens Jorder ved Gl. Kongevej — saaledes at Roligheds Tilliggende nu strakte sig fra Ladegaardsaaen i Nord lige til Gl. Kongevej i Syd. Men Mariboets Formue

og vidtstrakte Besiddelser var bygget paa Sand — som saa mange andre store Forretningsmænd i disse økonomisk vanskelige Tider maatte Mariboe 1817 gøre Opbud, opgive det hele og selv søge Ly for sine nærgaaende Kreditorer i Fredericia, der med sin Asylret havde givet saa mange Fallenter før ham et Fristed. For Resten skal han have været den sidste Asylltant i Fredericia, forinden dette Uvæsen blev forbudt ved Forordn. 24. Jan. 1821. Forinden havde Opbudsboet realiseret Mariboets Jordegods paa Frederiksberg. Allerede 1818 havde man solgt de 13 Tdr. Land fra, der kom til at udgøre Vilhelmineslyst, mens Rolighed med det øvrige Tilliggende, efter at der var afholdt fire Auktioner uden Resultat, i Juni 1821 blev udlagt Juvelerer Falck Wilh. Henriques — en af Mariboets Slægtninge, der havde 3. Prioritet i den store Ejendom — for 40100 Rdr. Sølv, hvorefter der tilsikredes Børnene en mindre Sum.

Da Mariboe maatte forlade sin Gaard, var Rolighed ikke blot en Ejendom med udstrakte Tilliggender, men Hovedbygningen var en af de smukkeste og mest smagfuldt indrettede i hele Landdistriktet, og forøvrigt har den saa nogenlunde beholdt sit Udseende den Dag i Dag. I det Ydre er Bygningen aabenbart i det væsentlige bevaret saaledes som den var i Fabritius de Tegnagels Tid, men allerede i 1820 var den ændret i det Indre. Det solide Hus ligger ud mod Vejen, grundmuret til alle Sider, een Etage med Mansard og Kælder, Taget dækket med sorte glaserede Tagsten. I 1820 var der en Repose-Trappe af Træ ud mod Vejen — og den er der endnu — ligeledes en lignende af Bornholmer-Sten med Jerngelænderværk mod Gaarden, begge med Dobbeldøre, hvorefter de indvendige var Glasdøre. Til Kælderen var Nedgang under Stentrappen mod Gaarden, heri Køkken moderne indrettet med „Selbmansk“ Kogeindretning med Komfur og Bagerovn. Til Stueetagen var Hovedindgangen — ligesom i Dag — ad Stentrappen mod Gaarden; Værelserne var herskabeligt udstyret: Brystpaneler, Pillepaneler mellem Vinduerne, Fodpaneler, Loftgesimser og Plafonder, Pyramideovne i 2 og 3 Etager, og i en Del af Stuerne var Væggene betrukket med Lærred i „Friser“, hvilket formentlig vil sige indrammede Felter, og belagt med

Fra det 19. Aarhundredes sidste Tid skriver sig dette Billede af Gaarden Roligheds Udbygninger. Det kgl. Bibliotek.

Papir. Storstuen med 1 Fag mod Vejen og 2 Fag mod Haven var yderligere udstyret med Licener og Stukkaturarbejde, og paa den store Pille mod Haven var paa tvende „sirede“ Trækonsoller oplagt en temmelig stor italiensk Marmorplade med en antik Sokkel af Træ, hvori var anbragt en Piedestal-Vindovn prydet med brousserede Gibs-Figurer. Ogsaa Mansard-Etagen var udstyret paa lignende Vis, og her var i Stedet for Skorsten en Koge-Indretning anbragt paa Bjælkerne. Mansarden kunde altsaa paa dette Tidspunkt lejes ud særskilt.

Udbygningerne var meget vidtløftige, et Par af dem grundmurede, de fleste Bindingsværk. Her var Forpagterbolig og Magasiner, liggende omkring en For- og Baggård med grundmuret Mellebygning, hvori Gennemkørsel. I den ca. 4 Tdr. Land store Have var der Mistbænke, i den indhegnede Park Drivhus; en Del af Haven skovbevokset, med en tilliggende Lund, tilsammen ca. 3 Tdr. Land Skov, der imidlertid allerede omkring 1850 var næsten helt borthugget.

Henriques var Ejer af Rolighed i en længere Aarrække, først

Roligheds Hovedbygning, som nu er Bolig for Landbohøjskolens Direktor.

1839 skødede han Ejendommen til Vokslysfabrikør Peter Chr. Bruun for 15000 Rdr. En Del af Tilliggendet maa aabenbart være bortsolgt, enten særskilt af Mariboets Opbudsbo eller udstykket af Henriques, men det var endnu en meget betydelig Landbrugs-ejendom. Henriques boede ikke selv paa Rolighed, Hovedbygningen var — i hvert Fald for Sommeren 1839 — lejet ud til Gros-serer og Major H. F. Prætorius. Bruun benyttede den næppe hel-ler selv, end mindre anvendte han den, skønt Fagmand, efter dens første Bestemmelse; ogsaa han var Spekulant og ejede til-lige baade Falkonergaarden og det saakaldte „Aarhus“ foruden 9 Tdr. Land af „Kirkegaardsfælleden“ paa Københavns Grund. I 1842 stillede han alle disse Ejendomme til Auktion, men kun Rolighed blev afsat (for 18000 Rdr.), medens Falkonergaarden kort efter solgtes underhaanden. Nu kom Rolighed ud i fortsat Spekulation. De følgende Ejere var d'Angleterre-Traktøren Carl Joseph Knirsch (der fik den tilslaaet paa Auktionen 1842), Mar-tin Bøttern (fra 1844), cand. theol. Jens Chr. Rasch (fra 1849) og David S. Jacobsen (fra 1855). Aaret efter afhændede denne sid-

ste Gaarden med alle dens Tilliggender til Indenrigsministeriet, som her lod opføre den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole.

Landbohøjskolen optog oprindeligt kun Arealerne Syd for Rolighedsvejen. Den opførtes 1856-58 af Arkitekt G. Bindesbøll og indviedes 24. Aug. 1858. I sin strenge, lidt tarvelige Stil gjorde den sig ikke rigtig mellem de stærkt udpyntede Villaer og Lyststeder som var vokset op i denne Egn — eller som Claudius Rosenhoff siger det: „imellem alle saadanne Sirater og Snirkler gør det jævne sjældent Virkning“. Af Roligheds oprindelige Grund mellem Aaen og Rolighedsvej afhændede man straks efter 7 Tdr. Land med selve det gamle Landsted til en paa Initiativ af Prof. L. I. Brandes nedsat Komite, der her lod opføre „Københavns Sygehjem“ efter Tegning af Arkitekt Stilling (indviet 27. Maj 1859). Imidlertid havde Landbohøjskolen realiseret en Del af sin Grund Syd for Rolighedsvej og til Gengæld 1882-85 ladet opføre et landøkonomisk Forsøgslaboratorium (Arkitekt L. P. Fenger) paa sin tilbageværende Grund Nord for Rolighedsvej (ved Hjørnet af Bülow'svej). I 1922 flyttedes Sygehjemmet til Ordrup, til Albertis gamle Ejendom „Mineslyst“, og Landbohøjskolen overtog derefter Bygningen ved Rolighedsvej og den gamle Gaard, der restaureredes og indrettedes til Direktørbolig (nu fredet i Klasse A). Paa Landbohøjskolens Terræn er opstillet Statuer af Landbrugets Foregangsmænd, bl. a. E. Tesdorpf og N. J. Fjord.

Falkonergaarden.

Det længst nedlagte kgl. Falkoneri, hvorefter Falkonergaarden har Navn, hører til Frederiksbergs ejendommeligste Kulturminde. Falkejagt er en ældgammel Idræt, allerede kendt i Middelalderen, mere Sport end egentlig Jagt, en herlig Tidkort for Adelsmænd og ædle Fruer, som til Hest fulgte Falkenes Jagt paa Harer eller Fuglevildt. Mest yndet var Jagten paa Hejrer, hvor Jæger og Vildt var nogenlunde jævnbyrdige, og hvor Jagten kunde udvikle sig til en blodig Kamp. Ligesom Hanekampe var det et afskyeligt Dyrplageri. Falkene blev afrettet ved skrappe Midler, ved Sult og Mangel paa Søvn — de unge Falkonerer, der op-

holdt sig i et Rum ved Siden af Dyrene, skulde passe paa at holde dem vaagne paa deres Pinde og sørge for, at de ikke faldt ned og kom til Skade. Naar de havde lært at adlyde og spise af Falkonerens Haand — kort sagt naar de var naaet til den ønskede Grad af Underkastelse, blev de opfødt med æggende Føde, raat Kød og Æg. Jagten foregik paa den Maade, at den ridende Falkoner havde Falken siddende paa den venstre Arm, paa en lang Læderhandske og fæstet ved en Snor viklet om den fjerde Finger. Dyret var forsynet med en Hætte, som gik langt ned over Øjnene, først naar Vildtet kom til Syne i Luften eller paa Jorden, blev den sluppet løs og Hætten trukket af, og saa før Falken efter sit Bytte ligesom en Jagthund, indtil den selv eller Falkoneren kunde gøre det af med det jagede Dyr. Jagtselskabets Damer og Herrer fik deres Chance under Falkonerernes Hjælp og Tilsyn ligesom ved et almindeligt Jagtselskab.

Danmark havde gode Betingelser for at være med i denne Idræt, netop fordi de bedste Falke kom fra Island og Norge, og efterhaanden blev det Skik og Brug, at det danske Kongehus, mere end selv at drive Falkejagt, af statslig Kurtoisi forsynede en hel Række europæiske Hoffer med Present-Falke. Dronning Sophie Amalie var imidlertid en Ynder af denne ridderlige Idræt — hun satte Pris paa al Slags lystelig Adspredelse. Da hun efter Svenskekrigen byggede sin Prinsessegaard i Hollænderbyen, sørgede hun ogsaa for Indrettelse af et Falkoneri. I 1664, samtidig med Prinsessegaardens Opførelse, blev der muret, spigret og arbejdet „ved Hendes Dronnigl. Majestæts Gaard udi Falkefængers Hus“ eller som det ogsaa kaldes „Falckenier-Haus“. Det passer godt nok med en Opgivelse fra 1769, at Falkonergaarden har bestaaet i godt hundrede Aar, ligeledes med at Hofsnedkeren i 1665 maatte forfærdige to lange Stænger til Dronningens Falkonerer til at fange Lærker med, men alligevel er det ikke helt sikkert, at Falkonerens Hus og Falkonergaarden er identiske. I Matriklens Markbog fra 1682 opføres nemlig blandt de 14 Gadehuse, der ligger til Hollænderbyen (altsaa enten i nuværende Allegade eller Bredegade) et Kongen tilhørende Falkonerhus, medens Falkonergaarden opføres særskilt med et Tilliggende af Ager og Eng. Men

det forhindrer vel ikke, at Falkonermesteren kan have haft et Hus oppe i Byen, medens Falkene og hans Svende var installeret paa Gaarden ude ved Grænsen mod København. Eller Forholdet kan være det, at det lille Falkonerhus oppe i Byen er en Forløber for den større Falkonergaard.

Omkring 1670 eksisterede i hvert Fald Falkonergaarden. I Holger Jacobæus' Rejsebog, affattet omtrent 1672-74, finder man nævnt som en Lokalitet extra portam septentrionalem — uden for Nørreport — „Jæger-Huset, fuldt af Kongens Hunde“. Det er et andet Navn for Falkonergaarden, bevaret helt ind i det attende Aarhundrede, som det tydelig fremgaar af samtidige Kort, hvor Jægerhuset findes afsat paa Falkonergaardens Plads. Hunde hørte iøvrigt ogsaa med til Falkejagten som til enhver anden Jagt. Falkonermesteren Henrich Gisbrecht nævnes 1671 i Kongens private Kammerregnskaber, men fra 1680 er Falkoneriet blevet en Etat, der lønnes af Staten. Det var nemlig Skik, at den Slags, naar det begyndte at tynges for stærkt paa den mere private kgl. Kasse, blev overført paa Statskassen — en praktisk Skik for Kongehuset. Der er nu kommet en ny Falkonermester, Wilh. Gisbrecht — Embedet er altsaa blevet i Familien — og de to „Dreng“ (Lærlinge) er ogsaa begge Gisbrecht'er. Hele Falkoneriet, der raadede over en Bestand af 20 gode Falke, kostede ca. 1000 Rdr. aarlig, inklusive Løn og Liberi, Foder, 4 Heste, Hunde, Høge samt Inventar.

Efter Gisbrecht'erne fulgte Friederich Piper som Falkonermester, og efter ham blev 1695 Morten Verbracken, aabenbart en Hollænder, sat i Spidsen for det kgl. Falkoneri; hans Personale var to Knægte og to Dreng, Bestanden af Falke og Etatens Udgifter var de samme som i 1680. Alt var imidlertid i daarlig Stand, selve Falkonergaarden faldefærdig, saa den kgl. Bygmeister, den yngste Hans Steenwinkel maatte tage Affære. Falkonermesteren og hans Folk boede i hvert Fald nu paa selve Gaarden i „det store Hus“, endvidere var der et Hus, hvori Falkene havde deres Bo, samt Stald til Hestene og et Hus til Krager og Duer. Det var altsammen Bindingsværk med murede Tavler, men tækket med Langhalm. At Bygningerne var i Forfald, fremgaar tydelig

af den Omstændighed, at Masser af Ruder var slaaet ind. Samtidig blev der slaaet en Tømmerbro over Aaen, vistnok den første Overgang til Nørrebro fra den senere Falkoneralle. Alt var dog ikke gjort med Reparationen i 1695, i 1697 fortsatte man under Steenwinkels Tilsyn.

Større Beløb var det ikke man anvendte paa den kgl. Falkonergaard — og i 1707 var det atter galt, Tagene var raadnet op og delvis blæst af, Portene for Gaarden „ganske øde og borte“, og Brøstfældigheden havde „saaledes formeret sig, at hverken Følkene eller Falkene derudi mere kan være tør eller bjerge sig“. Hvis det virkelig har været saa slemt, kan man daarlig tro, at der i disse Aar har været nogen synderlig Interesse for Falkejagten, men for at ikke det hele skulde falde ned, var Kammeret atter nødt til, næppe med større Glæde, at ofre nogle Hundrede Rdr. paa Falkonergaarden. Der var nu atter kommet en ny Falkonermester, George Olivier, som tillige var Overjæger i den kgl. Jagtetat.

Falkene kom som sagt fortrinsvis fra Island og Norge. De værdifuldeste hvide Falke kom fra Island, og herfra hentedes de ned til Skibs af de yngre Falkonerer, som medførte Proviant til Dyrene paa de maanedlange Sørejser. I Norge, hvorfra væsentlig de graa Falke (Gjerfalkene) hentedes, var Fangsten forpagtet ud. Saaledes havde Enken efter en af de tidligste Falkonerer Johan Jochims (nævnes 1682), sammen med en anden, endnu 1704 Falkejagten i Norge i Forpagtning for en aarlig Afgift af 500 Rdr. — ingenlunde en daarlig Forretning, — og efter dem overgik vistnok Forpagtningen til George Olivier. Han hævdede, at norske Falke havde man navnlig Brug for, om man vilde sætte Falkejagten i god Stand, eftersom „de flyver hastigere og angriber dristigere“ end de andre. De hvide islandske Falke gjorde sig imidlertid bedre som Present-Falke.

Olivier var Falkonermester i Krigens og Pestens Tid, og under Pesten maatte han — som ovenfor fortalt — en lille Tid overlade Falkonergaarden til syge Soldater og selv flytte med sine Falke til Jægersborg, Jagtetatens Hovedkvarter. Han døde 1717, og Overjægermesteren, hvorunder Falkoneriet sorterede, søgte i Udlandet at faa en duelig Falkonermester, bl. a. ved det kej-

serlige Hof, men der stilledes overalt større Lønfordringer, end vore hjemlige Forhold kunde overkomme. Man maatte da nøjes med en Mand, der allerede havde Foden inden for Etaten, Falkoneren Vilhelm Verhouen, men han døde snart efter, og i 1722 tiltraadte Henrik Verhaghen som Falkonermester, og han sad i mange Aar — først i 1756 overtog hans Stedsøn Jacob Verhuven Embedet. De var meget vindskibelige Mænd, der handlede og vandledede med frederiksbergske Ejendomme, dog kun med det Resultat, at Verhuven var Fallitten nær ved sin Død 1784. De to følgende var den tidligere omtalte Frederik Petersen († 1795), Henrik Verhuven († 1805), og endelig som den sidste Falkonermester Peder Krog, hvis Fata som Eksempel paa en Falkoners omskiftelige Liv berettes nedenfor. Iøvrigt ansattes i 1783 en Over-Falkonermester C. L. Bosc de la Calmette, en Hofmand hvis Hverv fornemmelig var Fordelingen af Present-Falkene til de udenlandske Hoffer, altsaa noget af en Sinecure, der imidlertid gav ham en smuk Gage; i 1798, da Falkoneriet gik mod sin Undergang, overtog han det langt fordelagtigere Embede som Over-ceremonimester.

Falkongergaarden synes at være ombygget i Henrik Verhaghens Tid eller kort forinden (1720erne), men der lappedes bestandig paa den. Udsat som den laa paa aaben Mark, tog Vind og Vejr maaske særlig slemme paa den, men noget ordentlig ofredes der heller ikke paa den. Partikulærkammeret og Rentekammeret var lige uvillige til at vedkende sig Falkongergaarden, naar den var ved at falde ned, men da Falkoneriet nu en Gang var lagt under Rentekammeret, maatte det, skønt højst ugerne, ogsaa ud med de fattige Skillinger, der ofredes paa Gaarden. Den repareredes i 1727 og 1737, og i 1749 anvendte man hele 850 Rdr. paa den. I 1757 var det atter galt — Thurah erklærede, at det var uomgængelig nødvendigt at faa den sat i Stand, og saa blev der atter bevilget nogle Hundrede Rdr. Der synes paa det Tidspunkt kun at have været to Længer, Falkonermesterens 23 Fag lange Beboelseshus og Bygningen for Falkene paa 14 Fag.

Tilliggendet blev derimod udvidet. Det lykkedes 1727 Verhaghen at faa indlemmet i Falkongergaardens Omraade et Stykke

Jord, der laa som Hjørnegrund mellem nuværende Falkoneralle og Rolighedsvej, og som hørte ind under de kgl. Hømarker, saaledes at Falkonergaardens Jord rakte fra Aaen op til den oprindelige gamle Kongevej, Islev-Vej. Falkonermesteren fik derved, skønt man paa det Tidspunkt nødigt gjorde Indhug i Hømarkerne, et Areal, hvor han kunde saa Havre til sine Heste. Verhaghen fortæller senere, at han blødgjorde Kongen ved at præsentere ham en hvid Lærke, han havde været saa lykkelig at indfange, men Rentekammeret føjede hertil den prosaiske Bestemmelse, at han — foruden den lille Stump Kongevej han havde lovet til Gengæld at vedligeholde — kun fik Jordstykket mod at holde hele Vejen til Frederiksberg By (d. v. s. hele Falkoneralleen) i god Stand. Fra 1743, da Vejen blev holdt for kgl. Regning, maatte han i Stedet betale en aarlig Høafgift. Falkonermesteren havde ogsaa fra gammel Tid haft Raadighed over et Areal mellem Falkonergaarden og Alleen (d. v. s. Falkoneralleen), og Jacob Verhuven havde fra 1766 betalt en mindre Høafgift af det, men da han 1769 — efter at Hømarkerne var udloddet — vilde have det til Ejendom for at bygge paa det, blev det sat til Auktion og slap ham ud af Hænderne.

Samme Falkonermester havde Spektakler med Magistraten, der 1769 vilde forbyde ham at passere Vejen over Nørrefælled, der stødte op til Aaen og Falkonergaardens Grund, og ligeledes havde der i Verhaghens Tid (1733) været Klager over, at Falkonermesteren med sine Svende og Dreng skød Fuglevildt ude paa Marken; det var den stridbare Hederider Oberkampf der havde klaget til Hofjægmesteren, og det blev ved den Lejlighed fastslaaet, at Falkonermesteren og hans Folk ikke havde Ret til at gaa videre med deres Skytteri end af og til i Nærheden af Falkonergaarden at skyde en Krage eller Strandmaage til Falkene, naar det gjordes nødigt. Det var for saa vidt mærkeligt, at der vistes Etaten saa liden Velvilje som Falkejagten aabenbart i Kristian den Sjettes Tid hørte til Hoffets faa nødtørftige Forlystelser. Et kuriøst Eksempel herpaa var, at da man i Maj 1745 var ude at øve Falkene, faldt en af Falkonersvendene Joh. Kersmacher, netop da han talte med Hofjægmester Gram, af He-

sten som Følge af et pludseligt epileptisk Tilfælde. Da man ventede, at den unge Kronprinsesse i de Dage vilde divertere sig med Falkejagt, vidste man ikke bedre end at afskedige den gamle veltjente Funktionær med fuld Løn i Pension, for at saadant ikke skulde gentage sig, naar de høje Herskaber var til Stede. Kronprinsessen var i velsignede Omstændigheder, og man kunde aldrig vide, om sligt ikke kunde give Anledning til „en stærk Alteration med videre“.

Hele Falkoneriet var en kompliceret Affære. Falkene skulde som sagt hentes fra Island eller Norge og største Delen af dem blev atter fordelt som Presenter til de europæiske Hoffer. De store Hornugler man brugte ved Falkejagten, de saakaldte Schuhu'er maatte hentes eller forskrives fra Bjergene ved Harzen eller Stolberg — de hjemlige Nat- eller Kirke-Ugler kunde ikke bruges — og Falkehuerne fik man fra Holland — heller ikke de kunde laves ordentlig herhjemme. Der var noget internationalt ved det hele.

Falkoneriet var i disse Aar i fuld Blomst, og det var ikke saa faa Falke det drejede sig om, saa det var nærmest mærkeligt, at det hele kunde gøres for saa smaa Penge. Da Frederik Petersen i 1771 som Rejsfalkoner var paa Vej hjem fra Island skrev han fra en Havn bag Kullen, at det Aar havde han 5 hvide, 3 halvhvide og 76 graa Falke ombord og endnu havde han tilbage 6 levende Stude til Proviant for sine vingede Passagerer, saa han haabede, de ikke skulde komme til at lide Nød, inden han kom hjem. Man forstaar, det var graadige Dyr der kunde sætte noget til Livs.

Af disse 84 Falke kasseredes 2 af de graa, og Kongens eget Falkoneri fik kun 1 hvid og 2 graa. Den tysk-romerske Kejser fik i Present 2 hvide og 22 graa, Kongen af Frankrig det samme Antal af begge Arter — de to Magnater maatte stilles lige — medens Kongen af Portugal maatte nøjes med 2 halvhvide og 16 graa, Landgreven af Hessen med 1 halvhvid og 7 graa, og Fyrsten af Isenburg fik kun 5 graa.

Ofte var det de yngre af Falkonerstaben („Drengene“) der fik Chancen til at bringe Present-Falkene ud, i hvert Fald til de

mindre Hoffer. I 1774 havde Drengen Jean Causade bragt Falke til Hessen-Cassel. Verhuven havde givet ham 8 Specie-Dukater med — og det var ingen ringe Sum blot for Rejsen fra Hannover til Cassel, thi fra Lybæk til Hannover var der sikret ham fri Rejse og tilmed en Karl der bar Falkene for ham. Men han vilde have noget ud af sin Udenlandsrejse — han havde været paa Komædie i Celle og dér set den detroniserede Dronning Caroline Mathilde, og havde desuden set sig om i en Del Byer paa Hjemrejsen, saa han blev nødt til at tage 20 Rdr. kurant op hos en af Jagtvæsenets Forbindelser i Hamborg, og af dette Beløb havde han kun et Par Rdr. tilbage ved Hjemkomsten. Saa det var ikke lutter venlige Velkomstord han blev modtaget med. Det var iøvrigt væsentlig de samme Hoffer der blev sendt Present-Falke til, men Antallet gik efterhaanden ned — i 1779 omfattede hele Repartitionen kun 44 graa Falke. I 1783 rejste Verhuven selv til Frankrig med Falke, men døde paa Hjemvejen 2. Febr. 1784 i Lyneborg. Der var paa det Tidspunkt 7 Mand ansat ved Falkoneriet, hvoraf 2-3 stadig var paa Rejse.

Efter Verhuvens Død søgte Overfalkonermesteren at faa Reglementet ændret og saavel Gager som Udstyr forbedret. Det aarlige Budget, som lød paa godt 1300 Rdr., vilde han have op paa det dobbelte, men Rentekammeret bremsede ham — Calmette beholdt sin Løn indtil han kunde forfremmes til Overceremoniemester, men selve Falkoneriets Budget kom efterhaanden ned paa langt mindre Summer, i 1791 var Udgifterne nede paa et Minimum. Jægeretaten blev i det hele stærkt forenklet, den saakaldte „tyske Jagt“ og „Schweiz-Jagten“ blev ophævet, og Hoffet havde heller ikke i de sidste Aar benyttet sig af „Falkejagten Fornøjelse“. Kammeret var stærkt inde paa at faa Falkejagten helt afskaffet, i hvert Fald for saa vidt angik Kongens egen Falkejagt, og man mente tillige, at der kunde foretages en Indskrænkning i Falke-Præsenterne, men det satte Departementet for de udenlandske Anliggender — Datidens Udenrigsministerium — sig imod. Den hele Reduktion blev da kun til, at der for Fremtiden kun skulde underholdes 12 Falke i Kongens Falkoneri i Stedet for det hidtil reglementerede Antal af 20, hvorved spa-

redes nogle Hundrede Rdr., medens Falkonerstaben paa 7 Mand blev formindsket; man vilde, at „Kunsten ikke aldeles skulde uddø“, dog skulde der ikke antages flere Drengene til Oplæring.

Forholdene ude i Verden havde ogsaa ændret sig i de sidste Aar, saa Kongen af Danmark fik færre Forpligtelser som Falke-Leverandør til de europæiske Magnater. Det franske Hof var forsvundet ved Revolutionen, og den tysk-romerske Kejser nedlagde sit Falkoneri. Dertil kom herhjemme den store Ildebrand i København i Juni 1795, der gjorde Landet fattigere og skabte Bolignød baade for Personer og Bedrifter. En Hofhattemager Gudman Petersen, der havde faaet sin Næringsvej ødelagt, benyttede Lejligheden til at bede Kongen om at faa Falkonergaarden til Skænk og Gave til Opførelse af en ny Hattfabrik for dermed at redde sin Familie og 24 Arbejdere fra Undergang. Da Bygningerne nu atter var meget gamle og usle, var Kammeret ikke uvillig til at overveje Sagen, men skænke Falkonergaarden bort vilde man ikke — hvis man vilde skille sig af med den, skulde den sælges, dog kun til en eller anden Fabrik, hvortil Belligenheden og den hele Lejlighed var meget gunstig. Falkoneriet kunde saa flyttes til Jægersborg eller helt nedlægges — det saa det forretningsmæssige Rentekammer helst og mente at kunne blødgøre Departementet for de udenlandske Anliggender, nu da de store Hoffer var ude af Sagaen.

Saa blev Falkonergaarden med sine 23 Fag Stuehus, sit Falkehus paa 14 Fag foruden Falkoner-Svendenes Bolig paa 12 og forskellige andre Smaabygninger stillet til Auktion i Septbr. 1795. Bygningerne var som sagt alt andet end velholdte, men der hørte over 5 Tdr. Land til, saa der var god Plads til et større Fabrik-anlæg. Imidlertid havde Naboerne til begge Sider, Fabritius de Tengnagel paa Rolighed og Justitsraad Lange paa Nørre Alleenlyst (der omtales nedenfor) gjort kraftige Indsigelser og selv været ude efter at erhverve den gamle Gaard; Resultatet blev, at der ikke faldt noget Bud, som Kammeret vilde indstille til Approbation, saa at Bortsalget blev udsat og Falkoneriet forblev, hvor det altid havde været.

Midt under det hele (25. Septbr. 1795) døde Frederik Petersen, der nu var bleven Falkonermester, og Henrik Verhuven, som var paa Rejse med Present-Falke til Portugal, blev hans Efterfølger. Med Falkeskibet fra Island indkom i 1796 26 graa Falke, af hvilke de 12 blev afgivet til det kgl. Falkoneri, medens Resten maatte underholdes til næste Aar som Present-Falke til Portugal. Falkoneriet i Hessen-Cassel var nemlig ogsaa nu bleven nedlagt — kun Portugal ytrede stadig Ønsker om at faa Falke fra Danmark. Man sparede paa Rejseudgifterne det Aar, og hele Falkonervæsenet var ved at gaa i Fisk og blive til slet ingen Ting. Alligevel — da Verhuven døde den 24. Novbr. 1805 og Lejligheden var der til at ophæve den gamle Etat, der nu kun omfattede Falkonermesteren, en Mestersvend og en anden Svend, vilde hverken Hoffet eller Departementet give op, men lod Mestersvenden Peder Krog 1806 avancere til Falkonermester, og foruden Svenden fik han tillige en Dreng, ikke mindst fordi den russiske Kejsers Overjægermester over for Gesandten i St. Petersborg havde ladet forstaa, at man gerne vilde have Falke fra Island, da man nu var ved at indrette Falkejagt der ved Hoffet. Om det blev til noget er uvist, men Portugiserkongen nød i hvert Fald til det sidste Fordel af den danske Konges Gavnildhed. Paa selve Falkongaarden havde man i Juni kun tre Falke, og ude i Byen undrede man sig over, at den døende Institution ikke fik Naadestødet.

Det skete ogsaa faa Aar efter. Længst mulig opretholdtes Honorøren med Present-Falkene, men det blev dyrere og dyrere at opretholde den lille Etat. Der maatte hvert andet eller tredje Aar fragtes Skib til Island for at hente Falke, og i 1806 kostede Fragten og Afhentningen af Dyrene ikke mindre end mellem 3 og 4000 Rdr. Siden hundredes Transporten af Krigen med England, og i Marts 1810 var de tre Falke paa Falkongaarden blevet til een — een eneste. Det krigeriske Uvejr havde nu bredt sig over hele Europa, og Departementet gik endelig med til at unddrage den portugisiske Magnat som sidste Aftager sine vanlige Presentfalke. Følgen blev, at man bestemte sig til at ophæve Etaten,

bortforpagte Falkonergaarden og sætte Betjentene paa Vartpenge med fuld Gage imod atter at træde i Funktion, om det skulde ønskes at sætte Etaten paa Fode igen. Dette bifaldt Kongen ved Resolution af 10. April 1810, der for altid satte Punktum for det gamle Falkoneri. Det ophørte at eksistere fra 1. Juli s. A. Den sidste Falkonermester Peder Krog, der opnaaede at blive 80 Aar, sad stadig paa Vartpenge og fik ogsaa jævnlig ved Nytaarstid et Gratiale. Da han gik af 1810, havde han været 28 Aar i Tjeneste ved Falkoneriet, 14 Aar som Dreng, 9 Aar som Svend og 5 Aar som Mester. Hans Tjenestetid havde været en haard Tørn, og han havde været udsat for mange dramatiske Oplevelser. Han havde gjort syv Rejser til Island for at hjembringe Falke og havde haft det Uheld at brække sit Ben; endvidere tre til Portugal, to til Tyskland og endelig en til Fes i Marokko, hvor Klimaet bevirkede, at han — som han selv siger — „gik fra Forstanden“. Under en Rejse i Decbr. 1792 over Land til Holland og derfra søværts til Portugal forliste han, og Aar 1800, da han atter skulde til Portugal med 18 Falke, blev Skibet opbragt af Englænderne og ført til Dover, hvor han maatte ligge i 11 Maaneder. Den portugisiske Minister gav ikke blot ham selv og Falkene Underhold, men ogsaa Rejsepenge, saa han under engelsk Konvoj kunde komme til Lissabon med Falkene i god Behold. Derimod vilde den danske Gesandt i London, Grev Fred. Ant. Wedel-Jarlsberg, ikke hjælpe Manden, skønt han rejste i den danske Konges Ærinde; da Englænderne havde frataget ham Pas og Kreditiv, takserede Gesandten ham til „den Slags Skurke“, som Datiden havde saa mange af — han vidste ikke bedre end at den danske Konge ikke holdt Falkoneri mere. Takket være Uniformen lykkedes det dog gennem Generalkonsulatet Peder Krog at komme til Sheerness med sine Falke. Endelig havde han ved Slutningen af sin Løbebane det Uheld 50 Mil Nordvest for Kap Finisterre paa Hjemvejen med et Hamborger-Skib „at blive røvet af tvende engelske privilegerede Sørøvere“. Saaledes gjorde den gamle Falkonermester sit Livsløb op i sit 69. Aar.

Falkonergaarden skulde altsaa foreløbig forpagtes ud — man var trods alt utilbøjelig til helt at likvidere Falkejagten, der

skulde stadig holdes en Bagdør aaben til at genindføre den, om Lejligheden kom. I Oktbr. 1810 blev Gaarden med Have og Vænge stillet til Forpagtningsauktion, enten paa tre Aar eller paa seks, og Roligheds Ejer Bogholder Lautrup fik den overdraget for tre Aar mod en blandet Penge- og Høafgift, men Aaret efter blev Forpagtningen overtaget af Roligheds nye Ejer, Grosserer Mariboe.

Der var ogsaa andre, der var ude efter den gamle Falkoner-gaard. Klædefabrikør Niels Brock Hansen havde søgt at faa den overdraget til Stampemølle og Farveri; men Vandinspektionen havde modsat sig denne Virksomhed, der vilde forurene Vandet i Ladegaardsaaen, og Brock Hansen maatte etablere sin Stampe-mølle paa Vesterbro (sml. II 161). En anden Liebhaber, Peter Chr. Bruun, der var Musikus (Flautraversist) i det kgl. Kapel og tillige Voksløbsfabrikør — altsaa et Slags Sidestykke til den oprindelige Grundlægger af Voksblegen paa det senere Rolighed — havde ligeledes søgt at faa Gaarden overdraget til sin Virksomhed (som man ingen reelle Indvendinger havde imod), men da det ikke lykkedes, fik han en Overenskomst i Stand med Mariboe, der ikke var interesseret i Bygningerne, men kun i Gaardens Vænge med den lille Skov, og Bruun fik sit Anlæg installeret i de gamle Falkonerbygninger. Men Mariboets Forpagtningstid var for kort til at kunne bekoste de Indretninger, der kunde sætte Bruun „i Stand til end mere at forædle et indenlandsk Produkt til Gavn for Landet“, og skabe sig et sikkert Levebrød, der kunde forenes med hans kgl. Tjeneste, som ved Tidernes økonomiske Besværlighed ikke gav ham Udkommet.

Bruun, der allerede gennem Kommercekollegiet havde faaet kgl. Privilegium til Anlæg af et Voksblegeri og Voksløbsfabrik (7. April 1812), bad da om at faa Forpagtningstiden udvidet til fem Aar, naar den udløb for Mariboe, som var villig til at fratræde 1. Novbr. 1813. Da Virksomheden „sigtede til Industrivæsenets Fremme“, anbefaledes den fra flere Sider, kun Rentekammeret, der saa sig forpligtet til nøje at overvaage Statskassens Tary, vilde ikke være med til at favorisere ham med

Hensyn til Afgiften, men han slap alligevel billigt og fik Gaarden i Forpagtning paa fem Aar (kgl. Resol. af 5. Oktbr. 1812) fra 1. Novbr. 1813. Men saa var der Gaardens Reparation — den var slemt forsømt, ogsaa her fik Bruun dog en Overenskomst i Stand, hvorved han overtog Reparation og Vedligeholdelse mod Fritagelse for Forpagningsafgift for et vist Tidsrum.

Allerede i 1815 mente Bruun Tidspunktet inde til at faa Falkonger gaarden overdraget som Ejendom. Det gik dog foreløbig ikke, skønt han havde Kapelchefen A. W. Hauch i Ryggen som Anbefaler; først da Kongen ved et Reskript af 24. Febr. 1816 udtrykkelig gav Ordre om at faa forestillet Sagen om Bruuns Overtagelse af Gaarden paa Vilkaar, der var fordelagtige for den kgl. Kasse, begyndte den at skride. Amtmanden mente nu ikke, det var gunstigt at sælge paa det Tidspunkt, navnlig ikke for den Pris, som Bruun bød, men foretrak et Tilbud fra Mariboe om at købe den lille Jordlod til Falkonger gaarden, eventuelt ogsaa Bygningerne, for hvad man forlangte eller saa meget som nogen anden tilbød at betale. „Det har“, skriver Mariboe, „ikke alene stedse været mit, men endog alle Gaarden Roligheds forrige Ejeres Ønske at faa Falkonger gaarden eller rettere sagt den til samme hørende liden Jordlod til Ejendom, da den danner en Skov, som foruden den Ly Rolighed nyder af samme forskønner denne Ejendom; og Gaarden Roligheds Beliggenhed er saaledes, at det i enhver Henseende vilde være en stor Behagelighed og Vinding, om Falkonger gaardens Jorder blev samme tillagt“. Han havde netop overtaget den i Forpagtning, da Kongen ikke længer holdt Falke, i Haab om at faa Forpagtningen ombyttet med Ejendomsret, og han havde kun ladet Bruun anlægge sin Fabrik dér ad interim, indtil denne kunde faa opført Bygninger paa en ham tilhørende Jordlod hinsides Aaen.

Nu gjaldt det altsaa den definitive Opgivelse af Falkoneriet, og endnu en Gang raadspurgte man det udenlandske Departement, som dog var klar over, at der nu ikke mere kunde være Tale om at sende Portugiserne Present-Falke. Baade Bruun og Mariboe fik Nej paa deres Tilbud om Køb underhaanden, skønt man dog har paa Fornemmelsen, at Bruun var Favorit. Men

alt skulde gaa rigtig til, og det besluttedes at Falkonergaarden skulde stilles til Auktion, naar Forpagtningen udløb den 1. Novbr. 1818.

Gaarden skulde sælges for en Købesum een Gang for alle og en fast aarlig Afgift i Korn og Hø, men ingen vilde yde den høje aarlige Afgift og Køberne holdt sig borte ved de første Auktioner. Bruun gjorde sig under disse Forhold alle mulige Anstrengelser for at faa Gaarden til Købs ved Underhaandsbud, men han havde stadig Konkurrenter, skønt Mariboe som Fallent nu var gledet ud. Endelig ved den sidste Auktion (Aug. 1818) blev Bruun højstbydende med 4150 Rdr. rede Sølv, hvortil foruden Skatter m. m. kom en aarlig Høafgift paa 11 Læs — den vilde Kammeret ikke frafalde. Aaret efter likvideredes den sidste Rest af det kgl. Falkoneri — et Hus i Reykjavik, der fra gammel Tid var brugt til midlertidigt Opholdssted for indfangede Falke, inden de kunde afhentes; den islandske Købmand Petræus havde Aar 1800 faaet det til Leje med Forpligtelse til atter straks at aflevere det, naar der blev Brug for det til Falkene. Nu stilledes det til Auktion og Petræus købte det for en billig Penge.

— — —

Det kgl. Falkoneris Saga var nu definitivt ude — Gaarden var blevet en Lyst- og Avlsgaard kombineret i Bruuns Tid med Fabriksvirksomhed, i Trediverne omfattede den en eenetages Hovedbygning med tre Udhuse, alt af Bindingsværk, og et Areal af 9 Tdr. Land. Lysestøberiet var stadig i Gang — det var ikke nogen særlig stor Bedrift, beskæftigede kun fire Arbejdere, men producerede dog aarlig 32000 f Talglys og 8000 f Vokslys. Kapelmusikus Bruun var imidlertid efterhaanden blevet en velstaaende Mand, ikke blot ved sin Fabriksvirksomhed, ogsaa ved heldige Ejendoms køb, saa han i 1842 kunde købe Herregaarden Stenalt i Jylland, som han nogle Aar før sin Død (1852) overlod sin Søn. Ved Købet af Stenalt afhændede han i Juni 1842 Falkonergaarden til cand. polyt. og Lysefabrikant Carl Adolph Feilberg for 4500 Rdr., og han blev boende der gennem et halvt Aarhundrede indtil sin Død i Jan. 1896. Han drev Falkonergaarden

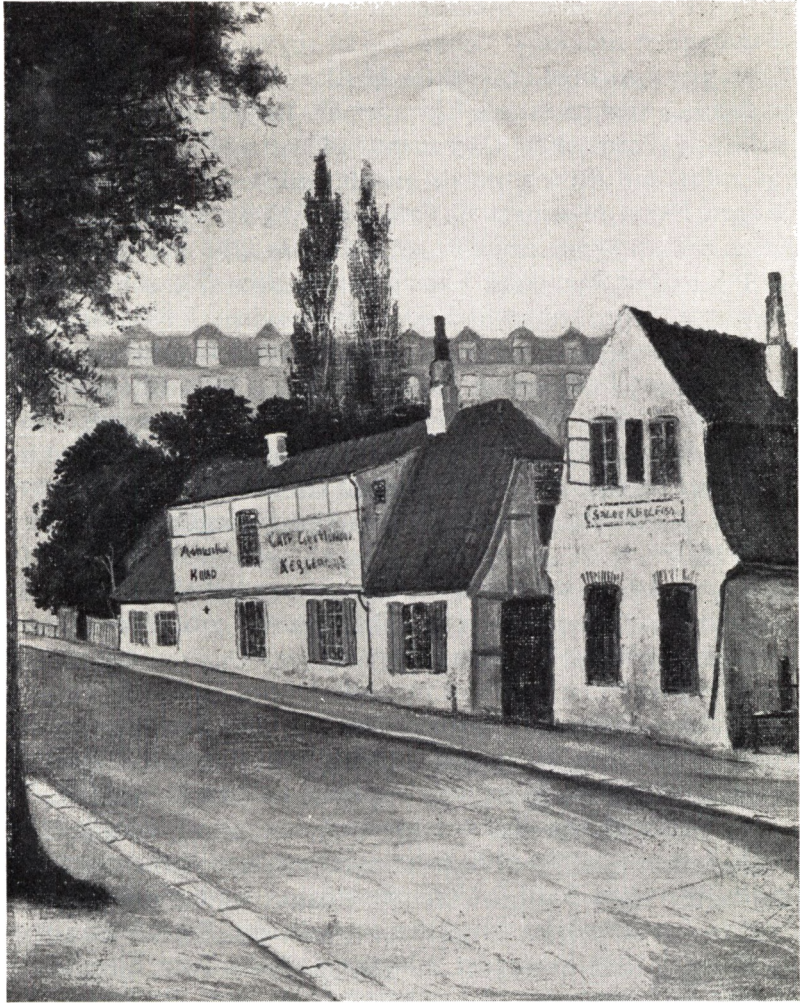
som Sæbefabrik, men udskilte omsider denne fra den gamle Gaard. Virksomheden fik Navn af „Falkonergaardens Fabrikker“, den bestaar endnu, men er flyttet bort fra Stedet og omdannet til Aktieselskab. Selve den gamle Falkonergaard indgik under et Legat, som Feilberg stiftede; det bestyres af Frederiksberg Kommune, og ifølge Fundatsen anvendes Gaarden som Bøllig for en frederiksbergsk kommunal Embedsmand.

II. LANDSTEDER OG LANDGAARDE LANGS FALKONERALLEEN

Landdistriktets Landsteder og Landgaarde langs Falkoneralleen i Perioden indtil 1858 var alle skabte ved Udlodningen 1765 og var ikke Lokaltiteter af synderlig historisk Interesse, og ingen mere kendte Personligheder er knyttet til dem. De er iøvrigt alle forsvundne og har kun sat sig Spor i Navne paa Veje og Gader. De kan derfor behandles i al Korthed.

Nørre Alleenlyst og Aahuset.

Nørre Alleenlyst havde en vis Tilknytning til Falkonergaarden. Falkonermester Verhuvén havde — som ovenfor fortalt — fra 1766 haft et Stykke Jord i Fæste, der laa mellem Alleén til Frederiksberg By (den senere Falkonerallé) og selve Falkonergaarden. Da Hømarkerne var udloddet og bortsolgt, vilde man ogsaa af med denne Stump af den tidligere kgl. Ejendom, og den blev i Sommeren 1769 sat til Auktion paa Betingelse af, at der opførtes „en skikkelig Bygning“ paa den, og mod en aarlig Høafgift. Den blev tilslaaet Knud Carlsen, som fik kgl. Skøde den 20. Februar 1770. En anden Lysthavende, der yderligere bød en aarlig Pengeafgift mod at befries for at bygge, kom ikke i Betragtning, „da Landet vinder ved en Families Etablissement paa Stedet“. Carlsen byggede derefter Lyststedet *Nørre Alleenlyst*. Der var en Vej fra Alleén over hans Jord til Falkonergaarden, og i 1773 fik

AAHUSET

Efter et Maleri fra den gamle Bygnings sidste Dage i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede.
Øregaardsmuseet.

han efter Aftale med Falkonermesteren Lov til paa visse Vilkaar at indtage et Stykke af denne Vej til sin Ejendom, derved blev Vejen kun 6 Al. bred i Stedet for 10 Al. — hvilket førte til Paatale og Retssag med en senere Ejer, der fik Medhold ved Højesteret, saaledes at Jordstykket atter maatte afgives og Bygningerne, som var opført ind derpaa, delvis maatte nedrives. I 1777-78 udbød Carlsen Nørre Alleenlyst til Salg, og 1780 fik kgl. Berider Joh. Henr. Krüger Skøde paa den, men allerede 1783 afhændedes den til Auktionsdirektør Frid. Lemvigh, som atter 1792 solgte den til Justitsraad Chr. Lange til Eskær og Skivehus. I 1813 fik Hans Wilh. Lange Lyststedet — da ogsaa kaldet Helenesminde — tilskødet af sin Fader, men solgte det atter i 1824 til sin Broder Jens Chr. Lange. Blandt de følgende Ejere var Kammerjunker Nic. v. Banner og cand. jur. E. W. R. Skeel (senere Indenrigsminister i Estrups Ministerium) samt fra 1845 Falkonergaardens Ejer C. A. Feilberg, der 1847 solgte Hovedparcellen til Kaptajn L. M. Müller.

Allerede i Justitsraad Langes Tid var den Del af Nørre Alleenlyst, der laa ud mod den senere Rolighedsvej udstykket i Smaaparceller. Sidst faldt *Aahuset*, en lang lav Bygning, der efter at Vejen var hævet og reguleret var sunket ned i Jorden og dannede den yderste Forpost af Frederiksberg ud mod Ladegaardsaaen; mange nulevende vil endnu mindes dette idyllisk beliggende gamle Traktørsted, hvis Vært populært kaldtes Aamanden. Det var P. C. Bruun paa Falkonergaarden, som af sin Svoger Hans Wilh. Lange i 1829 havde faaet overdraget en Jordstrimmel af Nørre Alleenlyst Nord for Gaardspladsen, noget mindre end en Skæppe Land med den dør staaende saakaldte „Berlinerblaa-Bygning“ og i 1842 henlagdes yderligere til den lille Ejendom et Stykke Jord, som blev til Lysthaven langs Aaen. Da Bruun s. A. solgte Falkonergaarden til Feilberg holdtes Aahuset, som det nu kaldtes, uden for Salget. Bruun havde indrettet det til Lyststed, og ved Auktionen efter hans Død solgtes det 1853 til Højesteretsadvokat og Etatsraad Peter Salicath. Senere ejedes Aahuset af Kolonibestyrer Einar Hansen, men var fra 1870erne Traktørsted. I 1904 blev det solgt til høj Bebyggelse.

Mariendal.

Lige over for Nørre Alleenlyst laa, paa den vestre Side af Falkoneralleen Mariendal. Ved Auktionen 1765 købtes Lodderne 25, 26, 27 og 28 af Mogens Nørager og hans Kompagnon Peter West, som i Fællesskab fik kgl. Skøde 22. Aug. 1768. Det var som de fleste andre af Lodskøderne udstedt i London under Kong Kristian den Syvendes store Udenlandsrejse. Den store Grund, der udgjorde hele den vestre Del af den tidligere kgl. Hømark mellem Islevvejen (der da kaldtes Grøndalsvejen, nu Godthaabsvej), Falkoneralleen og Ladegaardsaaen, delte Nørager og West saaledes imellem sig, at enhver af dem fik lige god og bekvem Jord; saa vidt man kan skønne fik West et smalt Stykke langs Grøndalsvejen samt Lodden Nr. 28, og Nørager den betydelig større Del ned mod Aaen. Den første blev efter Wests og hans Enkes Død solgt til Agent Abraham Schneider paa Godthaab, der atter i 1785 solgte Lodden langs Grøndalsvejen til Fr. Lemvigh, af hvem den blev lagt ind under Nørre Alleenlyst. Skønt den allerede ved Midten af det nittende Aarhundrede blev udlagt til Smaagrunde, blev den først fuldt udbygget under den store Lock-out i 1899.

Nøragers Del blev til Gaarden „Falkendal“, som den oprindelig kaldtes. Han bebyggede den næppe selv — den blev efter hans Død solgt af hans Enke ved offentlig Auktion 1773. Den tilsløges en Købmand og Brygger i København Peder Larsen, som indrettede den til Avlsgaard med Besætning og Inventar, og 1784 solgte den til Jacob Dahl. Han optog Navnet „Mariendal“ efter at Falkonergaardens Nabo havde skiftet Navn til „Rolighed“, og tilkøbte Jordlodden Nr. 15 af Godthaabsjorderne. I 1786 stilledes Mariendal til Auktion og solgtes til Generalkrigskommissær Jacob Chr. Aagesen, og i 1790 købte han Godthaabslodden som i Mellemtiden havde skiftet Ejer. Aagesen synes at have opbygget Gaarden, dog blot for 1794 at tilskøde den samlede Ejendom til den svenske Baron Fred. Gustaf von Stiernstedt for 18000 Rdr.; til Bygningerne hørte foruden Indbo og Møbler fire indhegnede Haver og Besætning.

Mariendal blev ved at skifte Ejere. Baron Stiernstedt var dog Besidder i otte Aar, Efterfølgerne sad der kun i kortere Tid: Moses Israel Cohen (1802—5), Møntmester Joh. Georg Madelung (1805—7). Derefter havde Mariendal nogle Aar samme Ejere som Rolighed: Chr. Lautrup (1807—10), Mariboe (1810—12), og efter ham fulgte Justitsraad Chr. Lange paa Nørre Alleenlyst, som overdrog Ejendommen til Galanterihandler Falck Wilh. Henriques, der endelig 1826 solgte Mariendal til Kancellisekretær Chr. Fred. Rønne. Der var i Trediverne et grundmuret to Etages Stuehus og 3 Bindingsværks-Stuehuse, alle teglhængte. Tilliggendet var paa godt 50 Tdr. Land.

Senere tilhørte Mariendal Jens Chr. Lange og i kortere Tidsrum C. M. Rosborg og Konsul H. P. Hansen. Omkring 1880 erhvervedes den velbeliggende og værdifulde Ejendom af Kreaturkommissær N. Josephsen, der lod den udstykke og skabte de smukke Villakvarterer i Gaderne med de kongelig græske Navne: Kong Georgs Vej, Dronning Olgas Vej og Prins Konstantins Vej. Han gjorde det ikke forgæves — han døde som velmeriteret Justitsraad og en rig Mand, der kunde lade sig selv og Hustru bisætte i deres egen Kirke, den saakaldte Mariendalskirke, opført 1907—8 af Arkitekt Thorvald Jørgensen. Fruens Smykker omsmeltedes til Kirkens hellige Kors, prydet med hendes Juveler. Kirken opførtes ved den Vej, som — efter Ægteparrets Initialer: N. J. og T. J. — fik Navnet Nitivej.

Landlyst.

Ved det søndre Hjørne af Falkoneralleen og nuværende Rolighedsvej laa den gamle Lystgaard Landlyst. Den laa der i sin oprindelige Skikkelse langt ned i Tiden, til omkring Aarhundredskiftet, men tilbagetrukkent og indeklemt mellem et højt Hjørnehus paa den ene Side og Etagehuse paa den anden. De tilhørende Jorder derimod skiftede stærkt i Tidens Løb, takket være en af de oprindelige Ejere, en Brygger og Vægter-Inspektør i København Hermann Søderberg, der bestandig gjorde Forretninger med de omliggende Jorder baade paa denne Side og hinsides

Falkoneralleen. Oprindeligt grundedes Lyststedet paa Lod Nr. 8 af Forhaabningsholm, som ved Auktionen 1780 tilsløges Vognmand Wulff Pedersen Holm for 150 Rdr., og af ham købte Hermann Søderberg 1789 for 500 Rdr. Der laa dengang 80280 Kv. Al. eller henimod 6 Tdr. Land til Lodden. I 1796 solgte Søderberg ca. Halvdelen deraf til Skorstens-Renovations-Mester Samuel Starinsky, som i 1798 af Bager Thomas Møllerup købte den ubebyggede Lod Nr. 9, der laa paa den anden, vestre Side af Falkoneralleen.

Starinsky lod sit Lyststed med de to tilliggende Lodder sætte til Auktion i Sommeren 1801 og Chr. Albr. Fabricius, Justitsraad og Kommittet, fik det tilslaaet for 4300 Rdr. Han interesserede sig stærkt for Landboreformerne, var selv Medlem af den store Landbokommission, og da han i 1804 trak sig tilbage fra sine Embeder, forsøgte han en Tid lang at praktisere sine Landbrugs-teorier paa den lille frederiksbergske Ejendom ligesom tidligere paa en Lod paa Amager. Han opgav den dog før sin Død i en høj Alder 1815, og Landlyst tilhørte derefter en Række Aar Gros-serer Rasmus Faber, der tillige ejede Lod Nr. 7 umiddelbart Syd for Landlysts oprindelige Areal, købt af Gartner Joh. Carl Gercken 1811, og yderligere tilmageskiftede han sig 1819 af Grev Werner Moltke en Jordlod paa omtrent 3 Tdr. Land, der tidligere havde hørt ind under Rolighed, saaledes at den oprindelige lille Ejendom fik en vis Afrunding. Fabers Enke solgte den 1830 til Overkrigskommissær C. Christensen, som Aaret efter afhændede den til Peter Lauritz Breinholt for 7100 Rdr. rede Sølv med Inventar og Besætning. Der laa paa det Tidspunkt 16 Tdr. Land til Ejendommen. Landlyst var senere paa adskillige Hænder, og det gamle Hus laa der som sagt langt ned i Tiden, tilsidst anvendt som Forretningsejendom. Paa en Parcel af Landlyst ud mod Rolighedsvej lod 1859 Isak Hendel Ruben anlægge et Bomulds-væveri, der siden efter en Brand 1876 udvidedes af Sønnen Bernhard Ruben til en stor Virksomhed, tillige omfattende Farveri, Appreturanstalt og Blegeri. Nu er Rubens Dampvæverier afløst af Boligkomplekset „Hostrups Have“.

Sindshvile og Rasmus Langelands Gaard.

Det senere Sindshvile, der laa paa den vestre Side af Falkoneralleen, skraas over for Landlyst, og oprindelig hed *Sophienlyst*, var efterhaanden sammenstykket af Lodderne 16, 10 og 11 samt nogle senere tilkøbte Parceller. Der handledes bravt med Jorden paa disse Kanter. Nr. 16 købtes ved Auktionen 1765 af Falkonermester Jacob Verhuven, som fik kgl. Skøde 22. Aug. 1768; samtidig købtes Nr. 10 af Peder Carstensen, der fik Skøde samme Dag. Nr. 11 erhvervedes af Kromanden i Bagsværd Niels Hanson Krag, hvis Enkes Dødsbo lod den sætte til Auktion 1771. Renovationsinspektør Schiøtt købte den. Lod Nr. 16 kom til Auktion 1772, og højstbydende blev Jørgen Møller og Poul Nygaard. Den efterfølgende Ejer var Georg Daniel Preisler, der 1788 købte den østre Halvdel af den store Lod, men atter solgte den 1790 til Lars Bodenhoff.

Siden var Sophienlyst kommen i Inspektør Søderbergs Besiddelse. Der var to Gaarde paa Arealet, og ved Søderbergs Død beboedes den ene, hvortil Lodderne 10 og 11 laa som Have, af Oberst P. Alexander von Ross og ved Dødsboets Auktion i Sommeren 1800 købte Ross hele Sophienlyst, ikke blot Lodderne 10 og 11, men tillige to andre store Parceller, som aabenbart Søderberg havde tilkøbt. Kort efter, i Novbr. 1803, sluttede Ross og Prof. Joh. Frid. Wilh. Schlegel Købekontrakt om Gaarden; Ross vedblev dog at være Ejer til Foraaret 1804, og samme Sommer købte Schlegel af Værtshusholder Peder Nielsen den østre Halvdel af Lod Nr. 16, ialt 12 Tdr. Land, som denne ejede efter Skøde af 1796 fra Hofmarskal Hauch som Værge for den umyndige Lars Bodenhoff; samme Efteraar købte han af Johanne Dybe, Møller Lars Dybes Enke, den anden, vestre Halvdel af Lod Nr. 16, som hendes Mand havde Auktionsskøde paa fra 1776. Denne Halvdel viste sig dog kun at være 8 Tdr. Land stor, men alligevel var det en meget betydelig Landejendom, Schlegel ved disse Tiløb havde skabt.

I 1810 overdrog Prof. Schlegel Gaarden Sophienlyst, som han havde givet det nye Navn *Sindshvile* — og som med Undtagelse

af et Stykke Jord, han i 1804 havde overdraget Grosserer Agier, nu i Areal indeholdt ca. 24 Tdr. Land — foruden Jordlodden Nr. 16, der nu udregnedes til 16 Tdr. Land, ialt altsaa 40 Tdr. Land, til Overretsprokurator Ulrich Nicolay Fugl. Han halverede den store Gaards Areal ved 1814 at afstaa 22 Tdr. Land af dens sydlige Del til Krigsraad og Proviantforvalter Rasmus Langeland, saaledes at Sindshvile fik en Nabogaard, der efterhaanden voksede sig større end den selv var.

Sindshvile lod Enken efter Prokurator Fugl stille til Auktion 1817, opdelt i fire Parceller, men Aaret efter blev ved en sidste Auktion den samlede Ejendom solgt til Jernstøber Thomas Weis, som beholdt den til sin Død, da Mad. Weis atter lod den stille til Auktion 1829. Højstbydende blev Kopist i Rentekammeret Søren Chr. Fohrmann med 6370 Rbd. Sølv. Der laa da $16\frac{3}{4}$ Tdr. Land til Sindshvile, og der var en to Etages til herskabelig Beboelse indrettet grundmuret Hovedbygning med Kælder og med to Udhuse, det ene grundmuret. Haven var $2\frac{1}{2}$ Tdr. Land stor.

Justitsraad Langelands Lyst- og Avlsgaard var ogsaa meget anselig, et grundmuret Stuehus med to Bindingsværks Fløje og en smuk Have paa $1\frac{1}{2}$ Td. Land, og med et Tilliggende paa ikke mindre end 50 Tdr. Land. Efter Rasmus Langelands Død 1837 solgte Boet den til Stephan Peter Nyeland.

Indtil langt ned i Tiden laa de to Gaarde dør i al Ensomhed — først i sidste Fjerdedel af det nittende Aarhundrede begyndte Udstykningen af de store Arealer.

LANDDISTRIKTETS VESTLIGE DEL

Vejen vesterud fra Falkoneralleen, den gamle Islev Kongevej, som i 1760erne kaldtes Grøndalsvejen og nu Godthaabsvej, var som nævnt i det foregaaende kun bebygget paa den nordre Side, d. v. s. den Del af Lodderne 25-28, som overtoges af Peter West. Bebyggelsen bestod langt ned i Tiden hovedsagelig af Smaasteder og naaede kun halvvejs ud til den Linje, hvor Fasanvejen siden blev skaaret igennem. Flere var Smaabeværtninger, bl. a. en med det ejendommelige Navn „Skadereden“ — den holdt Stand lige ned til det nittende Aarhundrede.

Hele den sydlige Side laa hen som Grønmark og tilhørte dels Sindshvile, dels Rasmus Langelands Avls- og Lystgaard; først ved Opførelsen af „De Classenske Boliger“ kom der Liv i Bebyggelsen paa denne Side. Det var til Gengæld et efter Datidens Forhold meget anseligt og omfattede Bygværk, bestaaende af flere temmelig lange Husrækker.

Navnlig efter Kolera-Aaret 1853 fik man Øjet op for de daarlige Boligforhold, Hovedstaden bød sin Fattigbefolkning, og paa Lægeforeningens Initiativ skabtes de første gode Arbejderboliger paa Østerfælled. Det Classenske Fideikommis tog Tanken op og forsøgte at fortsætte paa Blegdamsfælleden, men Magistraten stillede saa mange Forbehold, at man maatte se sig om efter et andet Sted. Tobaksfabrikant Emilius Nobel, der jo havde sin Fabrik i Smallegade, hvor senere Porcelænsfabrikken kom til Huse, gjorde opmærksom paa, at der paa det ydre Frederiksberg laa Masser af ubenyttet Byggeplads, og Enden paa det blev at Fideikommis'et i 1866 købte 6 Tdr. Land af Justitsraad Nyeland, der endnu var Ejer af Rasmus Langelands tidligere Avlsgaard, med Façade ud mod Godthaabsvejen lige over for „Skadereden“, og

samme Aar gik Arkitekt Fr. Vilh. Tvede i Gang med Opførelsen af de Classenske Boliger — iøvrigt til stor Fortrydelse for Frederiksberg Kommune, der her fik sit første større Arbejderklientel installeret, som i høj Grad tærede paa Kommunens Fattigkasse. Nu forsvinder de lave Classenske Boliger for en Slags moderate Skyskrabere.

Godthaab og Cathrinelyst.

Den Del af Frederiksbergs Hovmarker, der i 1765 blev stillet til Auktion og bortsolgt til fri Ejendom, var forinden blevet ind delt i 30 ulige store Lodder, tilsammen beregnet til 78 Tdr. Hartkorn (jvf. I 215 ff.). Heraf blev hele 9 Lodder, Nr. 12, 15 og 17—23, i alt omtr. 28 Tdr. Htk., købt af en enkelt Mand, Henrik Wium, for en aarlig Afgift af 349 Læs Hø og 1182 Rdr. Paa Lodderne Nr. 18 og 20 lod han opføre en Gaard, som han kaldte Godthaab. Senere købte han yderligere Nr. 29, omtr. 4 Tdr. Htk. Ligesom de andre Lodsejere havde Wium svært ved at klare Pengeafgiften, og den blev snart nedsat til 335 Rdr. aarlig. Alligevel kunde han ikke klare sig, i 1775 maatte han gøre Opbud, og Godthaab med tilhørende Jorder blev stillet til Auktion og købt af den københavnske Storkøbmand, Agent Abraham Schneider for 10250 Rdr. Schneider ejede i Forvejen Grøndal, og ved Køb af tilgrænsende Parceller (Nr. 24 og 30 samt Halvdelen af 25—28) øgede han begge Gaardes Tilliggende, saa det samlede Areal voksede til ca. 480 Tdr. Land. Under den økonomiske Krise i 1783 maatte Schneider (der nu var Etatsraad) som saa mange andre fremtrædende københavnske Forretningsmænd gøre Opbud, og hans Ejendomme paa Frederiksberg blev stillet til Auktion. For at lette Salget blev Godthaabsjorderne delt i 17 Parceller, hvoraf de 5 — Nr. 8, 10, 11, 13 og 16 — overtoges af Staten. Selve Gaarden og Lodderne Nr. 1-4 — Bygningerne laa paa Nr. 1-2 — blev i 1785 solgt til Johan Hansen, der ligeledes købte Grøndalsjorderne. Efter samtidige Beskrivelser at dømme har Godthaab været en ganske anselig og herskabelig Ejendom. Hovedbygningen, mod Nord, var grundmuret, med gebrokkent

Tegltag, i 2 Etager med Kælder og Tagetage. I en grundmuret 1-Etages Bygning mod Vest var der bl. a. Eddikebryggeri. Lade-gaarden var firelænget, med Stalde til 40 Heste og 140 Køer. Til Gaarden hørte hele 3 Haver.

Johan Hansen maatte allerede i 1787 sælge Godthaab til Re-gimentskvartermester Frederik Fugl; med i Købet fulgte foruden selve Godthaab med Lodderne Nr. 1-4 det saakaldte Havrevænge og Grøndal samt Bispeengen, i alt omtrent 21 Tdr. Htk. I 1792 solgte Fugl Ejendommen, dog med Undtagelse af Bispeengen, til en vestindisk Plantageejer, Baron Lucas de Bretton, for 52000 Rdr., der skulde erlægges i Varer (Sukker og Rom) fra Planta-gerne paa St. Croix. Da det kom til Stykket, kunde Bretton ikke overholde sine Forpligtelser, og Fugl maatte atter overtage Godt-haab i 1795, men døde samme Aar. Ejendommen blev nu delt, saaledes at Hovedbygningen med Lod Nr. 2 blev købt af Bog-holder i den almindelige Enkekasse Gert Diderik Jørgensen, me-dens Ladegaarden og Lodderne Nr. 1, 3 og 4 solgtes til Justits-raad Michael Georg Scharffenberg, Arkivar i Udenlandske De-partement. Allerede 1797 solgte Scharffenberg Godthaabs Lade-gaard til Forvalter Søren Kierulf, der atter i 1799 solgte den til den københavnske Brygger Herman Søderberg; efter dennes Død i 1800 blev Ladegaarden købt af Bogholder Jørgensen, der saaledes forenede hele Ejendommen.

Jørgensen havde i en Aarrække fast Bopæl paa Godthaab, men kom paa sine gamle Dage ud i saa store økonomiske Van-skeligheder, at han i 1808 maatte afstaa Godthaab til Chr. Nic. Lautrup, hans Efterfølger som Bogholder i Enkekassen. Lau-trup, der ogsaa ejede Rolighed og Mariendal, solgte i 1810 alle tre Ejendomme til Grosserer P. R. W. Mariboe; til Godthaab hørte da 48 Tdr. Land, omtrent 6 Tdr. Htk., og en Besætning paa 20 Heste og 60 Køer; det var altsaa stadig en ret betydelig Land-brugsejendom. Mariboe udstykkede den i flere Parceller. Hoved-parcellen, godt 1 Td. Htk., solgte han i 1812 til Claus Frederik Kuhn, der tilkøbte flere Parceller af Grøndalsjorderne, men i 1828 maatte afhænde det hele til en Kreditor, Kukkenbager C. D. Garlin. Han blev dog boende som Forpagter paa Godthaab, ind-

til kort før Garlin 1839 solgte Ejendommen til hans Søn Johan Ernst Kuhn. Til Godthaab hørte nu 27 Tdr. Land, knap 3 Tdr. Htk. J. E. Kuhn var Ejer til o. 1880. Nogle faa Aar efter blev Godthaab købt af Fondet til Oprettelse af et homøopatisk Hospital og i 1907 af Frederiksberg Kommune. Hele Tilliggendet var da forlængst blevet udparcelleret.

Grosserer Mariboe overdrog i 1812 en Parcel af Godthaabs Jorder paa 18 Tdr. Land, lidt over 2 Tdr. Htk., til sin Broder, Overretsassessor J. A. Mariboe, der kort efter solgte den lille Ejendom med Hus og Have til Agent Mads Jacobsen Tvermoes, efter hvis Hustru den fik Navnet *Cathrinelyst*. Efter Tvermoes' Død solgte Enken i 1826 Ejendommen til en Gartner Peder Hersleb Hansen. 1830-37 ejedes den af den kendte Jurist Tage Algreen Ussing, 1837-54 af Rasmus Hansen Schousboe og derefter paany i en lang Aarrække af en københavnsk Embedsmand J. G. B. Klemb, der benyttede den som Helaarsbolig. Den bar nu Navnet Stormly. Efter Etatsraad Klemps Død i 1890 ejedes Stormly af hans Arvinger, indtil den i 1906 købtes af Frederiksberg Kommune. De gamle Bygninger er forlængst afløst af høj Bebyggelse og de tilliggende Jorder udstykket.

Lykkesholm og Flintholm.

De 5 Parceller af Godthaabs Jorder, som i 1785 overtoges af Staten, blev naturligvis hurtigst muligt afhændet. Nr. 11, omtrent 25 Tdr. Land, og Nr. 13, 42 Tdr. Land, blev købt af henholdsvis Jacob Nielsen Flindt og Frands Stæhr, begge praktiske Landmænd, der paa deres Parceller opførte Gaardene Flintholm og Lykkesholm.

Frands Stæhr synes at have været en meget stridbar og ubehagelig Mand, der stadig laa i Klammeri med sine Naboer, ikke mindst med Jacob Flindt. I 1795 solgte han Lykkesholm til Sønnen Georg Johannes Stæhr og købte i Stedet Holtegaards Ladegaard i Søllerød Sogn. G. J. Stæhr solgte 1805 Lykkesholm til en københavnsk Skibsbygger Lars Jørgensen Humble, for 7000 Rdr. De oprindelige, af Frands Stæhr opførte Bygninger, der nærmest

havde Karakter af en almindelig Bondegaard, hvis Bindingsværks Hovedbygning foruden en beskeden Beboelseslejlighed rummede Stald til 7 Heste og 18 Køer, lod Humble i 1807 nedrive og erstatte med en herskabelig grundmuret Hovedbygning og rummelige grundmurede Avlsbygninger. Faa Aar efter, i 1811, solgte han den saaledes forbedrede Ejendom til Proprietær Peter Severin Müller for 57000 Rdr., altsaa med en meget betydelig Fortjeneste, der dog paa Grund af Pengenes stærkt synkende Værdi var mere tilsyneladende end virkelig. Müller forøgede Gaardens Tilliggende til 80 Tdr. Land, lidt over 8 Tdr. Htk.; men han har aabenbart forkøbt sig, thi i 1825 maatte han lade Lykkesholm sælge paa Auktion. Den nye Ejer, Major Justus Alexander Stricker, beholdt kun Gaarden til 1829, da han solgte den til Grosserer Johannes Rinck. Denne efterfulgtes i 1848 som Ejer af Sønnen Johan Jacob Rinck, hvis Enke ægtede Peter Frederik Müller, som saaledes blev Ejer i 1854. Under alt dette voksede Lykkesholms Tilliggende, bl. a. ved Køb af det saakaldte Havrevænge, til 19¹/₂ Tdr. Htk.; P. Fr. Müller ejede Lykkesholm til 1862. De følgende Ejere var Legationsraad A. P. Knudsen, fra 1866 Grosserer Alfred Bock, derefter fra 1874 Proprietær I. P. Hansen, der i 1881 solgte Lykkesholm, stadig med 19¹/₂ Tdr. Htk., til Københavns Renovationskompagni for 242000 Kr. Kort Tid efter begyndte Udstykningen af Lykkesholms Jorder til Bebyggelse. Selve Hovedbygningen staar endnu.

Den af Jacob Flindt opførte Gaard, efter ham kaldet *Flintholm*, var saare uanselig, idet den kun bestod af en Bindingsværks Hovedbygning med en lille Beboelseslejlighed og Stald til 4 Heste og 6 Køer samt af en Sidebygning med Lo og Lade. Gaardens Tilliggende var knap 25 Tdr. Land, 2¹/₂ Tdr. Htk. 1909 solgte Flindt den for 6800 Rdr. til Peder Nielsen Bloch, og i de følgende Aar skiftede den gentagne Gange Ejer til stadig stigende Priser (Gartner Svend Hansen, Grosserer P. R. W. Mariboe, Sekretær Fr. Hane, Kystbefalingsmand Knud Weybye, Vinhandler Haagen Hagen), indtil den i Dec. 1812 blev købt af Kammerherreinde Jenny Moltke for 55500 Rdr. Hun solgte den i 1825 til Ejeren af Grøndal, Kaptajn Claessen, der 1827 fik kgl. Be-

villing til at nedlægge Flintholm som Landbrugsejendom. Jor-
derne lagde han ind under Grøndal. Bygningerne lod han sætte
i Stand og solgte dem med en tilhørende Parcel paa $1\frac{1}{2}$ Td.
Land (Have og Lystskov) til Postkontrollør H. J. Grove. Jacob
Flindts Hovedbygning var da forlængst blevet afløst af et for en
Lystejendom mere passende grundmuret Beboelseshus. Som Lyst-
ejendom skiftede Flintholm ofte Ejer (1830 Instrumentmager
J. J. Fasting, 1839 Chr. Payberg, 1843 Apoteker Laur. Terpager
Hagen, 1845 Apoteker Jens Valentin Arntzen, 1846 Skibsbygmester
Lambert Bonnesen). I 1872 blev Flintholm købt af Frederiks-
berg Kommune og i den følgende Tid anvendt som Epidemihospital.
Nu er Gaarden forlængst forsvundet.

*

*

Den Rundgang, hvortil Læserne straks paa et af dette Binds
første Blade blev indbudt — en Vandring omkring til de gamle
Gaardes Pladser i den Del af det frederiksbergske Omraade, som
ligger uden for den egentlige Bykerne — er nu, dog kun for de
tre Verdenshjørners Vedkommende, omtrent ført til Ende.

Men ogsaa kun omtrent.

Programmet for denne topografisk-historiske Udflugt lød, som
det vil erindres, paa en Tur begyndende ved Frederiksbergs øst-
lige Del ind mod Hovedstaden og svingende hele Omraadet
rundt uden om Slottet og den gamle By. Sit Førerskab paa denne
Vandring maatte Forfatteren imidlertid afbryde, inden Landdi-
striktets nordvestlige Grænseskel helt var naaet. I det Manu-
skript, som Eiler Nystrøm efterlod sig ved sin Død, manglede en
Omtale af den yderste af Distriktets Gaarde, nemlig Grøndal. Om
denne Lokalitet tilføjes da her nogle Ord.

Grøndal.

Denne nu forsvundne Gaard, om hvilken i Dag kun Navne
som Grøndalsaaen og Grøndalsparken bevarer Mindet, kunde
føre sin Historie langt tilbage i Tiden — dog ikke saa langt som
til Landsbyen Solbjergs fjerne Dage. Først da den ældgamle

Bondeby var bleven jævnet med Jorden som et Offer paa Kristian den Fjerdes Ladegaards Alter, dukker Stedet op, aabenbart som det tredie i Rækken af de i et af Kongens Breve omtalte Vange- eller Vogterhuse, der i 1620'ernes første Aaringer opførtes ved det kgl. Markomraades Grænse; de to andre var det senere saa navnkundige Bakkehus og det helt forsvundne Rødhus.

Det tidligste Navn, hvorunder Stedet er kendt, er Kalthus; saavidt vides, forekommer Navnet første Gang i Sokkelunds Herreds Tingbog 1626, her omtalt som „Koldhuset“. Som Husets hinanden afløsende Beboere — som bl. a. synes at have haft det Hverv at føre Tilsyn med den nærliggende Aa-Sluse og nogle Fiskedamme — kendes i 1620'erne tre Hansen'er: Hans, Ole og Niels; derefter, i 30'erne og 40'erne, Hans Jensen Hals, hvis Efterfølger hed Knud Jørgensen, tidligere Foged paa Ladegaarden, begge nævnte som Hans og Knud Kaltmand.

Herude i den ellers ganske øde Egn var det, at Peder Kalthof, Rust- eller Tøjmaster i Kong Frederik den Tredies Tjeneste, i Aaret 1656 anlagde en Krudtmølle. Ved en netop i det Aar af Myndighederne foretagen Undersøgelse viste det sig, at den før-omtalte Sluse var ganske brøstfædig, og der blev da Tale om at fjerne den, ogsaa paa Grund af, at der var ved at blive opført en Vandmølle. Gisninger om, hvorvidt denne Mølle er identisk med Peder Kalthofs, lader sig næppe sikkert underbygge, og i det hele taget ligger Kalthofs Forhold til Kalthuset ganske i det dunkle — Eiler Nystrom har saaledes intet fundet, der tyder paa, at Huset har været i denne Mands Eje. Men Kalthof havde jo paa anden Maade Tilknytning til Frederiksberg, hvorfor hans Navn før har været nævnt paa disse Blade; det var ham, der faa Aar efter Hollænder-Periodens Begyndelse skænkede to — endnu bevarede — Malmstager til Kolonisternes første Kirke. Og i 1658, da det stod ilde til med Rigets Finanser, og Rentekammeret skyldte Kalthof Vederlag, slap man over sine Forpligtelser ved indtil videre at give ham Anvisning paa den Afgift, som Ny-Amagerne ifølge Privilegiet skulde svare til Kronen.

Den Grund, Kalthuset stod paa — ved en af Frederiksberg-Omraadets gamle Hovedveje, Vejen ud til Enghaven paa Islev

Mark, altsaa den Færdselsaare, Nutiden kender som Strækningen Rolighedsvej-Godthaabsvej — blev 1662 sammen med nogle flere Lodder af Amagerne solgt til Anders Nielsen, som var Underskriver paa Københavns Slot; han opførte her en Gaard, muligvis er det gamle Hus da blevet nedrevet, men Navnet ændres ikke. Efter denne Ejer blev et af Danmarks berømteste Navne indskrevet i Gaardens Historie, idet den (vistnok 1670) solgtes til Niels Juel, Søhelten fra Sejren i Køge Bugt. Om denne Stormands Ejerforhold til Kalthus kan der dog næppe oplyses meget ud over, hvad der foreligger i det Andragende, som Peter Klaumann, der 1681 købte Gaarden, indsendte til Kongen 1689.

Peter Klaumann, som var Materialskriver i Søetaten, tilhørte ved sin Herkomst det bedste københavnske Borgerskab — hans Moder var en født Motzfeldt og Søster til Griffenfeldts Moder og til Ole Worms Hustru. Han begyndte sin Løbebane inden for Administrationen, men blev senere stor Forretningsmand. I en Aarrække var han Forpagter af Kongens Bryghus, senere blev han Skibsreder og deltog i Grønlandsfart og Hvalfangst. Da hans to Skibe i 1709 vendte hjem fra Grønland uden Fangst, fik han et alvorligt økonomisk Knæk, saa da han Aaret efter døde, viste det sig, at hans Bo var insolvent. Den 24. Juni 1690 havde Klaumann af Kristian den Femte faaet bekræftet de gamle Skøder fra Anders Nielsens Tid (af 7. Juni 1662 og 2. April 1663) — dog bestemtes, at der herefterdags skulde svares en aarlig Afgift af Ejendommen stor 6 Rdr., et Beløb, som skulde komme Bønderne til Lettelse i deres Afgift.

Om de til Kalthus hørende Jorder gælder det, at da de var helt udskiftede af Fællesskabet, blev de ved Hollænderprivilegiets Inddragelse ikke lagt ind under Hovmarkerne.

Efter Klaumanns Død solgtes Gaarden ved Auktion 5. Marts 1711 til Barthold Hövisch for 4200 Rdr. Derefter opviser Kalthus — eller Grøndal (Grønnendal), som allerede Klaumann havde omdøbt den til — i det paafølgende Hundredaar en lang og broget Ejerliste. (Flere Navne er allerede nævnt ovenfor under Om-talen af Godthaab.) Besidderne har tidligt gjort sig en Fordel af at huse Sommergæster paa Gaarden. Betegnende i saa Henseende

er et Avertissement i „Kiøbenhavns kgl. Postrytter“ for 1. Maj 1747, hvori der — efter en lyrisk Optakt: „Da nu Marken og Træerne begynde at grønnes og blomstre“ o. s. v. — reklameres for det „commode Logement“ der er at faa paa „den bekendte gamle Klaumanns Gaard“.

Til Grøndal vil for en nyere Tids Mennesker navnlig være knyttet Mindet om den bekendte demokratiske Politiker, Bondevenne-Føreren Overretsprokurator Balthazar Christensen (1802—1882), der i Sommeren 1835 købte Ejendommen og havde sit Hjem der indtil sin Død. Han drev Grøndal som Landbrugsejendom — dog, som det var almindelig bekendt, uden at faa tilstrækkeligt Udbytte af den til at skaffe ham og hans talrige Familie (han havde i to Ægteskaber 24 Børn) lyse økonomiske Kaar. Som den Fremskridtsmand han var, var han ivrig i at eksperimentere med nye Landbrugsmetoder, og han vovede sig ind paa kostbare Forbedringer, som voldte Ebbe i Kassen. Dertil kom, at Grøndal i Balthazar Christensens Tid saa at sige maatte holde aabent Hus for mangfoldige Venner og Meningsfæller inden for de frisindede politiske Kredse.

Endnu for en Menneskealder siden eksisterede Grøndal — den laa, lige ved Aaen, paa det Sted, hvor nu Bybanen gaar under den løftede Godthaabsvej.

REGISTER

Parentes om Tallet betyder, at vedkommende Person eller Lokalitet omtales paa Siden, uden at Navnet udtrykkelig nævnes. Kvinderne opføres i Reglen under deres Slægtsnavn (Pigenavn), hvis saadant haves eller kendes. Ellers paa Fornavn i ældre Tid og paa Ægte-mandens Navn i nyere Tid. En Række Steder, hvor intet væsentligt udsiges om de paa-gældende Personer og Lokalteter er forbigaaet i Registret.

- Aaboulevarden I 13; III 14, 19, 94.
Aagesen, Jacob Chr., Generalkrigs-kommissær, III 119.
Aahuset III 100, 116, 118.
Aakjær, Jeppe, Digter, III 67.
Aalekistehuset I 56, 207.
Aarhus I 12.
Abildgaard, Nic., Maler, II 66, 68 ff., 73.
Abrahams, Nic. Chr. Levin, Prof., III 86.
Absalon, Biskop, I 17, 19.
Acherman, Margrethe, g. Bech (el. Bex) II 135.
Adelgade I 38.
Adelvej, den gemene, I 39 ff., 52, 55 f., 58 ff., 172.
Adriansen, Tønnes, II 165.
d'Agar, Jacques, I 139.
Agier, Grosserer, 123.
Ahlefeldt, Carl, I 193. — Fred., Hofmarskal, II 46.
Ahrentzen, Nicolai, kgl. Sølvpop, III 94 f.
Alberti, P. A., III 102.
Alexandria (Miramare), Lyststed, III 97.
Alleenberg II 175 f.
Allegade I 30, 68, 176; II 107, 115, 134, 162, 177 f.; III 15, 103.
Alter, Johs., Musiker, III 20 f., 23.
Alumina II 229 f.
Amager I 18, 37, 54, 66 f., 69 f., 74, 76, 81. — Ny Amager I 58, 60 ff., 66 f., 69, 71 f., 74, 78 ff., 87 f., 92, 100 ff., 114, 118; II 116, 218. — Amager Birk I 79. — Fælled III 46.
Amager Ladegaard I 38, 66; III 46.
Amagertorv II 115.
Amalienborg II 218.
Amalievej III 88.
Amicisvej I 58; II 146, 148, 162, 176.
Ammitzbøll, Laur., II 212.
Andebakkedammen I 30.
Andebakken I 128; II 34, 49, 56, 74, 76 f., 94.
Andebakkestien I 30, 121; II 205, 225.
Andejrget I 204.
Andersen, Adam, Sognefoged, II 106, 164, 166, 213. — Andreas, Smed, II 187. — Dorothea II 187. — Poull II 208 f. — P., Maskinfabrikant, III 81. — Ludvig, Gartner, III 94.
Anna Sophie, Dronning, I 161, 186.
Anna Sophie, Kurfyrstinde af Sachsen, I 96 ff., 110.
Anning-Petersen, P. C., Oberst, II 29.
Anthon, G. D., Hofbygmester, II 25.
Appel, Joh. Peter, Kattuntrykker, III 47.
Applebye, Peter, Rebslager, II 224.
Aprile, Giovanni Battista, I 157.
Arkiv, Stadens, I 33.

- Arnesen-Kall, Benedicte, Forfatterinde, II 183.
- Arntzen, Jens Valentin, Apoteker, III 129.
- Arnøje II 151.
- Assistenshus, det gamle, III 28.
- Avedøre I 29.
- Backer, Jan Cornelisen, II 186 f. — Cornelis (Crelles), II 186 f. — Tønnes II 186 f.**
- Badstuber, Poul, I 192.
- Bagerstræde I 15, 40, 60.
- Baggesen, Jens, Digter, II 80, 100; III 86.
- Bagsværd I 37.
- Bagsøen I 42.
- Bahneberg, Chr., Kancelliraad, II 226 f.
- Bakkegaard, Ny, II 100.
- Bakkehuset I 14, 36, 50, 52, 174, 202, 213; II 20, 140, 180; III 10, 12, 130.
- Bakken I 208, 210 f., 213, 217 ff.; II 105, 138, 169, 173, 220; III 11 f., 41.
- Balle, Biskop, II 124.
- Ballerup Birketing I 186; II 105.
- Balman, Henr. Joh., Løjtnant, II 193.
- Bang, P. G., Politiker, II 204; III 12. — Jacob, Landinspektør, III 12.
- Bangert, Kaptajn, III 17.
- Bangerts Bro III 17.
- Banner, Nic. v., Kammerjunker, III 118.
- Bardenfleth, Frederik Løvenørn, General, II 206.
- Bargum, Henning Fred., III 82 ff.
- Barner, Joach. Henr., Oberst, II 149.
- Bartholin, Caspar, Jurist, I 85. — Caspar, den yngre, Læge, Justitsraad, I 87; II 165.
- Basnæs II 188.
- Basse, Bertel, Dragonløjtnant, I 87; II 134 f., 139.
- Bast, Provst, II 124.
- Bauhm, Hans, Tøjmagermester, III 21.
- Bech (el. Bex), Joh., Vinhandler, II 135.
- Beck, Eduard v., Ritmester, II 228 f.
- Behrend, Israel Joachim, Stadsmægler, II 175. — Jac., Bogtrykker, II 175.
- Behrens, Joh. Wilh., III 76. — Andreas III 77. — Christopher III 77 ff. — Gotlob III 79. — Joh. Wilh. III 79 f.
- Belvedere III 38.
- Berg, Berendt Petter, I 107.
- Berg, Magnus, I 139.
- Bergau, Anna Elisabeth, II 123, 191, 194. — Daniel, Kirurg, II 191. — Christiania Florentia, g. Kinderling, II 192. — Anna Marie, g. Jahn, II 192.
- Bergendahl, Jens Sørensen, Præst, I 146, 170.
- Bergeschou, Isach, Brygger, II 196.
- Bergh, Charlotte Amalie, III 68.
- Bernadotte, Marskal, II 18.
- Berner, Joach. Henr., Oberst, I 188 f.
- Berner, Joh. Jørgen, Overlandinspektør, II 138, 140 f., 143, 226; III 84.
- Bertels Portagre I 69.
- Bielfeldt, Hans Mathias, II 202.
- Bielke, Jørgen, Statholder, I 101 f.
- Bildsø, Hans Lemming, Kaptajn, II 208.
- Bindesbøll, G., Arkitekt, III 102.
- Bispeengen I 13 f., 35, 43 f., 69, 212, 217; III 126.
- Bissen, H. V., Billedhugger, II 99. — Villh., Billedhugger, II 99.
- Bistrupgaard III 35, 40 f.
- Biørn, Andr., Agent, III 57 f.
- Blaagaard I 45, 171; II 202, 215; III 17, 24.
- Blaagaardsgade III 16 f.
- Blaataarn (ved Langebro) II 105 f.
- Blach, Christen Schaarup, Grosserer, III 72. — Blachs Enke & Co., III 73.
- Bloch, Peder Nielsen, III 128.
- Bluhme, Johs., Hofpræst, I 198; III 95.
- Blum, Chr., Gartner, III 92 f.
- Bobé, Louis, Ordenshistoriograf, II 28.
- Bock, Alfred, Grosserer, III 128.

- Bodenhoff, Lars, III 122.
 Boeck, Bianco, Kaptajn, II 227 f.
 Boeg, Niels Sommerfeldt, Landvæ-
 senskommissar, II 138.
 Boehme, Fred. Vilh., I 140.
 Bogholdergaarden III 12.
 Bolt, N. P., Konditor, II 188.
 Boltten, Henrik, Baron, III 39.
 Bonnesen, Lambert, Skibsbygmester,
 III 129.
 Bonsach, Joh. Nic., Slotsforv., II 101,
 195.
 Borgergade I 38.
 Borum, Jens Andersen, III 66.
 Borup, Lars Hansen, Traktor, II 182.
 Botanisk Have II 54.
 Bradt, David Eberhard, Kancelli-
 sekretær, II 209, 211.
 Bramsen, Svend, II 204.
 Branddam II 178.
 Brandenburger, Ernst, Teglværksejer,
 I 119 f., 127, 134 ff., 149, 158 f., 194;
 III 26.
 Brandes, L. L., Prof., III 102.
 Brandt, Conrad, Køkkeninspek., II
 139. — Enevoldt II 13.
 Braunius I 40 ff., 58 f.
 Bredagre I 69.
 Brede I 36.
 Bredgade (Dronningens), II 154.
 Bredegade, I 30, 88, 90, 127; II 107,
 111 f., 115, 200; III 12, 103.
 Bregtved II 16, 151.
 Breinholdt, Peter Lauritz, III 121.
 Bremerholm I 53.
 Brennoe, Chr., Sejlmager, III 62.
 Bretton, Lucas de, Baron, Plantage-
 ejer, III 126.
 Brilly, Bernardino, II 94.
 Brockenhuus, Joh., Lud., Hofmester,
 II 204.
 Broe, Magdalene, g. Garben, II 90.
 Bruhn, Hans Henrik, I 130.
 Bruun, Andreas, Generalauditor, II
 189; III 95 ff. — C. F., Regiments-
 kvartermester, III 86. — Hans
 Henrik, Slotsforvalter, II 143, 165 f.,
 178. — Malthé Conrad II 14. —
 Peter Chr., Fabrikant, III 100,
 113 ff., 118. — T. C., Digter, II 97.
 Bryan, Philip, Kapt., III 86.
 Bryde, Anders, I 25.
 Brüggman, Terkel, Etatsraad, III 59.
 Brøndbyerne I 98.
 Brønshøj Sogn I 12, 14, 84, 190.
 Bugge, Thomas, Professor, III 61.
 Bundgaard, Jens Christensen, II 224.
 Bundgaard, Anders, Billedhugger, II
 100.
 Busch, P. G., kgl. Aktør, II 77.
 Bussieri, la, II 94.
 Buysser, Paul, I 41.
 Bülow, Johan v., II 40. — Frederik
 Christopher, Raadmand, III 16, 48,
 87. — Frants, Generaladjutant, II
 19.
 Bülows Bro III 16.
 Bülowsvej I 32, 35, 61; III 14, 17, 48,
 88 f., 94, 96, 102.
 Byskellet I 14
 Bæltgaden I 60.
 Bøgh, Nic., II 216.
 Bøhme, Johs. Theodorus, Stadsmæg-
 ler, II 224.
 Børgesen, Niels, Brygger, II 188.
 Bøttern, Martin, III 100.
 Böttger, Peter Chr., Klædekræmmer,
 II 169 f.
 Calmette, C. L. Bosc de la, Overfalko-
 nermester, III 106, 109.
 Camrath, Frid., II 182.
 Carbonetti, Domenico, I 157. — Pietro
 I 157.
 Cardes, Lorenz, I 107, 110 f.
 Carl, Prins, I 145; III 24.
 Carl Gustav, I 72; III 48.
 Carl af Pfaltz, Kurprins, I 98.
 Carlsen, Carl Chr., Traktor, II 175. —
 Knud III 116, 118.
 Caroline, Prinsesse, II 19, 82, 87 ff.
 Caroline Mathilde, Dronning, II 11 f.,
 III 109.
 Carstensen, Peder, Køkkeninspektør,
 III 26. — Peder, III 122.
 Castrum Hafnense I 18.

- Cathcart, General, II 128.
 Cathrinelyst III 125, 127.
 Causade, Jean, III 109.
 Charlotte, Prinsesse, II 19.
 Charlotte Amalie, Dronning, (I 111); II 149.
 Charlotte-Amélie de la Trémoille, Prinsesse af Taranto, I 99.
 Charlottenlund Skov og Slot, I 134, II 86, 115.
 Christensen, Balthazar, Overretsprøkurator, III 132. — C., Overkrigskommissær, III 121. — Christen II 191. — Lars, Værtshusholder, III 85, 98. — Niels, Smed, II 188. — Poul, Kapt., III 86.
 Christians Plejehus III 37.
 Christiansen, Andreas, II 193.
 Christian III, I 27.
 Christophersen, Lars (Laurs), Gæstgiver, I 189, 196; II 146, 149, 159 f., 164, 193.
 Claessen, Kaptajn, III 128.
 Clammerijs Agre I 69.
 Classenske Boliger III 124 f.
 Clausholm I 162.
 Coffre, Benoît, Maler, I 139, 157; II 26.
 Cohen, Moses Israel, III 120.
 Collin, Jonas Baltzersen, Lotteriinspektør, II 152 ff. — Niels II 154, 156. — Ingeborg f. Bolten II 156.
 Collin-Dannebergske Klædefabrik, I 184; II 120, 123, 149.
 Coninck, Fred. de, Agent, († 1811), II 39, 53.
 Coningh, Jacob, I 140.
 Conradi, Johan Chr., Bygningsinspektør, II 140.
 Constantia, Lyststed, II 173.
 Cornelsen, Jan, I 68.
 Cruuse, Niels, Præst, II 129.
- Dahl, Jacob, III 119.
 Dahlberg, Erik, I 50.
 Dajon, Nic., Billedhugger, II 67, 70.
 Dam, Werner, I 172, 189; III 74 f. — Hans II 197.
 Damhuset I 42, 59, 207.
- Dambussø I 14, 42 f., 55, 174.
 Danasvej III 66.
 Danmarksvej III 87.
 Danmarkskronike I 27.
 Dannenberg (el. Danneberg), Joh., Fabrikør, I 189; II 141, 147, 149-154, 160; III 36. — Hans II 141, 151 f. — Joh. Chr. 149, 151 f.
 Danneskjold-Samsøe, Chr., Greve, I 188 f.; II 149. — Fred., Greve, III 56.
 Dauw, Johan, I 146.
 David, Joseph Nathan, Grosserer, II 211.
 Davidsen, Jacob, I 171.
 Diakonissestiftelsen II 228.
 Diderichsøn, Bendix, I 146; II 101.
 Didicé, Carl Chr., Traktør, II 185.
 Dieussart, Bygmester, I 133, 193.
 Dirichsøn, Thomas, I 100.
 Dixen, Jørgen, Kaptajn, II 209.
 Dems, Fred., II 197.
 Dohlmann, Augusta, Malerinde, III 94. — Fritz Aug., Tømrermester, III 93 f.
 Dose, Ulrik, I 135 f.
 Drachmann, Holger, Digter, II 198, 200. (Jfr. Nielsen, Amanda). — Drachmanns Kro II 199.
 Dreesen, Daniel Detlef, Generalauditor, III 69 f., 72.
 Drevon, J. F. H. de, Oberst, II 39.
 Dronninggaard (Næset, Næsseslottet), I 92 ff., 106; II 40, 53, 78.
 Dronning Olgasvej III 120.
 Dupuis, J. N., III 86.
 Dusart, Bygmester, I 192 ff.
 Dybe, Lars, Møller, III 122. — Johanne III 122.
 Dyssing, Joh., II 193. — Joh. Chr., Slagter, II 195.
 Dyveke I 27.
 Dollner, Nicolai, Revisor, III 80.
- Ebbesensvej, Niels, III 66.
 Eckersberg, C. V., Maler, II 122.
 Edisonvej (tidl. Enighedsvej) II 139, 146, 148.

- Egede, Christiane, f. Thestrup, II 208.
— Poul, Biskop, II 208; III 80.
- Egedes Lyststed II 206.
- Eggers, Chr. Ulr. Dittl., Baron, II 192, 194.
- Eggertsen, Chr., I 86, 103 f., 189.
- Ehbisch, Fred., I 168.
- Eigtved, Nic., Hofbygmester, I 170.
- Elisabeth Augusta I 85.
- Emdrup By I 33.
- Engel, Sam. Frid., Slagter, II 182.
- Enghave, Dronningens, I 42.
- Enghave, Kgl. Mayts., I 31 f., 61, 63 f., 205, 212; II 13; III 11, 130.
- Enighedslyst II 182, 198.
- Enighedsvvej se Edisonvej.
- Enrum III 96, 98.
- Erichsen, Erich, Storhandelsmand, III 72.
- Ermandinger, Hans Henr., Højesteretsadvokat, II 222.
- Eremitagen, Eremitagesletten, se Jægersborg.
- Erik af Pommeren I 18.
- Ernst, Johan Conrad, Hofbygmester, I 120, 122 f., 134 ff., 138, 152 f., 157 ff., 162, 164.
- Ewald, Johs., I 198.
- Ewaldsgade III 16.
- Faber, Rasmus, Grosserer, III 121.**
- Fabricius, C. A., Etatsraad, II 127; III 121.
- Fabritius de Tengenagel, Conr. Alex., III 96—99, 110.
- Fadder, Mester, Bossestøber, I 30 ff.
- Falkendal III 119.
- Falkoneralleen I 43 f., 174, 216; II 79; III 10 f., 15 f., 82, 107, 119.
- Falkonerer, Henrik, II 190.
- Falkonergaarden I 88, 215; III 10, 25, 27, 100, 102—116, 118.
- Falkonergaardens Fabrikker III 116.
- Farverplantagen III 10.
- Farvervanget III 79, 82.
- Fasangaarden I 30, 169; II 50, 90 ff., 115; III 12.
- Fasanhaven I 58, 104 ff., 108 f., 114 f., 128, 130, 168; II 46, 52, 64, 90.
- Fasanvej I 49; II 112; III 14, 124.
- Fasting, J. J., Instrumentmager, III 129.
- Fattiggarden III 41.
- Fattighus II 162, 201.
- Feddersen, Dittl. Fred., Assessor, II 209 ff.
- Feilberg, Carl Adolph, Fabrikant, III 115 f., 118. — Lorry II 198.
- Fenger, L. P., Arkitekt, III 101.
- Ferdinand, Prins, II 19.
- Fibiger, Joh. Ad., Oberstløjtnant, II 196.
- Fiedler, Chr. Frid., Sukkerraffinadør, II 144, 187 f., 192.
- Finsensvej I 215; III 12.
- Fjellerup, Søren, Brændevinsbrænder, II 207.
- Fjord, N. J., landøkon. Forsøgsleder, III 102.
- Flaskekroen II 36.
- Flastrup, Peder, Urtegaardsmand, II 165 f.
- Fleischer, Anne Christine, II 221 f. — Esaias II 221. — Gregorius, Apoteker, II 220 f.
- Flindrup, Dorothea, g. m. Nic. Kierulf, II 185 f.
- Flindt, Jacob Nielsen, Landmand, III 127 ff.
- Flintholm III 11, 127 ff.
- Floris, Frans, Maler, II 27.
- Fogh, Hans, Raadmand, III 75. — Lavrids Nielsen, Raadmand, I 82, 87; II 141; III 74 ff., 78.
- Fohrmann, Søren Chr., Kopist, III 123.
- Folketal I 12 f., 73.
- Føllerup II 85.
- Foltmar, Joh. Fred., III 47.
- Forhaabningsholm II 141, 144, 189; III 10, 63, 66, 68, 81—88, 97 f., 121. — Allé III 83.
- Form, Johan Janssen, II 216.
- Fortmejer, J. C., Slagter, II 211.
- Forum III 46.

- Foss, Niels, Montsamler, II 221.
- Foureaux, Kunstberiderselskab, III 45.
- Franck, Wilhelm, Fabrikør, II 160.
- Francke, Silvester, I 28.
- Frandsen, Matthias, Kopist, II 171.
- Franske Skole, den, II 176.
- Frechland, Jens, Præst, II 126, 128 f., 201.
- Fredensborg I 160, 166, 171; II 13, 29. — Have II 95.
- Frederik I, Konge, I 20, 31.
- Frederik II, Konge, I 28 f., 55, 58; III 11.
- Frederik III, Konge, I 60, 64 f., 67, 72, 91 f., 101; III 20, 40, 130.
- Frederik IV, Konge, I 80, 87, 103 f., 106—111, 114—122, 125, 127 f., 132, 135 ff., 139 ff., 143, 145 f., 159 ff., 175, 185 ff.; II 18, 31, 101, (135); III 52, (55 f.), (77).
- Frederik V, Konge, I 165 f., 171, 204; II 11, 25, 27, 137.
- Frederik VI, Konge, I 165; II 10, 13—16, 19, 24 (f.), (44), 50, (66), 86, 91, (98) f., 113, (122), 125, 130; III 112, (114).
- Frederik VII, Konge, II 20, 22 (f.).
- Frederik (VII), Kronprins, II 20, 22 (f.).
- Frederik Christian, Hertug af Augustenborg, II 13.
- Frederikke Amalie I 96 ff.
- Frederiksberg Allé I 14 f., 61, 88, 90, 149, 172, 174, 201, 216; II 79, 105, 107, 117, 125; III 11, 15 f. — By I 176 ff. — Bakke I 24, 218; II 40. — Have I 30, 58, 61, 107, 114 f., 119, 121 f., 132, 134, 172; II 10, 30, 36, 38. — Kirke I 174, 192, 194—199, 201 f.; II 121 f., 126, 128 f. — Kirkegaard I 174, 201; II 124 ff. — Præster I 197 ff., 201 f. — Slot I 32, 61, 91, 100, 121 f., 134, 138 ff., 145 f., 149, 162, 175; II 9—29, 40, 42 f., 68, 82, 126, 129, 177; III 11 f., 90. — Slotshave I 166, 168, 170, 176; II 10, 12, 30 ff., 34, 36, 38, 40 f., 44, 46, 48—51, 56, 68, 74—103, 105, 112, 116, 126, 225; III 9, 12. — Slotskirke II 27 ff. — Vejen II 107.
- Frederiksborg I 49, 176; II 129. — Amt I 94. — Ladegaard I 64.
- Frederiksdal I 124; II 66.
- Frederiksholm I 32.
- Frederiksdal (senere Fredericia) III 21.
- Frederiks Plejehus III 37.
- Frederiksværk II 129.
- Frierslev, Rasmus, II 184.
- Frihedsstøtten I 14.
- Friis, Poul, Fuldm., II 226.
- Frisch, Hartvig, Justitsraad, III 62, 64 f., 86.
- Fritsche, Matthias, I 183; II 207.
- Frontin, Pierre, Juveler, II 156 ff. — Pierre, Fabrikør, II 158. — Marie Elisabeth II 158. — Klædefabrik II 120.
- Frost, Chr., Sekretær, II 148. — Hans I 24. — H. H., Kancelliraad, II 216.
- Frydenlund II 12.
- Frølich, Joh. Jac., Agent, III 86.
- Fuchs, Gotfried, I 141 f.
- Fugl, Frederik, Regimentskvartermester, III 126. — Ulrich Nicolay, Overretsprokurator, III 123.
- Fuglevad I 36.
- Fuglevangsvej III 88, 94.
- Fældeparken I 21.
- Gaosebækken I 14.
- Gabel, Christopher, Statholder, III 23 ff. — Valdemar Christopher, III 24.
- Gamborg, Anders, Tekniker, I 142, 144; II 171. — Knud, I 87; II 171 ff., 176.
- Gammel Kongevej I 14 ff., 35, 40, 55, 58, 60 f.; II 111, 126; III 11, 18, 49 f., 70, 82, 87.
- Gamst, Hans Chr., Kunstsmed, II 25.
- Garben, Hans Henr., Stadskaptajn, II 137. — Michael, Fasanmester, II 90.
- Garlin, C. D., Kukkenbager, III 126.

- Gede, Jonas Henrich, Direktør, II 139, 190.
- Gefion, Gudinde, I 43.
- Gestofte I 21, 38, 43. — Sogn I 12.
- Gerchen, Joh. Carl, Gartner, II 148; III 85, 121.
- Gercken, C., III 15 f.
- Gersdorff, Louise, f. v. Boineburg, II 137, 140. — Magdalene Sybille I 101 f.; II 148. — Nicolai, Stiftamtmand, II 136 f.
- Gevn I 43.
- Gieveholmen I 43.
- Ginderup, Dorothea, g. m. Smed Andreas Andersen, II 187.
- Gino, Anne Cathrine, II 184.
- Gisbrecht, Henrich, Falkonermester, III 104. — Willh., Falkonermester, III 104.
- Giødersen, Laurs, II 164.
- Gloucester, Hertugen af, II 12.
- Glumsøe, Niels, Mag., I 190 ff., 197 f.
- Godsche, Nicolaj, II 191.
- Godthaab I 49; II 141, 144; III 10, 12, 98, 119, 125 ff. — Ladegaard III 98.
- Godthaabsvej I 49, 55, 61; III 11, 119, 124, 131 f.
- Goldschmidt, Aron Meir, Forfatter, II 200.
- Gram, Hofjægermester, I 206; III 107.
- Grandjean, Ludvig, Proprietær, II 203.
- Granneholmen II 49 f.
- Grave, Nic., II 216.
- Green, Kaptajn, II 129.
- Greveholmen I 43.
- Griffenfeld I 86, 99, 101; II 148, 216, (jvfr. Motzfeldt).
- Griffenfeldsgade III 17.
- Grim, Chr., I 151.
- Grove, H. J., Postkontrollør, III 129.
- Grubbe, Sivert, I 47.
- Grundtvig, N. F. S., II 27, 176.
- Grondal I 14, 32, 61, 215, 219 f.; III 125, 127 ff., 132. — Aaen III 129. — Parken III 129. — Vejen (nu Godthaabsvej) III 119, 124.
- Gude, Jac., II 16.
- Gudmandson, Jens, I 202, 204, 213.
- Guldaldersalen II 199.
- Gustav III, II 13.
- Güldenchrone, Wilhelm af, Friherre, II 147.
- Gyldenlund (Charlottenlund) I 100.
- Gyldenløve, Ulrik Fred., I 101.
- Gyldensparre, Albert, I 86 f.
- Gyldenstjerne, Mogens, I 28.
- Gæder, Peter, kgl. Berider, II 139 f.
- Göbel, Georg, Farver, III 77.
- Haabet, Traktørsted, II 179.**
- Haasing, Chr. Peter, II 188.
- Hagedorn, Hans, I 53.
- Hagen, Haagen, Vinhandler, III 128. — Laur. Terpæger, Apoteker, III 129.
- Hall, Carl Chr., II 99.
- Hallander, Møllebygger, II 73.
- Hallebye, Jens Andersen, Vognmand, II 114, 164 f., 186.
- Hals, Frans, Maler, II 27. — Hans Jensen, III 130.
- Hammer, Søren, Lærredshandler, II 195.
- Hammerstrup eller Hammelstrup I 17—30. — Aas I 23. — By I 21 ff.
- Hane, Fr., Sekretær, III 128.
- Hansen, C. F., Bygmester, II 93. — Christen II 189. — Einar, Kolonibestyrer, II 118. — Hans, Plantør, II 126, 162, 190 f. — Hans Andreas, Gartner, II 162, 190. — H. C., Farver, II 201. — Hans Chr., Landmand, II 161 f. — Hans III 130. — H. P., Konsul, III 120. — J. P., Proprietær, III 128. — Jens Lauritz, Fabrikør, III 161. — Johan III 125 f. — Marie Dorothea Hylleborg II 191. — Mogens, Møller, III 79. — Niels III 130. — Niels Brock, Fabrikør, II 157, 161, 202; III 113. — Ole III 130. — Peder Hørsleb, Gartner, III 127. — Svend, Gartner, III 128.
- Hans Liebstes Krog I 69.
- Hans, Skt. Hans Hospital, [9: Ladegaarden], II 128 f.; III 18, 35, 38 ff., 98.

- Harder, Anton, Lærredshandler, II 203 f. — Daniel Gevertsen III 79. — Johan, Malermester, II 202.
- Harders, Claus, I 157 f.; III 26.
- Harrestrup Aa I 42.
- Harsdorff, C. F., Arkitekt, I 137, 165; II 16, 22, 25 f., 36, 56, 68, 211.
- Hartmann, J. P. E., Komponist, III 73.
- Hassager, Carl, Præst, II 206. — Dorthea, f. Hørning, II 206. — Kollegium II 204.
- Haste, K. L., Partikulier, II 162.
- Hauch, A. W., Overhofmarskal, II 19, 46, 49 f., 52 f., 59, 66 f., 69, 73, 76 f. (f.), 90 ff., 94, 98, 110, 179, 205; III 114, 122. — Carsten, Forfatter, II 20. — Elisabeth, g. Hostrup, II 27.
- Häusser I 126, 144, 159, 162, 164, 174, 210; II 41; III 55.
- Haveselskab, kgl. danske, II 97.
- Havrevangen el. Havremarken I 211, 218.
- Havrevænge III 126, 128.
- Haxthausen, C. O., Overhofmarskal, II 87.
- Hee, Christen, Prof., II 11.
- Heegaard, H. C., Skomager, II 171. — Jens III 71 f.
- Heckscher, Sam. Siegf., Mægler, III 86.
- Heiberg, Joh. Ludv., II 20. — Johanne Luise II (20). — P. A. II 38.
- Heide, Axel, Bankdirektør, II 100.
- Heilbuth, S. W., Agent, II 196.
- Heimstedt, Peder Hansen, II 224.
- Helenesminde, Lyststed, III 118.
- Hellfried, Joh. Carl Fred., Stiftamtmand, II 189.
- Helmer, Georg, Traktør, II 195 f., 215.
- Helsingens, Carl van, Proprietær, II 227.
- Helt, Kirkeinspektør, I 199.
- Hemert, Joost van, Agent, III 57, 60 f. — Peter van, Etatsraad, III 60 ff., 64.
- Henckel, Philip, II 193.
- Henrichsen, Chr., kgl. Hofbager, II 223 f.
- Hendriksen, Niels, isl. Købmand, II 171.
- Hennings, August, Forfatter, II 53.
- Henningsen, Hans, I 29. — Jens I 26.
- Henriksdatter, Sidse, († 1699) I 206.
- Henriques, Købmand, III 19. — Falck Wilh., Juvelerer, III 99 f., 120.
- Herstedøster I 98.
- Hertugen af Celle I 130.
- Hertz, I. Meyer, Agent, II 203.
- Hestemøllen II 197.
- Heyde, C. von der, II 140 f.
- Heyman, I. W., Vekselmægler, III 81.
- Hielmstjerne, Henrik, II 171.
- Hilmerding, Helmer, Farver, III 79.
- Hind, Jens, Biskop, I 24.
- Hillerød I 176.
- Hillerødgade I 13.
- Hirschfeld, C. C., Prof., II 39 f.
- Hirschholm II 59.
- Hirth, Th., Arkitekt, II 89.
- Hjorth, F. C., Naalemager, II 196. — Ingvar I 24.
- Hjortholm I 18.
- Hofman, Gotfried, Ingeniør, III 23.
- Hohlenberg, Franz, Fabrikmester, II 74.
- Holberg, Ludv., II 32.
- Holbøll, F. L., Gartner, II 49, 52.
- Holck, Conrad, Greve, I 171.
- Holde, Chr., Snedkermester, II 214.
- Holfeldt, Chr., Snedker, I 194.
- Hollænderbyens gamle Kirke I 174, 190, 195. — Kirkegaard I 174. — Præster I 190.
- Hollænder Byen I 58, 60, 67, 69 f., 81, 175 f.; III 9. — Gaden I 176; II 108, 132. — Marken I 205, 210—213; III 35, 70, 89. — Ny Hollænderby I 68 ff., 72, 75, 77, 79 f., 84 ff., 94, 101, 103, 140, 185, 205; III 20, 48.
- Hollændervej II 159, 162.
- Holm, Fred., Hofmaler, I 158.
- Holm, Wulff Pedersen, Vognmand, III 121.

- Holstein, Agnisa Tugendreich v., II 148, 191. — Georg Fried., Kammerherre, II 147. — Joh. Ludv., Stiftamtmand, I 192, 199, 213. — Ulrik Adolph, I 122. — Volrath Frid. v., Kapt. II 147 f.
- Holtegaard, Lystgaard, III 127.
- Holten, Nicolai, Mægler, II 187.
- Holtzman, F., Støbemester, III 32. — J. B., Klokkestøber, III 32. — Siondia Emerentia Bottsack, III 32 f.
- Hooch, Pieter de, Maler, II 27.
- Hornbeck, Chr., Arkitekt, II 66, 68.
- Hornboldt, Villum, I 96.
- Horneman, Benjamin, Byfoged, III 81. — Claus Frees, Prof., III 80. — Jens Brøchner, Ritmester, III 81.
- Hortensiavej II 146.
- Hostrups Have III 121.
- Hostrup, Jens, Forfatter, II 27, 181.
- Howden, Arthur, Købmand, III 85.
- Hovedbanegaarden I 42.
- Hovedstadens Fælled I 43.
- Howitzvej I 215.
- Humble, Lars Jørgensen, Skibsbygger, III 127 f.
- Huitfeldt, Arild, I 27.
- Hulegaard, Mathias, Procurator, II 140 f.
- Hunæus, Fred. Chr., Sognefoged, II 106, 117, 189. — Joh. Arndt, II 187. — Peder Frantz, Læge, II 143 f., 166.
- Hurk, Peter van, Handelsmand, II 151.
- Husum I 35, 43.
- Huth, H. W., Statsminister, II 16.
- Huusfeldt, Lars Jørgen, Traktør, II 182.
- Hvidovre Sogn I 12, 59, 84, 198; II 106.
- Hübner, Joh. Christoph, Billedskærer, I 194.
- Høegh, H. A., Urtekrammer, II 202.
- Høffding, Harald, Filosof, II 186. — Niels Fred., Løjtnant, II 186. — Ole, Lysesløber, II 186.
- Horsholm II 12. — Slot I 214.
- Hövisch, Barthold, III 131.
- Høyer, Chr. Peter, Brygger, III 48.
- Ilstrup I 22, 45, 47, 50, 62 f., 65. — Ladegaard I 37, 54.
- Ingemannsvej III 94.
- Isbrandtsdatter, Grete, I 80.
- Isbrandtsen, Claus, I 118; II 177, 188.
- Isefeldt, Nic., Præst, III 35.
- Islev III 11. — Mark I 35, 61; II 13; III 131. — Vejen I 52, 55, 58, 60 f., 94; III 11, 14, 107, 119, 124.
- Issing, Knud Pedersen, II 184 f.
- Jacobs, Peter, I 68.
- Jacobsen, Andreas, Borgmester, I 88. — Cornelius II 193. — David Ahron, Signetstikker, II 196. — David S., III 100. — Fred., Dugmager, II 120, 202. — L., Kapt., II 187. — Svend II 140.
- Jacobæus, Holger, I 101; III 24, 104.
- Jager, Peter Anthon, III 81 f.
- Jagtvej I 13, 21; III 16.
- Jahn, Rud. Aug., Trompeter, II 192.
- Jakob Danefærdsvej I 49; III 94.
- Jansdatter, Nille, II 184.
- Jansen, Dirich, I 101, 104.
- Jansen, Piter, Foged, I 207; II 184.
- Jardin, N. H., Arkitekt, II 42.
- Jensdatter, Sara, g. m. P. Pedersen, II 171.
- Jensen, Rasmus, Foged, I 52.
- Jernbanevej III 94.
- Jessen, Carl Vilhelm, Søofficer, II 120. — P. C., Chatolkasserer, II 90 ff.; III 14.
- Jochims, Johan, Falkonerer, III 105.
- Johan Georg III, Kurfyrste af Sachsen, I 98, 102.
- Johannevej III 94.
- Jonstrup I 46.
- Joseph Søstrenes franske Skole II 176.
- Josephsen, N., Kreaturkommissionær, III 120.
- Josephson, Ragnar, Kunsthist., I 122, 134.
- Josty, Anton, Schweizerkonditor, II 94. — Pavillon II 93 ff.
- Judichær, Ole, I 143; II 25.

- Juel, Jens, Baron, Statsmand, I 85 f., 104, 188; II 159; III 26. — Niels, Søhelt, III 131. — Ove I 99.
- Juliane, Prinsesse, II 19.
- Juliane Marie, Dronning, I 166; II 13.
- Junge, J. P. Boye, Tømrermester, II 204 f.; III 75. — Birgitte Magens II 205.
- Junghans, Chr. Gottlieb, Gartner, II 224.
- Just, Hans Schibye, Fuldm., II 187.
- Jürgensen, Urban, Hofurmager, II 24.
- Jæde, Thom., II 193.
- Jægerhuset III 104.
- Jægersborg I 37, 117; II 24. — Slot I 164; II 136. — Eremitagen I 164. — Eremitagesletten I 22, 29. — Kirsten Pils Kilde II 74.
- Jørgensen, A. D., Rigsarkivar, I 32. — Axel, Prof., II 199. — Gert Diderik, Bogholder, III 126. — Knud, Foged, III 130. — Lars, Fourageforv., III 70, 74. — Magnus, Maler, I 140. — Niels, Slagtermester, II 182. — Thorvald, Arkitekt, III 120.
- Jørgens Gaarde, Skt., I 34, 39 f., 59. — Hospital I 28, 34, 40. — Mark I 34, 38, 40, 43, 50, 60; III 70. — Sø I 14, 21, 24, 32, 35, 38—45, 53 f., 56, 58 f., 69; III 17, 24 f., 48—52, 55 f., 58, 68. — Svineryggen I 13, 39; III 18. — St. Jørgenslund III 76 f., 80.
- Kaalund, Hans Vilh., Forfatter, II 200.
- Kaas, Chr. Gerhard, Regimentskvartermester, II 189.
- Kall, Abraham, Historiker, II 183. — Elisabeth II 183. — Joh. Chr., Registratør i Rentekam., II 183. — Marcus, Postmester, II 213. — Marie, f. Rosenstand Goiske, II 183.
- Kalthoff, Peter, Overtøjmester, I 71 f.; III 130.
- Kalthus (senere Grøndal) I 50, 52, 61, 82, 87, 190; III 10, 25, 130 f.
- Kaltmand, Hans, III 130. — Knud III 130.
- Kalveboderne I 21.
- Kalvebodstrand I 19, 32, 43.
- Kalvehave I 38—43, 45, 49; III 89. — Dæmningen I 61. — Enge I 44.
- Kapellet III 76.
- Kapunstopperiet III 10, 68—73.
- Karl XI, I 99.
- Karl Gustav, I 50.
- Karl Johan, II 18.
- Karstein (el. Castiin), Jac. Henr., II 140.
- Katrineberg II 184.
- Kaysers tyske Operister I 161.
- Kehlet, Chr., Chokoladefabrikant, II 175. — Carl II 198 f. — Chokoladefabrik II 121, 164.
- Kent, William, Landskabsmaler, II 39.
- Kersmacher, Joh., III 107.
- Kersting, Conr., II 135.
- Kettels, Nicolai, Forvalter, III 72 f.
- Kierulf, Andr. Chr., Overpræsident, II 190. — Nicolaj, Styrmand, II 185. — Søren, Forvalter, III 126.
- Kirkegaardsfælleden III 100.
- Kiøbke, Svend, Sukkerbager, II 190.
- Kinast, Johannes, I 198, 200.
- Kinderling, Christiana Florentia, f. Bergaus, II 192. — Joh. Henr., Kontrollør, II 192.
- Kildeaa I 42.
- Kirkerup, Andreas, Tømrermester, II 175; III 47, 80. — A. J., Arkitekt, II 59, 64.
- Kjonkva, Købmand, II 64.
- Kjærbølling, Niels, Ornitolog, II 88 f.
- Klammerivejen I 69; III 12.
- Klauman, Peter, Materialskriver, I 87; III 131 f.
- Klein, Johan Christopher, Garver, I 189.
- Klemb, J. G. B., III 127.
- Klemmen II 34; III 14.
- Klosteragrene I 69.
- Kløcker, Herm. Lengerken, Vice-Raadmand, III 34.

- Knirsch, Carl Joseph, Traktor, III 100.
- Knoph, Truels Lynge, Kammerraad, II 196, 202.
- Knudsen, A. P., Legationsraad, III 128. — Chr., Skibskaptajn, II 205. — Jørgen, Slagter, II 214.
- Knudtson, Fr. G., Kunsthistoriker, III 65.
- Kobrow, Gerhard, I 86 f., 104, 188; II 159.
- Koch, Frid. Chr., I 189; II 160. — J. H., Hofbygmester, I 165; II 22, 82, 88, 92, 95. — Louise, g. m. Kontorchef Niels Wolff, III 65.
- Kolderup-Rosenvinge, P., Postdirektor, II 170.
- Kong Georgsvej III 120.
- Kongens Enghave I 23, 36 f., 44, 46; II 44. — Have II 42, 98, 176. — Sluse I 59.
- Kongevej, den ny, I 60 f., 88, 172, 218, 220. — Den gamle, I 61, 176, 220; II 153; III 88. — Kongevejen, I 36, 56, 58, 60, 75, 88, 90, 100, 105, 210; II 139.
- Korsør, Albret Pedersen, I 80; II 146.
- Korup, Jens Rasmussen, II 98. — Have II 98.
- Krag, Niels Hanson, III 122.
- Kramer, Joh. Gottlieb, Fabrikør, I 189; II 117, 160, 164.
- Krieger, J. C., Overlandbygmester, I 151, 168 f.; III 33, 78 f.
- Krigshospitalet III 28—34, 36 f., 46.
- Kristian, Prins, I 116.
- Kristian Albrecht, Hertug, I 98 f.
- Kristian II, Konge, I 27, 31, 66.
- Kristian IV, Konge, I 35 f., 38 f., 43 f., 46 f., 59, 62 ff., 76, 85, 136 f., 149, 205, 220. — Kr. IV's Hof, I 54; II 43; III 9, 46, 130.
- Kristian V, Konge, I 67, 74, 80, 82 ff., 86 f., 90 f., 102 f., 108, 111, 116—122, 134 f., 139, 149; II 148; III 52, 66, (103 f.), 131.
- Kristian VI, Konge, I 161 f., 164 f., 168, 172, 187 f., 192, 195—198, 202, 204, 206, 208, 210; II 18; III 34, 94, 107.
- Kristian VII, Konge, I 171; II 11 f., (13), 16, 25, (27), 32, (67), (69), (90), (112); III 119.
- Kristian VIII, Konge, II 19, 86 f.
- Kristian IX, Konge, II 89.
- Kristianshavn I 78.
- Krock, Henrik, I 139, 157 f.; II 26, 122.
- Kroen II 215.
- Krog, Peder, Falkonermester, III 106, 111 f.
- Kromand, Jens, I 29.
- Kronborg II 14.
- Kruse, Edvard, Justitsraad, III 25. — Vibeke, I 54.
- Kruuse, Niels, II 182.
- Krüger, Joh. Henr., kgl. Berider, III 118.
- Krøll, Bendix, Præst, II 208.
- Kuhn, Claus Frederik, III 126. — Johan Ernst, III 127.
- Kyhl, Jens Herm., III 59.
- København (By, Magistrat, Kommune), I 21—24, 34, 36, 38 f., 40, 42, 44, 47, 49, 54, 56, 58. — Borgen Havn I 17 ff., 21. — Birk I 18, 27. — Len I 65. — Ladegaard I 64 f. — Mark I 35. — Slot og Kristiansborg I 18, 27, 29, 31, 33, 37, 43, 53 f., 67, 116, 146, 161 f., 165, 188. — Ridebanen I 165; II 16, 24 f. — Sophie Amalienborg I 122; II 24, 56, 67 ff. — Rosenborg I 34, 38 f., 45 f., 50, 54, 136, 149; II 28, 42, 59. — Have I 126; II 36, 42 ff., 95. — Kirker: Frederiks Kirke II 73; Frue Kirke I 12, 18, 43, 70, 198; Marmorkirken II 56, 67. — Præster I 197. — Skole I 27, 43. — Kbhvns. Nørre Fælled I 44.
- Købke, Billedskærer, II 55.
- Köneman, Herm. Henr., Raadmand, III 34.
- König, Carl Frid. Joach., II 185.
- Körbitz, Marskal, I 98, 101, 104

- Ladegaarden I 13, 15, 29, 35 f., 38—41, 47, 49 f., 54, 215; II 128, 150; III 9 ff., 19—37, 40—45, 49, 51 f., 82, 94, 130. — Den nye Ladegaard I 44—49, 52—55, 58 f., 61—65, 67—70. — Aaen I 13 ff., 36, 46, 105; III 14, 16, 95, 119. — Jordan I 30, 32, 35, 44, 78. — Marken I 30, 35, 39 ff., 43 f., 50, 52 f., 56, 58 f., 62, 65—72, 76, 78, 83, 85, 87, 205. — Vejen III 14, 16, 95. — Daarekisten II 128. — Ladegaardshul III 28, 35.
- Ladiges, Henrich, Sukkerraffinadør, II 118, 138; III 84.
- Lampevej I 215; II 113, 124, 216; III 12. — Lampehuset II 113.
- Landbrugsforhold I 26.
- Landgilde I 24, 26, 28 ff., 73 f., 79.
- Landlyst III 11, 85, 120 ff.
- Landsbyen, Forlystelsesetablissement, II 199.
- Lange, Chr., Justitsraad, III 110, 118, 120. — Fred. Ludv., Traktor, II 109, 173 f., 182. — Hans Wilh. III 118. — Jens Chr. III 118, 120. — Philip de, Bygmester, I 134 f., 164, 194; II 168, 172 ff.
- Langeland, Rasmus, Krigsraad, II 187; III 122 ff.
- Langvaddam I 42, 44, 52, 55 f., 58—61, 88, 105; II 223; III 11 f., 95.
- Larsen, Anders, Matros, III 70. — Andreas II 182. — Peder, Brygger, III 119.
- Lassen, Jens, I 26. — Lorentz, Skoleholder, II 197.
- Lauridsen, J. K., Politiker, III 67.
- Lauritzen, Anders, Fabrikant, III 94.
- Laursen, Giøder, Hjulmand, II 193.
- Lautrup, Nic., Kasserer, III 98, 113, 120, 126.
- Lehmann, Orla, Politiker, II 19 f.
- Lemvig, Frid., Auktionsdir., III 118 f.
- Len, Abraham, I 72.
- Lens- og Rentemesterregnskaber I 34.
- Lentz, Claus Petersen, Bager, II 190.
- Leonora Kristine, I 85, 92.
- Lergravs-Vangen I 211.
- Leth, Dines, Vicelandsdommer, II 135 f.
- Levesøn, Hans, Brygger, II 135.
- Levin, Israel, Filolog, II 20.
- Liebenberg, Johs., Buntmager, II 195.
- Lier, Christopher, Buntmager, II 182.
- Lime, Claus, II 139, 141, 149 f., 152.
- Lind, Else Cathrine, II 202. — Ole Hansen II 202.
- Lindberg, Magister, II 158, 176.
- Lindëvej III 87.
- Lintner, Chr., Hederider, II 189.
- Lodehat, Peder Jensen, Biskop, I 18.
- Lodewig, Daniel, II 182.
- Lorry II 199 f.
- Louise, Fr. IV's Dronning, I 145, 160 f.
- Louise, Fr. V's Dronning, I 165; III 108.
- Louise, Kr. IX's Dronning, II 228.
- Louise, Prinsesse, I 116.
- Louise, Augusta, Hertuginde af Augustenborg, II 13, 183.
- Ludvigs Minde II 146, 226.
- Lund, Caroline, f. Dons, II 206. — Rasmus Petersen II 164. — Rasmus Carl, Møller, III 67.
- Lunding, Matthias, III 37.
- Luno Bianco, Hofbogtrykker, III 88.
- Luvien, Chr., III 96 f.
- Luxdorph, Bolle Willum, II 12, 32, 90.
- Lybækkerne I 27, 34.
- Lüfdtzer, Nickel, I 93 f.
- Lygteaaen I 13, 217.
- Lykkesholm III 10, 12, 127 f.
- Lykkesholmsvej III 87.
- Lyngby, Kongens, I 11 f., 36; II 115.
- Lyngby, Fred. Mathias, Traktor, II 175. — Juliane II 175.
- Lysgaard, Niels Justesen, II 189.
- Lützow, Henning Ulrik, Hofmarskal, I 106.
- Maare, Niels, Oberst, II 29.
- Madelung, Joh. Georg, Møntmester, III 120.

- Madsen, Søren, Høker, II 148.
 Magens, Hofbygmester, II 24, 91.
 Magleby, Store, I 67; II 117.
 Maglekildevej II 166.
 Magnus, M. J., Fabrikør, III 19.
 Mahamet, Hadge el begg, I 169.
 Malmros, Peter, Høker, II 207.
 Mandelberg, J. E., Maler, II 26.
 Mandrup-Poulsen, Chr., Arkitekt, II 171.
 Mansa, J. L., Slotsgartner, II 49, 52.
 Mariboc, Bella, f. Henriques, III 98.
 — J. A., Overretsassessor, III 127.
 — Moses Levin III 98. — Peter Rudolph, Grosserer, III 87, 98 ff., 113 ff., 120, 126 ff.
 Marie Sophie Frederikke, Dronning, II 13, 18 ff., 27, 87, 98, 101.
 Mariendal, Store, Lyststed v. Tuborg, II 168.
 Mariendal, III 10, 91, 96, 98, 119 f., 126.
 Markskelsagen I 29, 33, 35.
 Marly, fransk Lystslot, I 130.
 Marmillod, Ing., III 12, 15 f.
 Marselius, Christoph, I 127, 151, 158.
 Masius, Baltzer, I 139. — H. G., Hofprædikant, I 77 ff., 84.
 Materialgaarden II 177.
 Mathiesen, Lars, Traktør, I 104; II 116, 126, 179—181, 191, 199. — Peter, Urmager, I 196.
 Matthiesen, Albertus, kgl. Bygmester, I 92 f.
 May (el. Moy), Cornelis, II 193. — Jacob II 165.
 Meier, F. J., Kunsthist., I 134.
 Meier, Peder Olsen, II 164.
 Meitling, Joh. Andr., Brygger, II 209.
 Mellerup I 22.
 Menz, Henr., Bager, II 138, 160 f.; III 84.
 Mercki, Johan, Urmager, I 140; II 24.
 Meyden, Theodorus von, kgl. Agent, II 221.
 Meyer, Jac. Salomon, II 212.
 Meyn, P., Hofbygmester, II 24.
 Mikkelsdatter, Lene, I 196.
 Mineslyst, Lyststed, III 102.
 Mitchell, Alexander, Væver, III 86.
 Mogensen, Tønnes, II 184. — Trine, II 184.
 Moldrup, Peder, Regimentskvartermester, II 196.
 Moltke, A. G., Statsminister, II 151 f. — Jenny, Kammerherreinde, III 128. — Joachim, Greve, II 16. — Werner, Greve, III 121. — W. I. A., Kammerherre, Stiftamt., II 190, 211 f.
 Monigatti, Johan, II 94. — Pavillon II 113, 115.
 Monrad, Hermann, Postdir., II 213. — Johan, Landsdommer, III 24. — P. J., Kancellideput., II 170.
 Monsen, Chr., II 181, 183.
 Mortensen, Chr. Severin, II 224. — Chr. III 79. — Hans, II 224.
 Mosendal III 10, 46 ff.
 Motzfeldt, Peter, I 72; III 131.
 Mourier, Charles Henri, Lærer, Justitsraad, II 64, 183 f. — Charles Adolph Denys II 206. — Isidore Henriette, f. Charlo, II 183.
 Moyel, Mad., II 206.
 Muhle, Antoni, Maler, I 194.
 Mule, Chr., Højesteretsass., I 87, 188; II 159, 164 f., 196, 198, 220, 222.
 Mules Vænge, II 136 f.
 Mumme, Hans Jochums Enke, II 182.
 Munk, Frands, Ritmester, I 102.
 Munk, Kirsten, I 54, 85.
 Muusmann, Administrator, III 72.
 Müller, Caspar, Major, II 196. — Hartvig, Orgelbygger, I 196. — L. M., Kaptajn, III 118. — Peter Severin, Proprietær, III 128. — Peter Frederik, III 128.
 Mynster, Jakob Peter, Biskop, III 97.
 Møen, Jacob Petersen, Klædefabrikør, II 156 f.
 Mølledammen II 25, 210; II 34, 67.
 Møller, Christen, Tobaksspinder, II 189. — Friderich, Avlsbruger, II 164. — Jens Hansen, Major, II

149. — Jørgen III 122. — Poul, Brændevinsbrænder, II 222 f. — Poul Martin, Digter, II 180 f.
- Møllerup, Thomas, Bager, III 121.
- Mølletorp I 36.
- Møllmann, Magnus, Klædekræmmer, II 166—173.
- Mønt, den gamle, I 47.
- Møsting, Joh., Sigismund, Statsminister, II 126, 211 ff.
- Møstings Landsted (Gaard) I 137; II 208—216. — Vænge II 124.
- Nansen, Hans, Borgmester, II 220 f.
- Neergaard, Jens Veibel, Generalkrigskomm., II 193; III 43.
- Nelle, den lystige (Peters), I 188; II 141, 148 f., 151 f., 159.
- Nerger, Chr., I 107, 118, 157, 168.
- Netboe, Jens, Degn, II 182.
- Niclesson, Petrus, I 28.
- Nielsen, Amanda (Edith), Visesangeriske, II 198. — Anders, Underskriver, III 131. — Christen I 117. — Hans I 28 f. — Johannes III 56. — M., Politimester, II 214. — Maren, g. m. Peder Olsen Meier, II 164. — Markus III 70. — Ole, Værtshusholder, II 164. — Oluf, Avlsbruger, II 164. — Oluf, Historiskriver, I 32 f. — Peder, Værtshusholder, III 122. — Peder, Jordbruger, II 166. — Rasmus, Postmester, II 214.
- Nielssønner, Johan, II 178. — Svend, II 178.
- Niemeyer, Andreas, I 158.
- Nitvej III 120.
- Nobel, Emilius, Fabrikant, II 228 f.; III 124.
- Nordre Fasanvej I 13.
- Numsen, C. F., Overhofmarskal, II 22, 42, (44 f.).
- Nyboder I 38.
- Nyby I 17, 23—26, 30—38, 44, 47, 52, 54; III 20. — Fang I 31—34. — Gaard I 30 ff., 36. — Ladegaard I 30, 32—37, 39, 44, 46—50, 52, 61, 69, 96; III 25, 89. — Nyby Ladegaardsmark I 43. — Torp I 35, 44.
- Nyegaard, Jens, Brændevinsbrænder, II 185.
- Nyeland, Stephan Peter, III 123 f.
- Nygaard, Poul, III 122.
- Ny Hollænderbyen I 30, 50.
- Nysted, Henri Jacob, Urtekræmmer, II 186.
- Nystrøm, Eiler, Dr. phil., III 129 f.
- Nyvej I 58.
- Nårum I 22.
- Næss, Hans, Arkitekt, II 121.
- Næstved I 34.
- Nørager, Jens, Amtsforvalter, II 224 ff. — Mette Elisabeth, f. Tryde, II 226. — Mogens III 119.
- Nørre Alleenlyst, Lyststed, III 110, 116, 118 ff.
- Nørrebro I 13.
- Nørrebrogade I 49.
- Nørre Port I 49, 58, 70, 86; II 13.
- Nørre Fælled I 21, 217.
- Oberkampf, Peter Abraham, I 214; II 134; III 49, 51, 59, 70 ff., 73—76, 107. — Anna Magdalene, II 172; III 71.
- Olivier, George, Falkonerimester, III 105.
- Olsdatter, Sidse, g. Ratz, II 173.
- Ording, Carl, III 84.
- Osten, A. S. v. d., Overpræsident, III 39.
- Overskou, Thomas, II 80.
- Oxe, Torben, I 27.
- Palle, Andr. Chr., Prokurator, III 86.
- Parcelbroen III 17.
- Parcelvej (sen. Griffenfeldsgade) III 17.
- Payberg, Chr., III 129.
- Payngk, Augusta, II 198. — H. F., Overretsprokurator, II 198.
- Pebblingesø I 13, 21, 28, 35, 39, 45, 58; III 31 f., 48, 51, 92.

- Pedersen, Mons eller Mogens, I 75; II 148 f. — Peder, Borgmester, I 63. — Peder II 171.
- Perret, Povl, III 74.
- Pesthuset I 182, 198.
- Peter Bangsvej I 69; III 12.
- Peter d. Store I 160.
- Peters, Nelle, I 74 f.; II 148 f., 151 f., 159.
- Petersen, Augusta Frederikke, II 197. — Christian, Falkonersvend, II 184. — Erasmine Frederikke, g. Payngk, II 197 f. — Frederik, Falkonermester, II 184; III 106, 108, 111. — Jacob, Kammertjener, I 71, 92 f., 102. — Peter, Slotsgartner, II 32, 38, 43, 45 f., 48—53, 55, 77, 79, 94 f., 197, 201, 214, 226. — Trine, g. m. Tønnes Mogensen, II 184.
- Petræus, isl. Købmand, III 115.
- Peymann, General, II 128 f.
- Pflueg, C. C., Major, III 36 f.
- Pil, Kirsten, Kilde, se Jægersborg.
- Pileallé I 174, 192, 199 f., 202; II 79, 107, 112 f., 124.
- Pilloy, Fred., I 111.
- Pinneberg III 55.
- Piper, Frederich, Falkonermester, III 104. — Johan Peter, Økonom ved Vajsenhuset, II 136.
- Pittersen, Cornelis, II 190. — Jacob II 190 f. — Pitter II 146. — Teis II 183, 185.
- Platen, W. F. von, Generalbygmester, I 133 f., 136, 152, 156, 158, 194.
- Plockross, Nic. Chr., Løjtnant, II 188.
- Plum, Claus, I 28.
- Plump, Johan, Fabrikant, III 56 f., 69, 79. — Johan, jun., Fabrikant, III 56—60, 71.
- Pontoppidan, Erik, Teolog, Historiker, I 47, 166, 176.
- Porcelænsfabrikken II 229; III 124.
- Poulsen, Nicolai Adeler, II 137. — Værtshusholder II 164.
- Preisler, Georg Daniel, III 122.
- Priemesvej, Dr., II 166, 171.
- Prins Konstantins Vej III 120.
- Prinsens Gaard, I 32, 168 ff.; II 88, 92, 96, 108, 176 ff., 219.
- Prinsessernes Gaard, I 58, 71, 73 f., 91 f., 94, 96, 98—104, 106, 110, 141, 165, 189; III 103.
- Prætorius, H. F., Major, III 100.
- Pufendorf, I 50, 61; III 23.
- Quadri, Francisco, I 157.
- Qvoten, Salomon von, I 111.
- Raadhus, Frederiksbergs nye, II 198, 201.
- Raben-Levetzau, Sigfr. Victor, II 205.
- Raffi, Carl Wilh., Oberst, II 149.
- Rafn, Emanuel, Amtmand, III 97 f.
- Rahbek, Knud Lyhne, II 20, 36, 38, 114, 126, 179, 197. — Kamma II 126, 197.
- Ramdohr II 97.
- Ramée, Joseph, Arkitekt, III 72.
- Ramsing, H. U., Officer, Historiker, I 32, 35.
- Randrup, Phanuel, II 203.
- Randrups Lystgaard, II 202 ff..
- Randulf, Peder Andersen, I 29, 43.
- Rasch, Politimester, III 54. — Jens Chr., cand. theol., III 100.
- Rathzack, Carl Chr. Ludv., Handeltsgartner, II 139, 190; III 88.
- Rantzau, Joh., Feltherre og Statsmand (1492—1565), I 20.
- Rasmussen, Jens, Jordbruger, II 145. — Juel, Snedker, II 178, 188.
- Ratz, Georg (el. Jørgen) Christopher, Traktør, II 173 f.
- Ratzenborg, Traktørsted (senere Sommerlyst), II 173—176, 182.
- Ravnsborg, Store, III 24, 79.
- Reeberg, Ludvig Ernst, Proprietær, II 146. — Peter Nic., cand. phil., II 146.
- Reeh, Joh. Henr., III 79.
- Reenberg, Morten, Sognepræst, I 197.
- Reiers, Dirich Clausen, I 68, 73.
- Reimann, Holger Aug., II 197.
- Reiser II 126.
- Reitzenstein, Hofmarskal, III 94.

- Resen, P. H., Historiker, I 58, 109.
- Riboldt, Wilcken, Maler, I 139, 157.
- Riddersalen II 199.
- Riegels, N. D., historisk Forfatter, I 117, 166; III 39 f.
- Riis, Claus, Agent, III 47 f.
- Riise, Aug. I. C., Malermester, II 178.
- Rinck, Johan Jacob, III 128. — Johannes, Grosserer, III 128.
- Ring, Lars, Skomager, III 91 f., 94.
- Rohde, Jochum Fred., Amtsforvalter. I 87; II 193 f., 197, 201, 202; III 26.
- Roht, Andreas, Billedhugger, I 138.
- Rolighed I 213; III 10, 14, 18, 84, 94—102, 113 f., 119 f., 126.
- Rolighedsvej I 61; III 11, 16, 82, 95, 131.
- Rombens, Gottfried, Falkonersvend, II 166.
- Rosborg, C. M., III 120.
- Rosbæk I 20, 27. — Gaard og Mølle I 20, 27.
- Rosenaen I 41; III 51.
- Rosenaucr, Henrik, Oberst, I 87; II 139.
- Rosencreutz, Hans, Etatsraad, I 188; III 26.
- Rosencrone, Grevinde, II 174.
- Rosenhoff, Claudius, Digter, II 176; III 102.
- Rosenlund II 121, 175.
- Rosenørns Alle III 46, 94.
- Roskilde I 24, 34, 39, 52, 55, 59, 61, 99 f.; II 40; III 11 f. — Bispen I 18, 20, 22, 24. — Bispestol I 17, 44. — Bispens Jordebog I 24. — Gaden I 60. — Kapitel I 20. — Landevej I 14, 55, 58 f., 174, 219.
- Roskildevej, den nye, II 173; III 11 f.
- Roskildegaaards Len III 40.
- Ross, P. Alexander, Oberst, III 122.
- Rosset, Claudi, Galanterihandler, III 38 f.
- Rossum, Fasanmester, II 223.
- Rostgaard, Hans, Ridefoged, I 63.
- Rostock, Joh. Gottfried, Fabrikør, I 190; II 160.
- Rostocks Gaard II 120.
- Rothe, Chr., Kammerraad, II 138. — R., Slotsgartner, II 88. — Rud., Inspektør, II 95.
- Ruben, Bernhard, III 121. — Isak Hendel, III 121. — Dampvæverier, III 121.
- Rudersdal II 219.
- Runchel (el. Runche), Conrad Eichhart, II 135.
- Runddelen I 14; II 111, 115, 176; III 15.
- Rundetaarn II 213 f.
- Ruse, Henrik, (Rysenstein), I 120.
- Ryvangen I 38.
- Rødhus I 50, 52, 59, 206; III 12, 130.
- Rødovre I 35, 42, 84, 190. — Kirke 190. — Præsten i, I 70.
- Rønne, Chr. Fred., Kancellisekretær, III 120.
- Rordam, Thomas Skat, Biskop, II 93.
- Roring, Chr., II 189.
- Saabye III 16.
- Saint-Germain, General, III 36, 38, 83.
- Salicath, Peter, Højesteretsadvokat, III 118.
- Sally, J., Gartner, II 87.
- Salomonsen, Moritz, Kommerceraad, II 227.
- Saltholm I 22, 73.
- Sanderumgaard II 40.
- Sandholt, Claus Henr., Kaptajn, II 227. — Cicilie, f. Wivet, II 227.
- Sart, Felix du, I 194.
- Saur (el. Suhr), Thomas, II 136.
- Schach, David, Inspektør, III 28, 30 f.
- Scharffenberg, Michael Georg, Arkivar, III 126.
- Scheel, Heinr., Ingeniorkaptajn, I 82, 87 f., 114, 119, 121, 123, 126, 134, 140, 172; II 51, 108, 134, 200, 220; III 74.
- Scheuermann, Charlotte Lovise Zinn, II 190. — Georg, Grosserer, II 189.
- Schimmelmann, Ernst, Finansminister, II 212; III 60.
- Schiott (Schiotte), Aug., II 228 f. —

- David, Præst, II 183. — Niels, Inspektør, I 214; III 82, 89—92, 94, 96, 122.
- Schlegel, Joh. Frid. Wilh., Prof., III 122.
- Schleyer, Caspar Fred., Deput. i Generaltoldkam., II 196, 202.
- Schlätzer, Fred. Peter, Bager, II 226.
- Schmetteau, Gottfried, Rigsgreve, III 87. — Marg. Vilhelmine f. Stemann III 87.
- Schmidt, C. F., Slotsforv., II 42 f., 84 f., 100. — John, Mekaniker, III 61 f., — Mathias, Handskemager, II 204. — Simon, Arkivar, III 34.
- Schnabel, Vintapper, hans Enke, II 118.
- Schneider, Abraham, Etatsraad, III 80, 119, 125.
- Scholten, Emil v., Kammerjunker, Adjudant, II 175. — Henrik, General, III 50.
- Schou, Philip, Ingeniør, II 228 f.
- Schoug, Jens Pedersen, Gartner, II 224.
- Schousboe, Rasmus Hansen, III 127.
- Schröder, G. M., Gartner, II 194. — J. F., Kancellist, II 198. — Peter Christophersen, Gartner, II 159, 164.
- Schultz, Frederik, II 206. — Jul., Billedhugger, II 100.
- Schwabe, Leonhard, I 138, 151, 157 f.
- Schäbel, Christopher, II 191. — Johannes, Hofkleinsmed, II 191. — Johannes, Gartner, II 191.
- Schönberg, H. H., Etatsraad, III 88.
- Schönbergsgade III 87.
- Schönheider, Charlotte f. Hyllested, III 80. — Elisabeth Magdalene III 80. — Henriette Poulaine III 80. — Joh. Henr., Prof., II 208; III 80.
- Schönsahl, Joh. Wilh., II 140.
- Scio, Sebastiano di, I 111.
- Seckman, Fred., Kancelliforv., III 68 f.
- Seith, Johanne, III 67.
- Sengelose I 46.
- Serrislev I 17 f., 20 f., 26 f., 34, 44. — Bymark I 35, 44, 126. — Kongsgaard I 20, 26.
- Sibbern, Fred. Chr., Filosof, II 216.
- Sibrandt, Claus, I 68, 73; II 178, 181.
- Sidses Port I 206.
- Sigbrit I 27, 56, 66.
- Sindshvile III 11, 122 ff.
- Sintzmeyer, Frans, II 195.
- Skadereden, Værtshus, III 124.
- Skattebol I 24.
- Skelbækken I 20.
- Skeel, E. W. R., Minister, III 118.
- Skellet I 14.
- Skottarp I 103.
- Skraavejen I 58; III 14.
- Skyttepladsen I 33.
- Sletting, Ole, Traktør, II 165, 186.
- Slotsholmen I 27, 162.
- Smallebakke II 82, 122.
- Smallegade I 58, 90, 137, 204; II 107, 111 f., 115, 219.
- Smed, Niels, Biskop, II 221.
- Smørum I 33.
- Snapophuset II 34, 97, 100.
- Snapoplaagen II 34, 100.
- Soherr, Joh. Adam, Bygmester, II 183.
- Sokkelund I 33. — Herredsting I 33.
- Solbjerg I 17 f., 23—32, 34 f., 40, 43 f., 50, 52—56, 58 f., 68, 70, 94, 121, 175 f., — By 58, 68, 88; III 11 f., 129. — Fælled III 9. — Gadekær I 30. — Mark I 39 f., 43, 71. — Vang I 50. — Vejen I 55 f., 58—61.
- Solbjerg-Nybys Marker I 21, 24, 26; III 20.
- Soldin, Salomon, Boghandler, II 202.
- Solitude III 17.
- Sommer, Christopher Henr., Kaptajn, II 212.
- Sommerlyst se Ratzenborg.
- Sophie Amalie, Fred. III's Dronning, I 91 ff., 99 f., 102, 116; II 176, 218; III 103
- Sophie Hedevig, Prinsesse, I 134, 192.
- Sophie Magdalene, Kr. VI's Dronning, I 162, 165; II 11, 26.
- Sophienlyst III 98, 122.

- Sophievej (senere Steenwinkelsvej) III 94.
- Sorgenfri I 36, 133, 153, 164.
- Sortedam I 21, 35; III 48. — Sø I 35; III 51.
- Spengler, Lorenz, Kunstammerforvalter, II 26.
- Spiir, Hofskriver, II 82.
- Sponnek, G. W., Greve, III 32, 55, 77.
- Spormand, Peder, Prof., I 59.
- Spurveskjulhuset II 66.
- St. Clemens I 18.
- St. Knudsvej III 87.
- Starinsky, Samuel, Renovationsmester, III 121.
- Statsradiofonien III 46.
- Staub, Poul, Kræmmer, II 195.
- Steen, Adam Reutz, Fuldm., II 187.
- Steenwinkel, Hans, kgl. Bygmester, III 104 f. — Hans d. y. I 134.
- Steenwinkelsvej se Sophievej.
- Steffens, J. H., Major, II 212.
- Stenalt, Herregaard, III 115.
- Stenhuggergaarden I 36.
- Stiefken, Lüder, III 95 f.
- Stiernstedt, Fred. Gustaf von, Baron, III 119 f.
- Stilling, H. C., Arkitekt, II 174; III 102.
- Stokkerup I 22, 29.
- Stolpe, Nic. Jørgen, Apoteker, II 111, 138 f.
- Storch, Daniel, II 207.
- Stormly I 49; III 127.
- Stoud, Fred., II 208, 214.
- Strandberg, Jul., Forf., III 46.
- Stricker, Justus Alexander, Major, III 128.
- Struensee, J. Fr., II 12 f., 25; III 90.
- Strømberg, Lauritz Thomasen, II 171.
- Studevungen I 213, 214; II 119, 123.
- Sturmberg, Joh. Christoph, Billedhugger, I 158.
- Støhr, Frands, Landmand, III 127. — Georg Johannes III 127.
- Suhm, Peter Fred., II 183.
- Sundholm III 46.
- Svane, den hvide, II 201.
- Svane, Fred. Chr., Tehandler, II 224.
- Svanehave I 45, 49, 214; III 89, 94.
- Svanholms Hus III 56, 79.
- Svanholm II 224; III 77—81, 88.
- Svanemose I 45; III 89. — Gaard I 45; III 10, 89-94.
- Svaning, Hans, I 27, 56.
- Svenske, Peder Kristensen, I 63—67, 71.
- Svinehave I 45, 65.
- Sydhavnen I 32.
- Søborg, Gunder Halvorsen, II 184.
- Søderberg, Herman, Inspektør, III 98, 120 ff., 126.
- Søllerødgaard I 196.
- Sølyst II 212.
- Søndermands, Nelle, I 74.
- Søndermarken I 14, 142 f., 166, 168; II 34, 36, 38, 40—46, 54 f., 59, 67 f., 74, 79 f., 82, 96 ff., 127; III 12.
- Sørens Vænge I 69.
- Sørensen, Jens, II 165. — Knud, Stads-kæmner, III 92, 94. — Niels II 190. — Peder, Bager, II 162.
- Taarnby Birketing I 70.
- Taddey, Augustino, Billedhugger, II 93 f.
- Tagenshus I 21.
- Teglgaarden I 82, 87, 219 f.; II 214, 220—230. — den gamle I 45; II 144 f. — Vænget, det gamle, III 23.
- Teisen, Jan, Foged, I 207; II 184.
- Teknisk Skole III 46.
- Tesdorpf, E., Landmand, III 102.
- Tessin, Nicodemus, I 122—128, 130—135, 140, 151; II 30, 51.
- Thalbitzer, Heindr., Konsul, II 192 f. — Sophie Dorothea Zinn II 193.
- Thomasen, Adam, Inspek., II 187.
- Thomsen, Gr. Poul, Felbereder, III 68 f. — Mathias I 100.
- Thorlacius-Ussing I 192.
- Thorup, Carl Magnus, Traktor, II 174.
- Thorvaldsensvej III 88.
- Thurah, Lavrids de, Generalbygmester, I 126, 134, 140, 157, 162, 164,

- 169 f.; II 23 f., 136; III 49, 106. — Vallengbæk I 22.
 Lavrids, Biskop, I 190.
 Tiender I 33.
 Tivoli II 175.
 Tordrup (ved Nærum) I 22.
 Tornagre I 69.
 Toscanello, Joseph, I 194.
 Tostholmen I 46.
 Tottenberg, Gottlieb, Bagermester, II 186. — H. L., Bager, II 162.
 Trane, Morten, II 159, 165.
 Trier, Moses Seligman, Grosserer, III 86 f. — Seligman Meyer, Prof. Dr. med., III 87. — Seligman Levin, Grosserer, III 87.
 Trommesal, den gamle, I 60.
 Trønder II 183.
 Tullingsgade I 14 f.
 Tvangshuset III 41 f.
 Tvede, Fr. Vilh., Arkitekt, III 125.
 Tvermoes, Mads Jacobsen, Agent, III 127.
 Tüntzer, Joh., I 107, 115.
 Tøjhuset II 14.
 Tømmerup I 81.
 Uldall, Hans Fred., Ritmester, II 144 f., 226.
 Ulrichsen, Fyrværker, II 174.
 Ulrikke Eleonore, Prinsesse, I 96 f., 99, 103.
 Ulv, Peder Sørensen, Tømrer, I 194 f., 200.
 Uraniavej III 87.
 Ursin, Jac., Byskriver, II 135.
 Ussing, Tage Algreen, Jurist, III 127.
 Utterslev I 14 f., 17, 35, 37, 44. — Mark I 35.
 Valby I 18, 21 ff., 26 f., 32, 34, 39 f., 44, 55 f., 58 ff., 70, 104, 202, 219; II 34; III 11. — Bakke I 24, 40, 50, 52, 59, 86, 123 f., 126 f. — Bjerg I 33. — Fælled I 14. — Gadekær I 143. — Langgade I 14; II 44. — Mark I 21.
 Valentin, Andreas, Krigsassessor, III 94. — Peter, Hørkræmmer, II 195.
 Vallengbæk I 22.
 Vandkrogen I 208, 210 f., 213, 217 ff.; II 105, 138, 169, 173; III 11 f.
 Vanino, Peter, Købmand, II 173, 176.
 Vanløse I 14, 42, 44. — Bymark I 215. — Sluse I 59.
 Warburg, M. L., II 120.
 Vartov (Gammel Vartov) I 20, 40; II 176; III 43. — Hospital I 38.
 Wedege, Søren, Kancelliraad, II 187, 206.
 Wedel, Fred. Ernst, Maler, I 108, 110, 115.
 Wedel-Jarlsberg, Fred. Ant., Greve, Gesandt, III 112.
 Veer, Cornelis van der, Skibskaptajn, II 216 ff.
 Weilbach, Fr., Bygningshistoriker, I 138, 162.
 Weinreich, J. M., Sognepræst, II 121.
 Weis, Thomas, Jernstøber, III 123.
 Weischer, Johan, I 199.
 Weisz, Joh. Christoph., I 194, 204.
 Wello, Peter Petersen, III 55 f., 68.
 Velschou, Chr., Brygger, II 148.
 Wendt, Hans Siegmund, I 109. — Johan II 146.
 Ventegodt I 13, 217.
 Wentorff, Claus, Oberberider, I 206.
 Verbracken, Morten, III 104.
 Verhagen, Cornelius M., Falkonermeister, II 132, 222; III 68, 106 f.
 Verhuven, Henrik, Falkonermeister, II 132, 148; III 111. — Jacob, Falkonermeister, III 106 f., 109, 116, 122.
 Verhouen, Vilhelm, III 106.
 Werlauff, E. C., Historiker, II 14, 16, 44, 55, 212.
 Wessel, Joh. Herm., II 32, (34).
 West, Peter, III 119, 124.
 Vester Amager I 66, 103.
 Vesterbro I 14, 16, 41 f., 178; II 113 f., 117. — Gade I 14, 59 f. — Posthus I 15. — Torv I 59.
 Vester Fælled I 21, 33 f., 37, 39, 44.
 Westerholt, Lucia, g. m. Slotsf. H. H. Bruun, II 165.

- Westermann, Marcus, Justitsraad, III 85.
- Vesterport I 28, 40, 47, 49, 58 ff.; II 13.
- Wever, J. F., Agent, III 57 f.
- Weybye, Knud, III 128.
- Vibe, Mikkell, I 59. — Kro I 59.
- Vibenshus I 49.
- Wieland I 146.
- Viertel, Henriette, II 195. — Joh., Portrætmaler, II 195. — Magdalene Jacobine II 195.
- Wiese, Emanuel, II 159, 193, 222.
- Vigerslev I 14, 17 f., 21, 26 f., 34, 36, 44, 59, 70.
- Wiinholt, Christen Clausen, II 149.
- Vilhelmine, Prinsesse, g. m. Arveprinsen af Hessen-Kassel, II 11.
- Vilhelmine Ernestine, Prinsesse, 96—100, 110.
- Vilhelmine Marie, Prinsesse, II 19 f., 22 (f.), 82, 87 ff.
- Vilhelmineslyst III 10, 86 ff., 99.
- Villars, Otto, I 139.
- Wilse, I. N., Præst, II 31, 46.
- Wilster, Carl Henrik, Højesteretsadvokat, III 86.
- Winckler, Andreas Johan, Gartner, II 138.
- Wingaard, Mogens, Rektor, I 146.
- Vingaarden se Østergaard.
- Winge, Spekhøker, II 204. — Maren, g. m. Johs. Schæbel, II 191.
- Winstrup, Mekaniker, II 121; III 11.
- Vintappergaard I 75.
- Winter, Claus Bertelsen, Fasanmester, I 169.
- Winther, Chr., Digter, II 19.
- Wium, Henrik, III 125.
- Wivet, F. W., II 32.
- Wodroff, G. J., Regimentskvartermester, III 27, 51—55, 66, 68.
- Vodrofgaard II 193; III 27, 46, 48, 51, 54, 56, 59, 61—71, 73, 82, 85, 95. — Fabrikken III 60 ff. — Mølle III 65.
- Wodroffs Gaard I 215; II 120; III 10.
- Vodroffhus III 79.
- Vodroflund III 56, 67.
- Vodroffvej III 48, 52, 66.
- Voigt, Jørgen F. L., Slotsforvalter, II 178, 182. — Marcus Friderich, Slotsforv., II 44 (f.), 49 f., (52), 53, (55), 67, 82, 86, 97, 179, 201. — Nicolaj, Slotsforv., II 42, 108 f., 179, 182. — Ulrich Adolph, Slotsforv., II 137.
- Voksblegen III 10.
- Voldagre I 69.
- Wolf, Johs. (Jens Lauridsen), Boghandler, I 49.
- Wolff, Carl Adolph, Slotsgartner, II 95. — Louise III 65, 67. — Niels, Kontorchef, III 65, 67.
- Worm, Ole, Læge, Oldforsker, I 47; III 131 (jvfr. Motzfeldt).
- Worsaae, J. J. A., Historiker, II 28.
- Voskamp, Hans, Justitsraad, II 135.
- Wraae, Anna Elisabeth, g. Saur (el. Suhr) II 136.
- Vrigny, Lacombe de, Legationssekretær, I 130, 138, 175.
- Wulff, Gregorius, Krigsraad, III 77 ff.
- Wust, Abraham, Assessor, I 86 f., 108; II 159, 214, 216, 218—222, 224 f., 230.
- Vægterskatten I 16.
- Værløse I 37.
- Wærn, Marthe, II 170. — Morten, Generalkrigskommissær, II 170. — Wærnske Opdragelses-Institut II 170.
- Værnedamsvej (Værnersvejen) I 14 f., 56, 59 f.; III 10, 74, 78.
- Væver, Hans, I 29.
- Wæver, Joh., Bager, III 47.
- Ziegler, J. C., Snedkermester, II 204.
- Zinn, Carl Ludvig, Grosserer, III 64, 66, 73. — Emilie Augusta, g. m. Kontorchef Niels Wolff, III 65. — Johan Ludvig, Agent, III 64, 72 f. — Mikkeline Arnoldine, f. Skibsted, III 64 ff., 68. — Sophie Dorothea, g. m. Konsul Thalbitzer, II 193; III 73.

- Zipke, Johan, Brændemester, II 219.
Zoologisk Have I 107; II 70, 88 f.
- Zuber, Chr. J., Hofbygmester, II 122.
- Oehlschläger, Adam, Gottl.; II 24, 44, 54 f., 100 f., 115, 123 f., 138, 143, 191 f., 200. — Christiane, f. Heger, II 101. — Joachim Conrad, Slotsforvalter, II 18, 82, 86, 91 f., 97, 100, 122, 126, 138, 195, 211. — Sophie, g. Ørsted, II 54, 80, 100, 126, 138, 144, 216.
- Ørsted, A. S., Retslærd, II 16, 126, 216. — H. C., Fysiker, II 79, 93, 212; III 87. — Sophie, se Oehlschläger.
- Ørstedsgade III 87.
- Ørstedsvvej, H. C., I 49; III 66, 87, 94.
- Østre Fælleder I 21, 44.
- Østergaard (senere Vingaarden) I 37.
-